

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
В ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

*Збірник матеріалів круглого столу
(м. Київ, 5 жовтня 2022 року)*

**Київ
2022**

УДК 323.28
А43

*Рекомендовано до друку науково-організаційним центром
Національної академії Служби безпеки України
(протокол № 21 від 29 листопада 2022 року)*

А43 **Актуальні** проблеми забезпечення прав і свобод людини в діяльності Служби безпеки України: зб. матер. круглого столу (м. Київ, 5 жовтня 2022 року). – Київ : НА СБУ, 2022. 180 с.

У збірнику матеріалів круглого столу розміщені тези доповідей з обговорення актуальних проблем забезпечення прав і свобод людини в діяльності Служби безпеки України, а саме: відправних стратегічних завдань в умовах дії в державі правового режиму воєнного стану, існуючого нормативно-правового забезпечення діяльності Служби та організації виконання покладених на неї завдань в умовах сьогодення.

Для співробітників Служби безпеки України, наукового і науково-педагогічного складу, слухачів, курсантів, студентів навчально-наукових закладів системи СБ України.

УДК 323.28

© Національна академія
Служби безпеки України, 2022

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

**Т. в. о. Голови Служби безпеки України
Василя МАЛЮКА**

Шановні учасники та учасниці круглого столу!

Забезпечення прав і свобод людини в діяльності Служби безпеки України – надзвичайно важлива тема. Тільки раніше ми розглядали її переважно в контексті інтеграції в європейський простір. А сьогодні вона більш актуальна в умовах воєнного стану.

Символічно, що серед учасників круглого столу є представники різних секторів – безпеки і оборони, державні діячі, науковці, іноземні партнери.

У кожного своя окрема місія, але мета спільна – сильна, процвітаюча та єдина Україна. І СБУ докладатиме максимум зусиль, аби ця мета стала реальністю!

Сьогодні Служба безпеки протидіє ворогу, для якого невідомі такі поняття, як гуманність, повага до людини і закон. Країна-терорист не дотримується жодних правил та звичаїв війни.

Ми ж – завжди працюємо в правовому полі і робимо все, щоб забезпечити мир і безпеку.

Ми поступово повертаємо українські території та наближаємо день нашої перемоги. Ця боротьба надзвичайно складна.

Багато зусиль наша держава докладатиме і для боротьби на міжнародній арені. І ми дуже цінуємо підтримку наших європейських партнерів.

Зараз важливий кожен крок, який допоможе відновити територіальну цілісність України, повернути наших людей з полону та притягнути злочинців до відповідальності. Правда і закон мають перемогти.

Адже кожен громадянин нашої держави вже сьогодні живе у вільній та незалежній країні, де не просто високо цінуються демократичні права і свободи, а й виборюються ціною життя!

А Служба безпеки України завжди стоятиме на сторожі інтересів держави та її громадян.

Слава Україні!

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

**ректора Національної академії Служби безпеки України
Андрія ЧЕРНЯКА**

Шановні учасники та учасниці круглого столу: «Актуальні проблеми забезпечення прав і свобод людини в діяльності Служби безпеки України»! Ми раді вітати Вас у стінах Національної академії Служби безпеки України.

Сьогодні в цьому залі присутні представники сектору безпеки і оборони України, міністерств і відомств, правоохоронних та інших органів державної влади, провідних закладів вищої освіти та наукових установ, а також наші іноземні експерти – партнери СБУ. Хочеться подякувати всім Вам за жвавий інтерес до нашого заходу і що знайшли час для участі в ньому.

Програма нашої роботи зумовлена необхідністю обміну думками, вироблення узгодженої позиції представників законодавчої та виконавчої влади, сектору безпеки і оборони України, провідних вітчизняних науковців, іноземних фахівців щодо проблем забезпечення прав і свобод людини в діяльності Служби безпеки України в складних умовах введення воєнного стану.

Актуальність тематики наукового форуму такого рівня викликана складністю проблематики забезпечення прав і свобод людини в діяльності Служби безпеки України в умовах воєнного стану, прагнення України в Європейський простір, що потребує всебічного та фахового обговорення міжнародного досвіду забезпечення поваги до гідності людини і виявлення до неї гуманного ставлення. Ми мусимо комплексно володіти знаннями про ці складні процеси сьогодення.

У своєму зверненні Президент України Володимир Зеленський від 03 жовтня цього року, з приводу обміну військовополонених зазначив: «Україна цінує людей, рятує людей – це фундаментальні правила для нашої держави». Вважаю, що в цьому дусі і має пройти наш круглий стіл.

Дозвольте побажати Вам творчих успіхів в роботі, цікавої та корисної дискусії. Сподіваюся, що наша співпраця буде захоплюючою і плідною. Спільними зусиллями ми зможемо здійснити глибокий та комплексний аналіз вказаних проблем, на підставі якого будуть сформульовані пропозиції щодо вирішення проблем забезпечення прав і свобод людини в діяльності правоохоронних органів та спеціальних служб в умовах воєнного

стану. Вважаю, що цей круглий стіл приверне увагу широкого кола науковців і практиків правознавців як в Україні, так і за її межами, а також сприятиме подальшому дослідженню проблем у цій сфері та підвищенню ефективності правозастосовної діяльності.

Зазначу, що наш захід вдало корелюється із новою **ініціативою створення Експертної ради з дотримання прав людини в системі органів сектору безпеки і оборони**. Чекаємо на експертну і фахову оцінку з боку гостей з метою покращання стану захисту прав і свобод людини Службою безпеки України.

Дякую за увагу!

Бантисhev O. Ф.

кандидат юридичних наук, професор,
Національна академія СБ України

РФ – ДЕРЖАВА ТЕРОРИСТ ПОРУШИЛА ПРАВО УКРАЇНЦІВ НА ЖИТТЯ

Я б хотів сказати, що війська рф, які очолює путін, під його командуванням позбавляють народ України, нас з Вами основного права людини - права на життя.

Рф не спонсор тероризму. РФ – держава терорист.

Немає такого воєнного злочину, що не вчиняють російські військовослужбовці. Так звані військовослужбовці.

Слід звернути увагу, що злочини проти миру і безпеки людства, на які не розповсюджується строк давнини, відповідно до міжнародних конвенцій, є і у кримінальному кодексі рф (далі - КК рф), захоплення заручників (ст. 206 КК рф) і планування, підготовка, роз'яснення або ведення агресивної війни (ст. 353 КК рф); виробництво або розповсюдження зброї масового ураження (ст. 355 КК рф), застосування заборонених засобів і методів ведення війни (ст.356 КК рф), геноцид (ст. 357 КК рф), найманство (ст. 359 КК рф).

Пропонував би зробити велику кількість листівок з тестом статей і невеликим коментарями до них та розповсюдити їх будь яким чином серед рашистів.

До діючого Кримінального кодексу України (далі – КК України) пропоную у розділі XX особливої частини "Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку додати статтю, яка б передбачала відповідальність за ядерний шантаж.

Закон України № 2124-ІХ від 13.03.2022 року КК України було доповнено статтю 43¹ "Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України", частина четверта якої передбачила ситуацію можливого перевищення виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Це дуже близько до так званого перевищення меж необхідної оборони, проти наявності якої у КК України я не одноразово не будучи першим звертав на це увагу.

Добре відомо, що навіть у бою місцевого значення важко визначитися у відповідності активності та засобів нападу активності та засобам захисту. Ця норма спрямована на захист агресора. Її треба з КК прибрати.

Барчук В. Б.

кандидат юридичних наук, доцент,
Національна академія СБ України

СПІВПРАЦЯ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ З СБ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

Одним з суб'єктів демократичного цивільного контролю відповідно до п. 4 статті 5 Закону України «Про національну безпеку України» є Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина [1]. Зміст контрольної діяльності українського омбудсмена визначається через повноваження, закріплені у Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», і забезпечується встановленими тим же законом гарантіями. Однією з них є передбачений статтею 22 обов'язок органів державної влади та інших суб'єктів співпрацювати з Уповноваженим [2].

Для правової практики наукове розв'язання проблеми співпраці Уповноваженого з прав людини з підконтрольними йому суб'єктами і, зокрема з СБ України набуває особливого значення в умовах воєнного стану, коли рівень реальних і потенційних загроз правам людини суттєво зростає. Водночас, не дивлячись на це, означене питання залишається ще не достатньо дослідженим а існуючий механізм співпраці потребує вдосконалення.

Передусім необхідно звернути увагу, що суттєвою рисою статусу українського омбудсмена, визначеною у статті 4 Закону, є те що діяльність Уповноваженого доповнює існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відмінняє їх і не тягне перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод [2].

Тобто, діяльність Уповноваженого покликана доповнити існуючий механізм захисту прав людини шляхом виявлення тих порушень прав людини, які можуть «пропустити» інші органи, і вжиттям відповідних заходів за допомогою своїх особливих форм і методів.

Водночас тут є і інший важливий аспект. Через специфіку свого статусу омбудсмен здатний сприяти і покращенню самої діяльності органів, що входять до механізму захисту прав людини, що, доречі, є однією з важливих особливостей інституту омбудсмена у світі. Він є посередником між владою і громадянами, який захищає права людини, і водночас намагається покращити роботу відповідних державних органів. Останнє досягається саме за допомогою тісного співробітництва. Фактично це контроль, заснований на співробітництві.

Таким чином, омбудсмен як суб'єкт демократичного цивільного контролю, закріпленого у вже згадуваному Законі України «Про національну безпеку України», дає можливість зрозуміти, що однією з цілей такого контролю є сприяння ефективній діяльності органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, виконанню покладених на них функцій а також зміцненню національної безпеки України. І це, на мою думку, цілком здатен робити омбудсмен в межах своїх повноважень, співпрацюючи з підконтрольними органами [1].

Таким чином, омбудсмен як суб'єкт демократичного цивільного контролю, цілком здатен сприяти ефективній діяльності органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, виконанню покладених на них функцій а також зміцненню національної безпеки України, що є однією цілей такого контролю, сформульованих у вже згадуваному Законі України «Про національну безпеку України» [1].

Співпраця, як діяльність, що має спільну мету, передбачає спільні дії обох сторін, що, в свою чергу зумовлює необхідність для кожної з них мати взаємні права та обов'язки. Водночас стаття 22 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», зобов'язуючи органи державної влади та інших суб'єктів співпрацювати з Уповноваженим [2], не містить такого ж обов'язку для Уповноваженого. На мою думку, це є недоліком і може спричинити негативні наслідки, наприклад, у питанні обміну інформацією, яка потрапляє до омбудсмена але може виявитись більш важливою для іншого органу. Хоча у статті 17 Закону зазначено, що Уповноважений направляє звернення, які до нього надходять, за належністю в орган, до компетенції якого належить розгляд справи, та конт-

ролює розгляд цього звернення [2] але інформацію він може отримувати не тільки зі звернень, а й коли відкриває провадження за власною ініціативою. В умовах воєнного стану своєчасність і оперативність обміну такою інформацією має особливу цінність. Отже, встановлення такого обов'язку є необхідним.

Як вбачається, співпраця між Уповноваженим і СБ України має на меті як мінімум чотири важливі цілі, а саме, можливість удосконалювати:

- а) систему забезпечення прав і свобод людини в Україні;
- б) діяльність інституту Уповноваженого з прав людини;
- в) діяльність СБ України щодо охорони та захисту прав громадян;
- г) систему національної безпеки України.

Для того, щоб механізм такої співпраці діяв ефективно необхідним є його підпорядкування єдиним правилам. На мою думку, такими правилами можуть стати принципи співпраці між Уповноваженим з прав людини та СБ України. У найбільш загальному вигляді вони повинні враховувати особливості діяльності Уповноваженого з прав людини, особливості діяльності СБ України, а також основні принципи забезпечення національної безпеки України.

Отже, такими принципами співпраці можуть стати:

1. Принцип спрямованості взаємодії на забезпечення прав та свобод людини Передбачає з одного боку, що співпраця цих органів повинна мати конкретні цілі на шляху до реалізації основної мети – охорони і захисту прав людини, а з іншого – неприпустимість використання співпраці з корисливою метою (наприклад, вплив на політичну ситуацію, конкретних осіб з метою підтримки певних політичних сил).

2. Принцип законності. Передбачає, що ці органи повинні діяти лише згідно із законом, не виходити за межі своєї компетенції, виключати під час співпраці неправомірні втручання в діяльність один одного та інших органів.

3. Принцип надання пріоритету договірним засобам над адміністративними методами реагування під час вирішення конфліктів. Передбачає спільний пошук розв'язання проблем, які можуть виникнути під час співпраці. Наприклад, рекомендації Уповноваженого, надіслані відповідному органу СБ України, не втілюються у життя. Це може пояснюватися тим, що орган не вважає за доцільне враховувати і керуватися консультативною

думкою Уповноваженого. Він може також вважати, що питання, пов'язані з правами людини, не є пріоритетною сферою в його діяльності. Принцип пріоритету договірних засобів в такому випадку буде полягати в тому, що омбудсмен, перш ніж застосовувати більш вагомні методи реагування, повинен спробувати переконати відповідний орган у необхідності прийняти рекомендації або спільними зусиллями дійти альтернативного варіанту.

4. Принцип застосування найбільш ефективного методу. Передбачає використання у кожній конкретній ситуації тих методів, які здатні найбільше сприяти захисту прав і свобод людини. При спільному вирішенні тих чи інших питань органи повинні вирішити, чиї заходи будуть найефективнішими в даній ситуації. Наприклад, вжиття СБ України профілактичних заходів щодо порушника (порушників) за певних умов може виявитись менш ефективним, ніж надання Уповноваженим розголосу фактам порушень.

5. Принцип своєчасності співпраці. Передбачає: а) своєчасність обміну необхідною інформацією; в) своєчасність вжиття заходів.

6. Принцип взаємодопомоги при вирішенні конкретних питань. Передбачає: а) надання взаємних консультацій; б) взаємну участь у заходах щодо розробки певних процедур, пов'язаних з охороною і захистом прав людини (наприклад, робота зі зверненнями); в) взаємний обмін експертами і спеціалістами при вирішенні конкретних питань;

7. Принцип ієрархічності компетенції. Передбачає, що під час спільного розгляду проблем охорони і захисту прав людини необхідно враховувати, що вирішення певної частини питань має бути пріоритетною компетенцією одного з органів;

8. Принцип гласності. Передбачає інформування населення про спільну діяльність зазначених суб'єктів, що сприятиме як зміцненню авторитету омбудсмена в суспільстві, так і підвищенню довіри населення до СБ України.

9. Принцип спільної правотворчості. Передбачає: а) спільну розробку законопроектів; б) взаємну експертизу правових актів.

10. Принцип постійного вдосконалення форм взаємодії. Передбачає: а) постійне вжиття заходів щодо підвищення ефективності існуючих форм співпраці; б) постійний пошук і розробку нових форм співпраці.

З огляду на зміст викладених вище принципів, можна визначити основні напрями спільної діяльності цих органів з метою забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

На мою думку такими напрямами можуть бути:

1. Обмін інформацією. Інформація є основою діяльності цих органів.

2. Використання спільних можливостей для охорони і захисту прав людини.

Ці принципи і напрями співпраці між Уповноваженим з прав людини і СБ України з урахуванням специфіки можуть стати підґрунтям і у взаємовідносинах омбудсмена з іншими правоохоронними органами.

Література

1. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII.

2. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23.12.1997 № 776/97-ВР.

Бубон В. С.

Національна академія СБ України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків визнано в усьому світі найважливішим чинником досягнення сталого розвитку, а також умовою побудови правової та демократичної держави, в якій гарантуються та забезпечуються права і свободи людини.

Протягом останніх десятиліть Україна досягла значного прогресу в забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах та приєдналася до всіх основних міжнародних договорів у сфері гендерної рівності та прав жінок, зокрема Пекінської декларації, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Факультативного протоколу до неї, відповідних конвенцій Міжнародної організації праці, Конвенції про права осіб з інвалідністю.

В цілому нормативно-правову базу щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків удосконалено.

Зокрема, Виборчий кодекс України доповнено 40-відсотковими гендерними квотами під час формування партіями загальнодержавного та регіональних виборчих списків, внесено зміни до законодавства України щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах та інших військових формуваннях, а також щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною.

Військова агресія російської федерації проти України загострює існуючі проблеми та створює нові виклики для різних груп жінок і чоловіків, серед яких переміщення, втрата доходу та ризик бідності, насильство, зокрема сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, на тимчасово окупованих територіях, ризики торгівлі людьми.

Так, за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 15 травня 2022 р. близько 6,2 млн. осіб внаслідок російського вторгнення змушені були покинути свої домівки та поїхати за кордон. Переважно це жінки з дітьми, жінки похилого віку, особи з інвалідністю.

За даними швидкої гендерної оцінки, проведеної структурою ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок в Україні, у відносно безпечних областях України, куди масово почали переміщуватися жінки, чоловіки, діти із областей, у яких тривали активні бойові дії, ресурси для зручного розміщення переселенців швидко вичерпалися. Сотні тисяч сімей вимушені були розміщуватися у приміщеннях без належних гігієнічних та санітарних умов, непридатних для тривалого перебування.

Враховуючи умови сьогодення чоловіки та жінки, які відносяться до кадрового складу СБ України прикладають усі можливі зусилля для забезпечення державної безпеки України, виконання покладених на них завдань і обов'язків. Усі співробітники спецслужби ставляться один до одного з розумінням і повагою, адже є однією «великою родиною». Незважаючи на умови воєнного стану незалежно від статі права чоловіків і жінок не порушуються.

Для забезпечення стійкості України, її відновлення та подальшого розвитку важливим є збереження досягнень державної політики у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жі-

нок і чоловіків, а також інтеграція гендерного підходу в усі стратегії, програми розвитку, застосування гендерно орієнтованого підходу у бюджетному процесі. Це забезпечить рівну участь і врахування потреб та інтересів жінок і чоловіків, які належать до різних груп населення, у процесах відновлення та розвитку держави.

Номінальна присутність жінок на посаді виключно для гендерної рівності не грає на користь обороноздатності країни. Ідея рівності в армії повинна відкрити рівні умови відбору. Тобто, щоб не було посад лише для чоловіків чи лише для жінок, бо так ми теж втрачаємо цінні кадри. Відбір повинен бути якісним. Якщо жінка хоче бути, наприклад, снайперкою, вона повинна мати можливість пройти повний відбір і навчання та виконувати всі обов'язки на посаді.

Служба дає рівні можливості для професійної реалізації всім співробітникам. Кар'єрне зростання має залежати не від статі, а від підготовки та ділових якостей.

Третина співробітників СБ України – жінки. Понад три сотні з них обіймають керівні посади, у тому числі мають військові звання полковників.

Жінки вже можуть займають різні посади. Просто не кожна з них до кінця розуміє, що таке гендерна рівність в оборонному секторі.

Гендерна рівність – це не посада, не звання, не стать. Це, у першу чергу, знання та вміння.

Література

1. Фізична та тактико-спеціальна підготовка співробітників СБ України до участі у спеціальних операціях (заходах) : навч. посіб. / О. П. Бондарович, В. О. Волошин, М. С. Волков та ін. – Київ : НА СБУ, 2021. – 256 с.

2. Розвиток основних фізичних якостей під час самостійних занять із фізичної підготовки військовослужбовців НА СБ України : метод. рек. / О. П. Бондарович, О. В. Денисюк, В. В. Євтушенко, О. В. Івахно. – Київ : Нац. акад. СБУ, 2016. – 48 с.

3. Психологічне супроводження військовослужбовців в діяльності за екстремальних умов / за ред. Ложкіна Г. В. – К., 2003. – 145 с.

4. Бока М.М. Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді / М. М. Бока, В. П. Корж. – К., 2003.

5. Коновалов В.В. Управління фізичною підготовкою в системі оперативно-бойової підготовки військовослужбовців Служби безпеки України : метод. рек. для керівників занять з фіз. підготовки / В. В. Коновалов, О. Г. Піддубний, О. М. Івлєв. – Х. : Відділ кадрового забезпечення Управління СБ України у Харківській обл., 2011.

Геселев О. В.
кандидат юридичних наук,
Верховна Рада України

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПІДСЛІДНИХ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Прийняття Верховною Радою України після введення воєнного стану змін до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1] щодо особливого порядку здійснення кримінального провадження спрямовано на одночасне вирішення двох вкрай актуальних проблем. З одного боку, вони надають компетентним державним органам ефективні процесуальні механізми для розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені під час воєнного вторгнення російської федерації в Україну. А з іншого, забезпечують на законодавчому рівні, навіть у період воєнного стану, дотримання гарантованих Конституцією України невід’ємних прав і свобод людини. Особливої актуальності це набуває щодо злочинів проти основ національної безпеки, злочинів щодо тероризму, порушення законів та звичаїв ведення війни, досудове розслідування яких здійснюється слідчими органів безпеки.

Правовою основою для зазначених змін до КПК України беззаперечно є відповідні положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII [2]. Здійснення кримінального провадження у період воєнного вторгнення має ґрунтуватися на визначених статтями 19, 20, 22 Закону гарантіях законності, додержанні прав і свобод людини і громадянина. Визначальним у цьому сенсі є припис щодо неприпустимості використання такого стану для порушення прав і свобод громадян. Він доволі жорстко встановлює функціональні межі щодо діяльності органів досудового розслідування. Його дотримання легітимізує будь-які процесуальні дії та рішення, що прийматимуться ними у період правового режиму воєнного стану. Особливого значення у цьому контексті набувають вимоги статей 10, 12-2 Закону щодо неприпустимості у період воєнного стану припинення повноважень судів, органів прокуратури

України та досудового розслідування, обмеження конституційних повноважень судів.

За загальним правилом, передбаченим у статті 64 Конституції України [3], конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Виключення із цього становлять окремі випадки, передбачені Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану, як виняток, можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Однак, права і свободи людини і громадянина, які передбачені частиною другою статті 64 Конституції України, не можуть бути обмежені у будь-якому випадку. Показовим є те, що до таких «необмежувальних» конституційних прав і свобод віднесено комплекс прав людини т. зв. процесуального характеру, які становлять підґрунтя та загальні засади кримінального провадження. Насамперед, це-рівність перед законом, право на свободу та особисту недоторканість, недоторканість житла, право на судовий захист та оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, право на професійну правничу допомогу, презумпція невинуватості (статті 24, 29, 47, 55, 59, 62 Конституції України).

Проте, навіть окремі обмеження прав і свобод, які встановлюються в умовах воєнного стану, мають підпорядковуватися певним обов'язковим критеріям, що обумовлюють їх винятковість, як виключення із загального правила. Імперативний характер названих прав і свобод обумовлює неможливість їх скасування, постійного чи тривалого звуження, скорочення тощо. До таких обов'язкових критеріїв належить: 1) тимчасовий характер вказаних обмежень, їх встановлення на певний визначений строк; 2) максимальна формалізація цих обмежень, конкретні підстави та порядок їх застосування мають бути чітко передбачені у законі; 3) визначення встановлених обмежень як «особливого» чи «надзвичайного» режиму проведення досудового розслідування та судового розгляду; 4) забезпечення судового контролю щодо застосування цих обмежень, можливість оскарження, навіть за надзвичайних обставин, будь-яких дій та рішень відповідних державних органів; 5) обов'язкове забезпечення особі права на захист; 6) встановлення таких обмежень у випадках вчинення окремих особливо тяжких злочинів.

Актуальні зміни щодо правового регулювання кримінального провадження знайшли своє втілення, насамперед, у прий-

нятому Законі «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану» від 03.03.2022 № 2111-IX (далі – Закон від 03.03.2022 № 2111-IX) [4]. Цілком природньо, що цим Законом внесені відповідні зміни до Розділу IX⁻¹ КПК України «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України». Такі зміни покликані надати конкретного змісту та чітких властивостей процесуальному механізму здійснення особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану із одночасним забезпеченням прав і свобод людини, які, навіть за вказаних умов, не повинні обмежуватися у неправовий спосіб.

Зокрема, відповідно до Закону від 03.03.2022 № 2111-IX про рішення, прийняті прокурором у порядку зазначеного особливого режиму, невідкладно за першої можливості повідомляється прокурор вищого рівня, а також суд згідно з переліком, визначеним Державною судовою адміністрацією України, з наданням копій відповідних документів не пізніше 10 днів з дня повідомлення. Скарги на рішення, дії чи бездіяльність прокурора, прийняті або вчинені на виконання повноважень, визначених цією статтею, розглядаються судом, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено кримінальне правопорушення, після забезпечення його функціонування в іншій місцевості або найбільш територіально наближеним до нього судом.

Найвні умови воєнного стану спричинили зміни та доповнення до чинного законодавства, запроваджені Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 14.04.2022 № 2198-IX [5]. Цим Законом Кримінальний кодекс України (далі – КК України) [6] доповнено новою статтею 111⁻², у якій встановлено кримінальну відповідальність за пособництво державі-агресору. Досудове розслідування цього, як й інших злочинів вказаної ка-

тегорії, здійснюється слідчими органів безпеки. Окрім того, Законом передбачено низку суттєвих змін до КПК України щодо підстав та порядку застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів, також переважно підслідних Службі безпеки України. Зокрема, визначено, що під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114¹, 258-258⁵, 437-442 КК України, за наявності визначених законом підстав, безальтернативно застосовується такий запобіжний захід, як тримання під вартою. Тобто прокурор, слідчий суддя, суд у такому випадку зобов'язані застосовувати виключно один запобіжний захід – тримання під вартою, можливість застосування інших запобіжних заходів, передбачених у ст. 176 КПК України, як-от особистого зобов'язання, особистої поруки, застави, домашнього арешту, виключена.

Водночас, запроваджений процесуальний порядок застосування запобіжних заходів має виключний та тимчасовий характер, оскільки виконується лише за умов воєнного стану, обмежується певним часовим періодом та колом випадків. На відміну від цього, за обставин звичайного правового режиму такий порядок застосування процесуальних обмежень особистої свободи, виходячи із Рішення Конституційного Суду від 25.06.2019 № 7-р/2019 [7], не діє.

Таким чином, законодавче забезпечення дотримання конституційних прав і свобод людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану виходить із загального правила щодо неприпустимості їх порушення, можливості певних обмежень таких прав, застосовуючи критерії винятковості та тимчасового характеру, що у цілому легітимізує відповідну процесуальну діяльність.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2111-IX [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#Text>.

5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки: Закон України від 14.04.2022 № 2198-IX [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text>.

6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3035>.

7. Рішення Конституційного Суду у справі за конституційними скаргами Ковтун Марини Анатоліївни, Савченко Надії Вікторівни, Костоглодова Ігоря Дмитровича, Чернобука Валерія Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини п'ятої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України від 25.06.2019 № 7-р/2019 [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-19#n40>.

Гребенюк А. В.

Національна академія СБ України

СУЧАСНІ МОДЕЛІ НАВЧАННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ У США ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

У Сполучених Штатах Америки досить розвинута система підготовки і підвищення кваліфікації кадрів, що протидіють протиправній діяльності у сфері державної безпеки.

Federal Law Enforcement Training Center (FLETC) [1] є навчальною установою, що розпочала свою діяльність ще у 1970 році і здійснює підготовку та перепідготовку майбутніх та діючих працівників федеральних правоохоронних органів США, місцевих і міжнародних правоохоронців.

Створення цього навчального центру було зумовлене необхідністю стандартизації навчання, уникнення дублювання такого навчання в різних федеральних правоохоронних органах США.

З цією метою Конгресом США були виділені кошти для планування та будівництва Консолідованого федерального центру підготовки правоохоронних органів. Згодом цей центр розпочав роботу як бюро Міністерства фінансів США.

У 1975 році центр було перейменовано у Федеральний навчальний центр правоохоронних органів (FLETC). А у березні 2003 року навчальний центр перейшов від Міністерства фінансів США до новоствореного Департаменту внутрішньої безпеки. Цей крок відобразив центральну роль місії FLETC у підтримці об'єднаних зусиль внутрішньої безпеки, яка була розпочата після терористичних нападів 11 вересня 2001 року.

Центр задовольняє потреби у навчанні понад 100 замовників федеральних правоохоронних органів. Це включає в себе повне забезпечення системою навчання, навчальною інфраструктурою, навчальними програмами, навчальними продуктами, навчальними послугами, необхідними для підготовки 70 000 студентів федеральних, штатних, місцевих і міжнародних правоохоронних органів щороку.

Навчання в установі здійснюється поетапно: володіння вогнепальною зброєю, користування надшвидкими транспортними засобами, вивчення законодавства в галузі національної безпеки, економіки та фінансів, опанування методів розслідування злочинів у цих сферах.

Навчання засноване на принципах розширення партнерських зв'язків, з урахуванням вимог та запитів організацій-партнерів.

Засвоєння знань слухачами курсів триває не ізольовано, практикується взаємодія зі студентами інших навчальних закладів, а також досвідченими практиками правоохоронних органів.

Навчання здійснюється з використанням альтернативних технологій навчання: інтернет-навчання, комп'ютерне моделювання, симуляції.

Так, використовувані комп'ютерні технології допомагають імітувати небезпечні сценарії, що потребують вправного володіння вогнепальною зброєю та екстремального керування транспортними засобами як на певній місцевості, так і за певних погодних умов чи часу доби. При цьому умовами такого навчання є безпека та контрольоване середовище, які також відповідним чином моделюються.

Крім цього, використання таких сучасних технологій дає можливість об'єктивно вимірювати знання, вміння та навички, а

також особистісні характеристики слухача курсу, оцінити швидкісні його реакції та сприйняття обстановки.

Слухачі відповідних курсів отримують вміння і навички збирати та аналізувати інформацію про протиправну діяльність, а також осіб, що її здійснюють; удосконалюються у володінні комп'ютерною технікою та сучасним програмним забезпеченням, з метою протидії фактам вербування, пропаганди та фінансування злочинної діяльності.

Викладацький склад навчальної установи підібраний таким чином, що близько половини його є постійними працівниками, а інші викладачі наймаються на умовах короткострокових угод, що забезпечує обмін актуальним досвідом та оновлення курсових програм.

Досить якісне дистанційне навчання у протидії злочинам у сфері державної безпеки надається *Henley-Putnam School of Strategic Security* [2]. Школа стратегічної безпеки Хенлі-Путнема, раніше Університет Хенлі-Путнема – це онлайн-школа в рамках Національного американського університету (National American University [3]). Цей університет складається з чотирьох академічних підрозділів: Коледжу бакалаврату; Школи стратегічної безпеки Хенлі-Путнема; Вищої школи Гарольда Д. Букінгема; Правничого коледжу.

Школа зосереджена на дослідженнях щодо управлінні розвідкою, боротьби з тероризмом, безпеки. Навчальний заклад пропонує понад 150 курсів, 7 дипломних програм і 31 програму отримання сертифікатів. Слухачі курсів отримують реальні знання для роботи в розвідувальній та оборонній сферах.

Ще з 1996 року Національний американський університет розпочав розробляти онлайн-курси та варіанти отримання ступеня для студентів у Сполучених Штатах та за кордоном. Онлайн-програми включають ступінь молодшого спеціаліста, бакалавра та магістра з інформаційних технологій, стратегічної безпеки та ін. Студентам також надається доступ до занять і обширних ресурсів кампусу, включаючи послуги навчального ресурсного центру, послуги репетиторства, консультаційні послуги та комп'ютерну підтримку через студентський портал.

Курси навчального закладу ведуться провідними фахівцями Центрального розвідувального управління, Міністерства оборони та Міністерства юстиції США, британської розвідки, а також місцевих та інших федеральних правоохоронних органів.

Цей навчальний заклад широко використовує активні методи навчання. У закладі створена та поширюється програма наставництва, з метою успішного просування по службі. Практичний досвід слухачі можуть отримати безпосередньо від знаного викладача або експерта в певній галузі, практикуються брифінги «не для всіх» з обговореннями проблем і виробленням спільних рішень.

На сайті навчального закладу є записи вебінар-семінарів правоохоронців із значним практичним досвідом, з якими можна ознайомитися у будь-який час доби.

American Public University System (APUS) [4] розпочав свою історію у 1991 році, коли відставний офіцер Корпусу морської піхоти Джеймс П. Еттер заснував Американський військовий університет (AMU) і заклав новий шлях, запропонувавши кар'єрну дистанційну освіту для мобільної групи військовослужбовців з унікальними потребами. Протягом наступних 10 років було додано багато інших програм бакалаврату та магістратури, щоб допомогти підготувати студентів до керівних ролей як у військовій, так і для післявійськової кар'єри.

У 2002 році AMU було реорганізовано в Американську державну університетську систему (APUS), а Американський державний університет (APU) було залишено, щоб надавати таку ж якісну, доступну та гнучку освіту ширшій аудиторії мотивованих дорослих.

Сьогодні університетська система є одним із найбільших постачальників онлайн-вищої освіти, що пропонує понад 200 академічних програм для студентів у всьому світі. Популярністю користуються напрями: управління інформаційними технологіями, національна безпека, кримінальне правосуддя.

У навчальному закладі викладають представники США, Австрії та Канади, діючі працівники правоохоронних, розвідувальних органів, військовики.

Цікавими є компоненти освітнього процесу: консультування у середовищі студентів та з професорсько-викладацьким складом (мета – уникнення ізольованості в інтернет-навчанні); онлайн-бібліотека (цілодобове забезпечення навчальною літературою); програма наставництва (лідери та експерти допомагають студентам опанувати практичні знання та навички, долаючи таким чином недоліки дистанційної освіти).

Освітній центр навчального закладу є певним вікном до життя слухача курсів, адже в особистому кабінеті він може про-

читати новини установи де навчається, ознайомитися з календарем важливих дат, відслідковувати свої успіхи у навчанні тощо.

Нааявний у навчальному закладі центр кар'єри сприяє підтримці випускників у разі потреби допомоги в працевлаштуванні до державних установ, розвідки, державних та приватних служб безпеки, військового відомства.

Отже, в навчальних закладах США, що здійснюють підготовку фахівців в галузі протидії злочинній діяльності у сфері державної безпеки є низка інструментів, які дозволяють підвищити ефективність засвоєння теоретичних та практичних знань, наблизити сучасний практичний досвід до традиційного теоретичного навчання, полегшити соціалізацію слухачів у середовищі однодумців, уникнути проблем ізольованості інтернет-навчання, подолати проблеми з майбутнім працевлаштуванням.

Література

1. Federal Law Enforcement Training Center (FLETC). URL: <https://www.fletc.gov> (дата звернення 22.09.2022).
2. Henley-Putnam School of Strategic Security. URL: <https://www.national.edu/> (дата звернення 22.09.2022).
3. National American University. URL: <https://www.national.edu/> (дата звернення 22.09.2022).
4. American Public University System (APUS). URL: <https://www.apus.edu/> (дата звернення 22.09.2022).

Гриненко С. О.

кандидат юридичних наук, доцент

Членов М. В.

Інститут підготовки юридичних кадрів для СБУ
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

АЛГОРИТМ ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ УЧАСНИКІВ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Військова агресія рф проти України призвела до вчинення її учасниками великої кількості воєнних злочинів, відповідальність за які в українському кримінальному законодавстві перед-

бачена статтею 438 КК України. Масовість цих злочинів та відсутність напрацьованих підходів роботи органів системи кримінальної юстиції щодо розслідування та судового розгляду таких злочинів створили ґрунт для дуже різнобарвної слідчо-судової практики. Одна з проблем при цьому – бланкетний характер ст. 438 КК України, який передбачає її застосування із урахуванням норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), що є досить непростим завданням, перш за все, для органів досудового розслідування.

Авторам довелося долучитися до надання консультативної допомоги слідчим підрозділам у виконанні практичних завдань з розслідування злочинів вказаної категорії. У ході цієї діяльності було напрацьовано підходи щодо алгоритму роботи слідчого з кваліфікації воєнних злочинів, основою яких є наступні положення.

З 20 лютого 2014 року на території України триває міжнародний збройний конфлікт між державою-агресором Російською Федерацією та Україною. Через гібридний характер збройної агресії до 24 лютого 2022 року було складно довести участь незаконних збройних формувань (далі – НЗФ) т. зв. «ДНР», «ЛНР» у цьому збройному конфлікті на стороні РФ. Внаслідок цього протиправна діяльність вказаних організацій визнавалася внутрішнім (неміжнародним) конфліктом між ними та Збройними Силами України, а дії їх учасників кваліфікувались переважно за статтями 110, 260, 258, 258-3, 263 КК України. З т. зв. МГП учасники НЗФ т. зв. «ДНР», «ЛНР» не мали статусу комбатантів. З 24 лютого 2022 року НЗФ т. зв. «ДНР», «ЛНР» у межах міжнародного збройного конфлікту між Україною та РФ беруть безпосередню участь у бойових діях на стороні РФ, з т. зв. МГП є комбатантами.

Збройна агресія РФ проти України створює окремий правовий режим – міжнародний збройний конфлікт (далі - МЗК), під час якого дії учасників цього конфлікту мають оцінюватись з урахуванням положень «права війни» - норм міжнародного гуманітарного права. Законні учасники сторін МЗК мають право застосовувати силу, у т.ч. летальну, для знищення армії противника та військових об'єктів і не можуть бути притягнені за це до відповідальності, якщо при цьому не порушили встановлених законів і звичаїв війни. При захопленні мають статус військовополонених і з ними необхідно поводитись з дотриманням

відповідних правил. За дії, пов'язані з участю у МЗК можуть бути притягнутими до кримінальної відповідальності лише за воєнні злочини. Під час МЗК «включається» правовий режим війни. Дії учасників МЗК не кваліфікуються за статтями КК України, які встановлюють відповідальність за аналогічні дії у мирний час. Так, наприклад, до комбатантів не можуть бути застосовані ст. 110, 258, 113, 115 КК України тощо.

Дії громадян України, які були мобілізовані до НЗФ, а потім взяли участь у МЗК на стороні РФ мають кваліфікуватися: а) за відповідною частиною ст. 260 КК України (участь у діяльності НЗФ, участь у нападах НЗФ, керівництво НЗФ тощо), а з 15.03.2022 – за ч. 7 ст. 111-1 КК України (добровільна участь громадянина України у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території); б) за ч. 2 ст. 111 ККУ (або ч. 1 ст. 111, якщо особа перейшла на бік ворога до внесення змін до ст. 111 Законом від 03.03.22 № 2113-IX (набрав чинності з 07.03.2022)).

Вчинені учасниками МЗК порушення законів і звичаїв війни мають кваліфікуватись за ст. 438 КК України, яка є бланкетною і відсилає до міжнародних правових документів, які власне і визначають закони і звичаї війни, що порушені цим злочином. Закони і звичаї війни встановлені низкою конвенцій та додатковими протоколами до них, зокрема: Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 1949 р.; Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, 1949 р.; Конвенція про захист цивільного населення під час війни, 1949 р.; Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року; Положення про закони і звичаї війни на суходолі (додаток до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі конвенції, Гаага, 18 жовтня 1907 року).

Узагальнений перелік серйозних порушень і звичаїв війни, з урахуванням практики Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) і міжнародних воєнних трибуналів, сконцентровано у статтях 7 та 8 Статуту Міжнародного кримінального суду (Римський статут). Стаття 8 (2) (а) Статуту МКС є точним відображенням положень про серйозні порушення чотирьох Женевських конвенцій. Стаття 8 (2) (b) Статуту МКС містить перелік інших серйозних порушень законів і звичаїв, що засто-

совуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права.

Для документування та правової оцінки воєнних злочинів доцільно керуватись:

- переліком злочинів, наведеним у статтях 7, 8 Римського статуту;

- Переліком елементів складів воєнних злочинів за статутом Міжнародного кримінального суду (**Elements of Crimes**);

- Постатейним коментарем Римського статуту МКС – Commentary on the Law of the International Criminal Court (CLICC) (доступ онлайн <https://cilrap-lexsitus.org/clicc>);

- витягами з рішень МКС щодо відповідних статей Римського статуту – Elements Digest (доступ онлайн <https://cilrap-lexsitus.org/elements-crime-digest>).

- нормами відповідних міжнародних конвенцій, які встановлюють закони і звичаї війни.

З урахуванням того, що Статут МКС не ратифіковано Україною, у процесі підготовки матеріалів кримінального провадження Римський статут та постатейні матеріали до нього слід використовувати як довідкові джерела (база даних та науково-практичний коментар).

Зберігаючи структуру та підходи до кваліфікації воєнних злочинів, які використовуються у практиці МКС, у процесуальних документах слід посилатись на відповідні статті Гаагських, Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них.

Враховуючи зазначене, пропонується такий алгоритм дій для кваліфікації воєнних злочинів:

1. У відповідній частині статті 8 Римського статуту знайти опис злочину, під який підпадають дії підозрюваних;

2. Подивитись перелік елементів складу вказаного злочину в Elements of Crimes;

3. Для повноцінного розуміння правил кваліфікації та тлумачення відповідної норми РС ознайомитись з Постатейним коментарем Римського статуту МКС до цієї та аналогічних норм - CLISS.

4. Проаналізувати практику МКС у Витягах з рішень МКС щодо відповідних статей РС – Elements Digest;

5. Вибрати у відповідних міжнародних конвенціях статті, норми яких порушені.

6. У процесуальних документах посилатись на статті конвенцій, викладаючи матеріал підозри / обвинувачення з урахуванням Elements of Crimes.

7. Слідчі дії планувати з урахуванням отримання доказів, необхідних для обґрунтування відповідних елементів складів злочинів.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 22.09.2022).

2. Римський статут Міжнародного кримінального суду, Рим, 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588 (дата звернення 22.09.2022).

3. Коментар до права Міжнародного кримінального суду: веб-сайт. URL: <https://cilrap-lexsis.org/>

4. Элементы преступлений (Elements of Crimes). URL: https://www.un.org/ru/documents/rules/icc_elements.pdf (дата звернення 22.09.2022).

5. Кваліфікація воєнних злочинів учасників збройної агресії РФ проти України під час досудового розслідування: методичні рекомендації / Гриненко С.О., Членов М.В., Тимофеев А.О., Когут А.А. Харків: ІПЮК для СБУ, 2022. 25 с. URL: <https://bit.ly/3udD8SN>.

Денисенко В. В.

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВІДНЕСЕНИХ ДО ПІДСЛІДНОСТІ СЛІДЧИХ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Відповідно до приписів ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Ці нормативні положення набувають особливого значення у сфері кримінального судочинства, де на кожній її стадії права,

свободи та законні інтереси особи можуть піддаватися обмеженням, а інколи навіть взагалі не дотримуватися й порушуватися.

Одним із основних завдань кримінального провадження, що передбачено у ст. 2 КПК України, є охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Ефективна реалізація завдань кримінального провадження не можлива без запровадження дієвих законодавчих процесуальних механізмів забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії проведення досудового розслідування, адже від якості його здійснення залежить судовий розгляд провадження по суті, застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження.

Відповідно до п. 2 ст. 216 КПК України слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110-2, 111, 112, 113, 114, 114-1, 201, 201-1, 258-258.5, 265-1, 305, 328, 329, 330, 332-1, 332-2, 333, 334, 359, 422, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447 Кримінального кодексу України.

Пріоритетну роль у забезпеченні прав, свобод та законних інтересів особи у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності слідчих СБУ, відіграє наявність у державі ефективного механізму регулювання діяльності державних органів, покликаних здійснювати досудове розслідування та судовий розгляд питань, пов'язаних із притягненням особи до кримінальної відповідальності.

Важливою і водночас невід'ємною складовою сучасного кримінального судочинства є правові засоби, завдяки яким відбувається реалізація його завдань, у тому числі й в частині охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Такими засобами виступають відповідні гарантії. Їх запровадження обумовлюється сутністю одного з ключових напрямів функціонування демократичної, соціальної, правової держави – утвердженням і забезпеченням прав і свобод людини як головного обов'язку держави, зокрема, щодо сфери вирішення спорів між суб'єктами права у кримінально-правовій сфері.

Термін кримінальні процесуальні гарантії є доктринальною категорією. У кримінальному процесуальному законодавстві та у міжнародно-правових актах з прав людини цей термін не вживається та не роз'яснюється.

Сутність кримінальних процесуальних гарантій прав, свобод та законних інтересів особи слід розкрити за допомогою таких категорій як поняття, мета, зміст, значення, основні риси та якості, а також визначити їх місце у системі кримінальних процесуальних гарантій.

Аналіз доктринальних джерел свідчить про те, поняття кримінальних процесуальних гарантій прав, свобод та законних інтересів особи оцінюється різними авторами неоднозначно та визначається за допомогою таких категорій: а) засоби, б) засоби та способи, в) засоби, способи та умови.

Кримінальні процесуальні гарантії захисту прав людини і громадянина становлять собою правовий механізм, що виражається в реалізації компетентними органами, посадовими особами і громадянами системи правових засобів у сфері кримінального судочинства, що спрямовані на: а) охорону, забезпечення, реалізацію й захист конституційних прав, свобод та інтересів осіб, потерпілих від злочину, необґрунтованого кримінального переслідування; б) захист індивіда від незаконного й необґрунтованого обвинувачення й засудження, на поновлення цих прав і свобод у разі їх порушення; в) реабілітацію кожного, хто необґрунтовано зазнав кримінального переслідування.

Отже, кримінальні процесуальні гарантії як встановлені нормами кримінального процесуального закону різні за своїм конкретним змістом засоби, що в сукупності забезпечують особам, які беруть участь у справі, можливість реалізувати надані їм законом права та захищати свої, охоронювані законом інтереси.

Кримінальні процесуальні гарантії прав, свобод та законних інтересів особи є одним із найважливіших елементів механізму забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження і розглядаються нами як законодавчо закріплена система засобів забезпечення реалізації, охорони та захисту прав.

Процесуальні засоби забезпечення реалізації прав особи можна розглядати як засоби, що створюють умови для належної реалізації учасником кримінального судочинства своїх прав, а також забезпечують їх фактичну реалізацію.

Прикладом таких засобів є обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді, суду роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому їх права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника (ч. 2

ст. 20 КПК України). Слід зазначити, що вказані засоби забезпечують, по-перше, однакові правові можливості для здійснення особою своїх прав, по-друге, їх фактичну реалізацію. Так, обов'язок слідчого роз'яснити права створює для підозрюваного можливість їх реалізувати, проте спосіб здійснення певного права особа обирає самостійно (наприклад, захищати себе самостійно або користуватися правовою допомогою захисника).

Процесуальні засоби охорони прав учасників кримінального провадження можна визначити як засоби, що спрямовані на попередження та недопущення порушень прав особи. Зокрема, до таких засобів слід віднести прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва за досудовим розслідуванням, судовий контроль.

Процесуальні засоби захисту прав особи розглядаються нами як засоби, що спрямовані на припинення порушення прав учасників кримінального провадження, відновлення порушеного права. Такими засобами, наприклад, може бути право підозрюваного, потерпілого оскаржувати рішення, дії та бездіяльність під час досудового розслідування (п. 16 ч. 3 ст. 42, п. 7 ч. 1 ст. 56 КПК України).

Система кримінальних процесуальних гарантій – це сукупність встановлених законом засобів, що взаємодіють між собою при виконанні завдань кримінального провадження та забезпечують правильне здійснення правосуддя й реалізацію прав і законних інтересів учасників кримінального процесу.

Кримінальні процесуальні гарантії прав, свобод та законних інтересів особи закріплюються галузевим законодавством з певною метою. При з'ясуванні мети гарантій принципове значення має взаємообумовленість завдань боротьби зі злочинністю і забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Такий взаємозв'язок свідчить про те, що вирішити завдання кримінального провадження, передбачені ст. 2 КПК України, можливо лише за умови забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи, залученої до процесу.

Метою кримінальних процесуальних гарантій прав, свобод та законних інтересів особи є: забезпечення учасникам кримінального провадження правової можливості для реального здійснення своїх прав; забезпечення вказаним особам фактичної реалізації їх прав; всебічна охорона прав осіб, що включає в себе попередження та недопущення порушень їх прав як з боку осіб,

які здійснюють кримінальне провадження, так і з боку інших учасників кримінального провадження; надійний захист прав осіб, що полягає у припиненні порушень їх прав та відновленні порушеного права.

Система кримінальних процесуальних гарантій розкривається за допомогою таких засобів: 1) кримінальна процесуальна форма; 2) засади кримінального провадження; 3) процесуальний статус учасників кримінального провадження; 4) можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 5) прокурорський нагляд; 6) судовий контроль; 7) відомчий контроль; 8) інститут оскарження дій, рішень і бездіяльності органів і посадових осіб, що здійснюють кримінальне провадження; 9) юридична відповідальність учасників кримінального процесу тощо.

Процесуальні права та свободи особи нерозривно пов'язані з конституційними, оскільки останні виступають основоположними гарантіями їх забезпечення. У зв'язку з цим вони мають бути достатніми і придатними для захисту. Одним із таких конституційних прав є право на кваліфіковану правову допомогу, що виражається в можливості належного доступу потерпілого до правосуддя і відшкодування (компенсацію) заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди.

Кримінальні процесуальні гарантії прав особи, залученої до кримінального провадження, перш за все, виступають як засоби надійного захисту від незаконного обмеження прав учасників процесу, а також дозволяють виключити або звести до мінімуму слідчі та судові помилки. Гарантії здійснення правосуддя служать правильному застосуванню закону, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності та покараний.

Література

1. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування: монографія / В. Г. Дрозд, А. В. Пономаренко, С. Є. Абламський та ін. ; Держ. наук.-досл. ін-т. ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 498 с.

2. Погорецький М. А. Слідчий – суб'єкт кримінально-процесуальних правовідносин: Проблеми провадження правових реформ в Україні: Зб. наук. праць. Харків: Нац. юрид. Академія України, 1996. С. 121–125.

3. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: монографія. Х. : Арсіс ЛТД, 2002. 206 с.

4. Погорецький М. А., Старенький О. С. Повноваження слідчих органів Державного бюро розслідувань. Вісник кримінального судочинства. 2018. № 1. С. 32-48.

5. Татаров О.Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Донецьк : ТОВ “ВПП “ПРОМІНЬ”, 2012. 560 с.

6. Цуцкерідзе М. С. Кримінально-процесуальна діяльність слідчого: та практика: монографія; вступне слово проф. М.А. Погорецького. Київ. Алерта, 2020. 562 с.

Денисенко Г. В.
доктор філософії,
Національна академія СБ України

ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ТАЄМНИЦІ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ДЖЕРЕЛ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ СЛІДЧИМИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Правові засади діяльності журналістів визначені статтею 34 Конституції України, відповідно до якої кожному громадянину України незалежно від його професії гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Зокрема, частина третя статті 25 Закону України «Про інформацію» та частина друга статті 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» визначають, що журналісти та будь-які засоби масової інформації мають гарантоване право на збереження таємниці авторства та джерел інформації, що включає право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону.

Відповідно до ч. 3 ст. 517 КПК України, до участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять

державну таємницю, допускаються особи, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв.

У свою чергу діяльність слідчих або оперативних підрозділів Служби безпеки України, не завжди дозволяє своєчасно та повно зібрати достатні та належні докази щодо обставин, які містять предмет доказування у конкретному кримінальному провадженні. Існування гарантії захисту журналістики джерел певною мірою ускладнює оперативну реалізацію кримінальних процесуальних заходів направлених на швидке, повне та неупереджене розслідування визначене завданнями кримінального провадження закріпленими у статті 2 КПК України.

Частиною другою статті 65 Кримінального процесуального кодексу України гарантіє захисту таємниці журналістики джерел взагалі відображена у формі прямої заборони у тому числі слідчого чи оперативного співробітника СБУ допитувати, у якості свідка, інформацію яка містить конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації.

Положення частини другої статті 65 КПК України дозволяють дійти висновку про існування права журналіста, якого залучають до певної стадії кримінального провадження, не давати свідчення, які можуть викрити їх журналістські джерела, оскільки за відмову від надання зазначеної інформації журналіста не можна притягнути до кримінальної відповідальності.

В даному випадку слідчий чи оперуповноважений вимушений проводити негласні слідчі (розшукові) дії у формі аудіо, відео контролю особи або місця (ст. 260, 270 КПК України), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України), спостереження за місцем у публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) та за результатами отримання необхідних фактичних даних використати їх у якості доказів в рамках кримінального провадження.

Фактично гарантія захисту таємниці журналістських джерел може бути розкрита у тому числі коли під час проведення

таких слідчих дій, буде проведено відкриття закритих приміщень, сховищ, речей, обшукувати осіб, які перебувають в приміщенні, вилучати документи, тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження (ст. 236 КПК України). Це дозволяє отримати доступ до необмеженого кола документів та інформації, в тому числі й тих, що містять відомості про журналістські джерела.

Слід також звернути увагу на практику Європейського суду з прав людини щодо захисту журналістських джерел, оскільки стаття 8 КПК України визначає принцип верховенства права у кримінальному провадженні повинен застосовуватися з її урахуванням.

Якщо розглянути питання гарантії захисту таємниці журналістських джерел під час проведення розслідування слідчими Служби безпеки України, то слід розглянути справу Гудвін проти Великобританії (1996).

Саме в цій справі суд вперше встановив, що стаття 10 Європейської конвенції захищає права журналістів на таємницю джерел. Ця справа вважається орієнтиром у сфері захисту журналістських джерел.

Суд постановив: «Беручи до уваги важливість захисту журналістських джерел для свободи преси в демократичному суспільстві і потенційно негативний вплив розпорядження про розкриття джерела, такі заходи не можуть бути сумісними зі статтею 10 Конвенції».

Згідно з абзацом 69 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» телерадіо-журналіст, штатний або позаштатний творчий працівник телерадіоорганізації, який професійно збирає, одержує, створює і готує інформацію для розповсюдження.

Згідно з п. ж) ч. 1 ст. 59 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» телерадіоорганізація зобов'язана зберігати у таємниці, на підставі документального підтвердження, відомості про особу, яка передала інформацію або інші матеріали за умови нерозголошення її імені.

Згідно з ч. 1 ст. 21 Закону України «Про інформаційні агентства» журналіст інформаційного агентства – це творчий працівник, який збирає, одержує, створює та готує інформацію для інформаційного агентства і діє від його імені на підставі трудових чи інших договірних відносин з ним або за його уповнова-

женням, а відповідно до ч. 2 цієї статті журналіст інформаційного агентства має права та виконує обов'язки, визначені чинним законодавством України про пресу, телебачення і радіомовлення.

Згідно з п. 5 Кодексу етики українського журналіста журналіст не розкриває своїх джерел інформації окрім випадків, передбачених законодавством України.

Звертає на себе увагу той факт, що КПК України встановлює захист таємниці журналістських джерел щодо відомостей, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації.

Отже, спеціальне законодавство, що регулює права та обов'язки журналістів, відносить до конфіденційної лише відомості про авторство або джерело інформації. Таким чином у КПК України широко трактується предмет імунітету журналіста, який згідно з текстуальним тлумаченням п.6) ч. 2 ст. 65 КПК України може і включати саму конфіденційну інформацію, яка надана джерелом, що, власне, не є необхідним, адже така інформація вже опублікована журналістом у статті, передачі телерадіомовлення тощо.

Тому вважаємо необхідним внесення змін до п. 6) ч. 2 ст. 65 КПК України шляхом викладення її у наступній редакції: «6) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію про таємницю авторства та джерел інформації;».

Отже, проаналізувавши положення чинного законодавства України на предмет існування і дотримання гарантій захисту таємниці журналістських джерел через призму діяльності слідчих та оперативних підрозділів Служби безпеки України, можемо прийти до висновку, що законодавство, яким регулюється діяльність журналіста та законодавство, яким керується слідчий або оперуповноважений, в тому числі такого правоохоронного органу як СБУ, в рамках кримінального провадження або проведення оперативно-розшукових заходів, по-різному закріплює гарантії захисту журналістських прав.

З огляду на це, в подальшому необхідна пильна увага різним проблемним аспектам законодавчої регламентації захисту й охорони законної професійної діяльності журналістів, формуванню шляхів їх удосконалення, напрацюванню відповідних науково обґрунтованих та методичних рекомендацій, пропози-

цій з удосконалення національного законодавства та практики його застосування в контексті цього питання.

Література

1. Рішення від 27.05.1996 року у справі «Гудвін проти Сполученого Королівства» (Goodwin v. the United Kingdom), п. 33, Reports 1996-II), https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_065#Text.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини), https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Справа "Українська Прес-Група" проти України" (Заява № 72713/01) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_382#Text.
4. Резнікова Г. І. Криміналістична класифікація злочинів щодо розголошення професійних таємниць / Г. І. Резнікова // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. – Вып. 13 / ред. кол. : М. Л. Цимбал та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 177–185.
5. Резнікова Г. І. Професійна таємниця: поняття, ознаки та види / Г. І. Резнікова// Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / ред. кол.:В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2013. – Вип. 26. – С. 280–292.
6. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні гарантії державної таємниці: до визначення поняття. *Вісник прокуратури*. 2009. № 11. С. 88–96.

Денисенко М. М.

кандидат юридичних наук,
Національна академія СБ України

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Підтримання миру і попередження збройних конфліктів є найважливішими завданнями як окремих держав, так і міжнародних інституцій. Водночас, поки збройні конфлікти є реальністю, правова система будь-якої держави повинна містити механізми, які забезпечують правопорядок під час воєнного стану або на території, де проводяться бойові дії. Однією з особливостей збройного конфлікту є неможливість забезпечення функціонування механізму захисту прав і основних свобод людини в обсязі мирного часу. З іншого боку, ситуація збройного конфлікту вимагає запровадження додаткових механізмів захисту, які не застосовуються в мирний час.

Значний внесок у дослідження актуальних проблем, пов'язаних з визначенням поняття та класифікації міжнародно-

правових актів у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві, джерел кримінального процесуального законодавства України та їх характеристики, зробили такі відомі дослідники, як М. І. Бажанов, Ю. М. Грошевий, Ю. В. Луценко, В. Т. Малярєнко, В. Т. Нор, В. М. Тертишник, В. Г. Уваров, Л. Д. Удалова, О. В. Шмоткін, М. Є. Шумило та інші фахівці у галузі міжнародного та кримінального процесуального права. Водночас, ситуація, в якій перебуває Україна внаслідок збройної агресії з боку РФ, потребує подальшого дослідження вказаних питань.

Основною гарантією захисту прав і свобод людини визнається те, що вони повинні бути закріплені у національному законодавстві, у тому числі міжнародних договорах, які є його частиною (ст. 9 Конституції України). Сучасне міжнародне право щодо гарантування і захисту прав людини складається з міжнародних і регіональних документів з прав людини, а також великого обсягу судових прецедентів, що напрацьований міжнародними регіональними судами з прав людини та рішеннями міжнародних судових органів, насамперед, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ). До таких міжнародних документів належать конвенції та декларації, прийняті ООН або під егідою ООН, а також відповідні документи, розроблені спеціалізованими установами ООН, а також низка документів, прийнятих під егідою Ради Європи, насамперед, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ), рішення ЄСПЛ.

Більшість прав і свобод, закріплених у ЄКПЛ і Протоколах до неї не є абсолютними, тобто можуть бути обмеженнями заради суспільного блага чи захисту прав інших осіб. Висновок щодо абсолютності деяких прав можна зробити з аналізу того, як вони сформульовані, а також з практики Суду і доктрини [6]. Не підлягають жодним обмеженням за жодних обставин (навіть під час збройних конфліктів чи надзвичайного стану) тільки чотири права, передбачені ЄКПЛ, а саме: заборона катувань (ст. 3), заборона рабства (п. 1 ст. 4), заборона покарання без закону (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) (п. 1 ст. 7), право не бути притягненим до суду або покараним двічі (*non bis in idem*) (п. 1 ст. 4 Протоколу № 7).

Стосовно інших прав і свобод обмеження допускаються, але вони можуть застосовуватись тільки за чітко визначених

умов. Конвенція по різному формулює обмеження. Так, деякі обмеження витікають зі змісту статті або у ній зазначені випадки, на які це конкретне право не поширюється. До них можна віднести, зокрема, обмеження, що містяться в п. 2 ст. 2 (право на життя не є абсолютним), пунктах 2, 3 ст. 4 (заборона обов'язкової праці не поширюється на певні види робіт чи служби), ст. 5, ст. 6 (окрім п. 2, що закріплює принцип презумпції невинуватості, яка не підлягає обмеженню) тощо [3, с. 120-121].

Окремо слід звернути увагу, що ЄКПЛ передбачає не тільки можливість звуження деяких прав, але й право держави відступити на певний час від своїх зобов'язань за надзвичайних обставин. Ст. 15 ЄКПЛ обмежила такі ситуації правомірного відступу від зобов'язань наступними трьома умовами:

- відступ може мати місце тільки під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації;

- заходи, що вживаються у відповідь на таку війну або суспільну небезпеку, не виходять за межі, яких вимагає гострота становища;

- заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням Держави згідно з міжнародним правом [2].

Таким чином, можливості зміни обсягу прав та свобод людини під час війни не можуть бути довільними, вони обмежені чинними міжнародними договорами.

Зміни, внесені до КПК України після початку збройної агресії проти України, в цілому, відповідають цим вимогам.

Немає сумнівів, що під час збройного конфлікту або в умовах воєнного стану у ряді випадків неможливо дотримуватись всіх стандартів, передбачених процесуальним законодавством у мирний час. Тому цілком виправданими виглядають такі новели, як зміна строків внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, спрощення порядку фіксації результатів досудового розслідування, зміна порядку проведення ряду слідчих (розшукових) дій, запровадження можливості делегування ряду функцій слідчого судді відповідному керівнику органу прокуратури.

Водночас, слід відзначити, що серед правознавців вказані зміни дістали неоднозначну оцінку. Зокрема, у науковців і практиків виникають питання щодо доцільності зміни до процесуальних норм, які регламентують порядок затримання підозрюваних та тримання їх під вартою. Фахівці відзначають, що

такі зміни порушують баланс інтересів суспільства та держави та негативно впливають на ефективність забезпечення права на справедливий суд [4]. Вказане свідчить про необхідність подальшого вдосконалення інституту кримінально-правового захисту військово значущої інформації в умовах воєнного стану.

Таким чином, збройна агресія або інші надзвичайні обставини не звільняють державу від забезпечення базових прав і свобод людини; обмеження цих прав і свобод допускаються лише в рамках, встановлених міжнародно-правовими документами і тільки після внесення відповідних змін до національного законодавства, а всі державні органи і посадові особи повинні та суворо додержуватись тих процесуальних норм, які передбачені чинним законодавством.

Література

1. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування: монографія / В. Г. Дрозд, А. В. Пономаренко, С. Є. Абламський та ін.; Держ. наук.-досл. ін-т.; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Херсон: Видавничий дім "Гельветика". 2019. 498 с.

2. Посібник зі статті 15 ЄКПЛ. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. Рада Європи / Європейський суд з прав людини. 2016. 14 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_UKR.pdf

3. Сенаторова О.В. Права людини і збройні конфлікти: навч. посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О. 208 с.

4. Фоміна Т., Рогальська В. Особливий режим слідства. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану: що змінилось. Закон і Бізнес: веб-сайт. URL: <https://zib.com.ua/ua/151472.html> (дата звернення: 19.05.2022).

5. Шмоткін О. В. Конституційно-правовий механізм захисту прав людини Службою безпеки України. Законодавство України. Науково-практичні коментарі. 2006. № 4. С. 6.

6. Greer S. The Margin of Appreciation: Interpretation and Discretion under the European Convention on Human Rights. Human rights files No. 17. Council of Europe Publishing. 2000. P. 27.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ СТОСУНКИ МІЖ УЧАСНИКАМИ КОНФІДЕНЦІЙНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН: ЇХ ОСОБЛИВОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Добровільна допомога громадян України та інших осіб СБ України є реалізацією їхніх конституційних прав на участь у забезпеченні державної безпеки та правопорядку, захисті своїх інтересів від протиправних посягань. У статті 27 Конституції України закріплено право кожного на захист свого життя і здоров'я, а також життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань, а стаття 3 Конституції встановлює, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Реалізація зазначених конституційних положень може виражатись, зокрема, у необхідності повідомляти правоохоронним органам про відомі конкретній людині правопорушення, що посягають на її права і свободи (чи інших людей) або становлять загрозу життю і здоров'ю людей, безпеці суспільства і держави. Водночас, вказані приписи чітко визначають, що така допомога може бути виключно добровільною.

Отже, добровільна допомога громадян України та інших осіб СБ України є реалізацією їхніх конституційних прав на участь у забезпеченні державної безпеки та правопорядку, захисті своїх інтересів від протиправних посягань. За бажанням осіб відповідно до чинного законодавства така допомога може бути конфіденційною.

Правові норми, зокрема ст.ст. 2, 3, 4 Закону України “Про Службу безпеки України” окреслюють взаємовідносини між органами, що здійснюють конфіденційне співробітництво і співробітником, упорядковують їх. Водночас, через конспіративність стосунки між оперативним співробітником та негласним помічником законодавством не регулюються.

Взаємовідносини оперативних співробітників із негласними помічниками були актуальними на усіх етапах діяльності правоохоронних органів нашої держави і залишаються злободенними і в наш час, у першу чергу через значне омолодження оперативного складу органів та підрозділів СБ України, малий

життєвий досвід оперативних співробітників, а також у зв'язку із загостренням оперативної обстановки, у першу чергу через збройну агресію РФ.

В діяльності оперативного співробітника є аспекти, які взагалі не підлягають правовому регулюванню. Наприклад, сфера людських почуттів: повага, дружба, любов тощо. Що стосується оперативної діяльності, то тут правовий фактор дещо відносний, моральний же є абсолютним.

Водночас, підзаконні нормативні акти, що регламентують конфіденційну діяльність, не містять вичерпних приписів поведінки оперативного працівника при формуванні негласного апарату та роботі з особами, які на конфіденційній основі співпрацюють з органами безпеки, незважаючи на те, що практика такої поведінки часто пов'язана з необхідністю інтенсивного спілкування оперативного працівника з людьми далеко не бездоганної моральності.

Поведінка людей у суспільстві, як відомо, регулюється правом. Право відображає інтереси членів суспільства і його моральність (дотриманням принципів, норм і правил поведінки, якими громадяни регулюють стосунки між собою, та ставлення до суспільства, держави, окремої особи і самих себе). Поводження злочинця суперечить праву, і, отже, суперечить вона і суспільній моралі, бо зазіхає на інтереси членів суспільства.

У цьому контексті слід розуміти, що своєчасне і ефективне здійснення дій, що забезпечують попередження та розкриття злочинів, сприяє моральності суспільства.

Для конфіденційної діяльності моральні категорії мають велике значення. Вони відображають процес застосування загальних норм моралі у специфічних умовах боротьби зі спецслужбами і організованою злочинністю, в ході здійснення переважно негласних оперативно-розшукових заходів.

Безпосередньо значення моральних норм, категорій і принципів для негласної діяльності проявляється в наступному.

По-перше, в суспільстві мораль грає охоронну роль, сприяючи формуванню громадської думки, заснованої на засудженні протиправних дій, створенні обстановки нетерпимості до поведінки, яка суперечить суспільній моралі, активній протидії підривної і злочинній діяльності.

По-друге, оскільки мораль грає в суспільстві виховну роль, остільки використання сформованих у суспільстві моральних

положень у ході здійснення оперативних заходів дозволяє правоохоронним органам здійснювати виховний вплив на осіб, які на конфіденційній основі сприяють їм у боротьбі з міжнародною і внутрішньою злочинністю, а також виховно-профілактичний вплив на осіб, від яких, судячи з їхньої поведінки, можна очікувати скоєння протиправних дій.

По-третє, домінуюча в суспільстві мораль впливає на формування моральної свідомості самих оперативних працівників, привносячи тим самим моральні цінності суспільства в сферу практичної оперативної діяльності. Цими моральними нормами оперативний працівник керується (співвідносить задуми і відповідно дії) при виконанні службових обов'язків (у тому числі при проведенні негласних заходів), при оцінці намірів, дій осіб, що потрапляють в сферу оперативного інтересу, а також в ході ділового спілкування.

Як і будь-яка діяльність, конфіденційне співробітництво має свої принципи, на основі яких вона здійснюється, зокрема принцип партнерства, який охоплює такі відносини, як взаємодовіра, повага суб'єктів відносин, відповідальність за дії один одного.

Цей процес починається з моменту підготовки особи до залучення в негласні працівники і завершується виключенням з мережі.

Якщо немає довіри один до одного в оперативного працівника і особи, яка має бути залучена до співпраці, то не може бути і самої співпраці.

Зрозуміло, що ступінь цієї довіри залежить як від характеру партнерів, так і від тих обставин, в яких проходить їх спілкування. Тому досить важливо, щоб оперативний працівник, вивчаючи особу, звертав увагу на такі якості особи, як чесність, відвертість, уміння дотримувати слова, умов конспірації тощо.

Для досягнення довіри, як елемента принципу партнерства, оперативний працівник має поводитись належним чином. І це не тільки його тимчасова поведінка під час бесіди з кандидатом у конфіденційні співробітники, а постійний професійний стан. Оперативний працівник вивчається й оцінюється протилежною стороною за тими діями і поведінкою, які розповсюджуються зовні щодо нього.

Професійним обов'язком оперативного співробітника є дотримання норм і принципів моралі. Він повинен завжди бачити

межі дозволеного під час здійснення конфіденційного співробітництва. В основі стосунків «оперативний співробітник – негласний помічник» визначальним моральним принципом повинно бути захист національної безпеки, боротьба з організованою злочинністю тощо.

Коваленко С. В.

кандидат юридичних наук, доцент

Плетньов О. В.

кандидат юридичних наук, доцент,

Інститут підготовки юридичних кадрів для СБУ

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОЇ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Конституція України, у статті 24 проголошує, що кожний громадянин суспільства як чоловік, так і жінка, має всю повноту соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод. [1]. Реалізуючи цей принцип Україна поступово інтегрується у євроатлантичну безпекову модель та інкорпорує її основоположні засади у національне правове поле. Так, актуальним є питання впровадження гендерного підходу у секторі безпеки і оборони, і зокрема у Службі безпеки України.

Переважаюча більшість сучасних безпекових інституцій давно застосовують гендерний підхід як перевірену часом стратегію підвищення свого бойового потенціалу на гуманітарному підґрунті, що припускає досягнення гендерної рівності, справедливий і стійкий розвиток особистості військовослужбовця незалежно від статі. У державах НАТО військова справа перестала бути суто чоловічою цілиною. Країни-члени Альянсу уже давно дозволили жінкам безпосередньо брати участь у бойових діях та обіймати будь-які армійські посади. Кількість жінок-військовослужбовців у Збройних силах країн НАТО за останні 40 років зросла у 10 разів. Сьогодні в арміях союзників служить більш як 300 тисяч жінок. З них майже 40 тисяч – мають звання офіцерів [2]. В Україні також існує тенденція до зростання кіль-

кості жінок на всіх військових посадах. Агресія з боку Росії значно пришвидшила цей процес, про що свідчить збільшення жінок-військовослужбовців у лавах ЗСУ до понад 38 тисяч, з яких 5 тисяч перебувають на передовій [3]. Служба безпеки України також не стоїть осторонь цих питань. Третина співробітників СБУ – жінки. Понад три сотні з них обіймають керівні посади, у тому числі мають військові звання полковників [4].

Досліджуючи питання про те, що спонукає жінок до військової служби в Україні, науковці виокремлюють, як сучасні політичні події, так і соціально-економічні причини: високий рівень безробіття, скрутне матеріальне становище, наявність соціальних та економічних пілг у військовослужбовців (у тому числі можливість одержання більш раннього і підвищеного пенсійного забезпечення порівняно з більшістю інших категорій жінок), можливість професійної самореалізації та службової кар'єри, тощо. Зазначені вище чинники призводять до активного залучення осіб жіночої статі на військову службу як повноправних суб'єктів військової діяльності.

Гендерна політика – це державна, суспільна діяльність, яка спрямована на встановлення рівності чоловіків і жінок у всіх сферах життєдіяльності. На нашу думку помилковим є ототожнювання поняття «гендерної політики» у військовій справі з проходженням служби жінками-військовослужбовцями. Ми вважаємо, що під гендерною політикою у цій сфері треба розуміти проходження військової служби незалежно від статі, рівність у перспективах такої служби, у правах і відповідальності.

Суттєвим кроком у сфері гендерної рівності у війську та протидії дискримінації за ознакою статі у сфері безпеки та оборони стало ухвалення Верховної Радою України восени 2018 року Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях» (далі Закон) [5]. Цей Закон закріплює принцип, за яким жінки проходять військову службу на рівних засадах із чоловіками, рівняє можливості при укладанні контракту та при виході в запас, під час проходження військових зборів та уніфікує міру відповідальності за виконання поставлених завдань. Згідно Закону, жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками, за винятком випадків, передбачених законодавством з пи-

тань охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі. Це включає прийняття їх в добровільному порядку (за контрактом) і призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі та дотримання правил військового обліку.

Граничний вік перебування у запасі для жінок становив 50 років, для чоловіків – 60-65 років, залежно від звання. Згідно Закону необґрунтовані обмеження щодо служби жінок у військовому запасі скасовуються. Це стосується і численних обмежень для жінок на призначення у добовий наряд, відправлення у відрядження і проходження військових зборів. Закон встановлює однакові засади призначення у наряд і проходження військових зборів чоловіками та жінками. Віднині жінок можна залучати до виконання ширшого кола військових завдань, зокрема бойових дій, уможливлено займання певних, раніше недосяжних для них посад, рівний доступ до військової кар'єри водночас з однаковим із чоловіками обсягом відповідальності під час виконання обов'язків військової служби. Скасовано обмеження щодо служби жінок у військовому запасі й проходження ними військових зборів.

Водночас слід відзначити, що на сьогодні існують певні проблемні питання щодо забезпечення гендерної політики у військовій сфері. Перш за все, в окремих командирів (начальників) переважають настрої гендерного нігілізму, що виражається у небажанні надавати рівні можливості як для чоловіків, так і для жінок, для підвищення професійного рівня освіти, інтелектуального розвитку, вільного вибору спеціальностей та просування по службі. На наш погляд, варто поширювати практику призначення жінок-військовослужбовців на оперативні посади в органах СБУ. Тож необхідним є подальше удосконалення законодавства у сфері гендерної рівності чоловіків і жінок під час проходження служби в секторі безпеки і оборони, а також безпосередня робота службових осіб на місцях у цьому напрямі, має бути поступовою і виваженою.

Другою проблемою є соціально-психологічні проблеми у сфері військової справи, які пов'язані з явищами, що негативно позначаються на результатах службової діяльності. Це полягає в тому, що в деяких офіцерів, у підпорядкуванні яких знаходиться значна кількість військовослужбовців-жінок, є відсут-

ньою гендерна етична підготовка, через що професійне спілкування з військовослужбовцями-жінками відбувається без урахування психофізіологічних особливостей жінок. Для подолання цього, на нашу думку, варто визначити сферу можливого використання праці військовослужбовців-жінок з урахуванням фізіологічних особливостей їхнього організму.

Таким чином, проведення спланованих заходів, якщо їх виконувати комплексно, надасть можливість значно прискорити процес впровадження гендерної рівності в секторі безпеки і оборони України, сприятиме подоланню існуючих недоліків та ліквідуванню правових колізій. Врахування гендерної складової у процесі функціонування та розвитку Служби безпеки України сприятиме підвищенню ефективності її діяльності.

Література

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.
URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Кароліна Король. Скільки жінок служать в арміях НАТО: вражаючі дані. 24 канал. Дата публікації 20.12.2019 URL: https://24tv.ua/skilki_zhinok_sluzhat_v_armiyah_nato_vrazhayuchi_dani_n1251750. (Дата звернення 22.09.2022 р.).

3. Віра Хмельницька. "Відстояли своє право на вибір": у Міноборони розповіли про кількість жінок в ЗСУ. ТСН.ua. Дата публікації 24.07.2022. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/vidstoyali-svoeye-pravo-na-vibir-u-minoboroni-rozpovili-pro-kilkist-zhinok-v-zsu-2117770.html>. (Дата звернення 22.09.2022 р.).

4. Гендерна рівність. Служба безпеки України. URL: <https://ssu.gov.ua/henderna-rivnist>. (Дата звернення 22.09.2022 р.).

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» від 06 вересня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>. (Дата звернення 22.09.2022 р.).

Козенко О. О.

кандидат юридичних наук,
Штаб Антитерористичного центру при СБ України

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ІНТЕГРАЦІЯ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ УКРАЇНИ В СТРУКТУРУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Сьогодні Україна є надійним партнером Європейського Союзу і рухається до набуття членства в Європейському Союзі. В рамках виконання Угоди про асоціацію ЄС приймаються необхідні євроінтеграційні заходи.

Згідно з євроінтеграційним курсом українська влада взяла на себе зобов'язання проводити реформи, що поступово перетворюють Україну на розвинену країну з високим рівнем життя.

Євроінтеграція – це процес впровадження європейських норм в українське законодавство. Таке впровадження має забезпечити: стабільну економіку, правову державу, соціальну захищеність громадян, високий рівень життя та інше.

8 червня 2018 року парламент остаточно визначив євроатлантичну інтеграцію зовнішньополітичним пріоритетом України і 7 лютого 2019 року відповідні зміни стосовно європейського і євроатлантичного зовнішньополітичного курсу були внесені до Конституції України, а саме у ст. 85, 102, 106, якими передбачено відповідальність Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України щодо закріплення європейського та євроатлантичного напрямків [1].

Указ Президента України “Про План проведення багатонаціональних навчань за участю підрозділів Збройних Сил України на території України та їх участі у багатонаціональних навчаннях поза межами України на 2021 рік і про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2021 році для участі у багатонаціональних навчаннях” від 16.12.2020 №570/2020, передбачає, підтримання на належному рівні обороноздатності держави, боєздатності Збройних Сил України, інших військових формувань, зокрема шляхом проведення спільних військових навчань із підрозділами збройних сил інших держав на території України [2].

Проведення спільних навчань із представниками ключових іноземних партнерів з відповідним озброєнням та технікою є важливим елементом підготовки наших військових сил, які дозволять розвивати сучасні спроможності для проведення багатонаціональних об'єднаних операцій.

Згідно пункту 4 Указу Президента України “Про порядок взаємодії з міжнародними антитерористичними організаціями” від 26 липня 2001 року № 570, Антитерористичний центр при Службі безпеки України разом із Службою зовнішньої розвідки України і Міністерством закордонних справ України забезпечує координацію виконання органами виконавчої влади зобов'язання України у сфері боротьби з міжнародним тероризмом [3].

Зокрема, Службою безпеки України розроблено проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії тероризму”, який передбачає внесення змін до статті 28 Закону України “Про боротьбу з тероризмом”, а саме надання можливості суб'єктам боротьби з тероризмом приймати участь у спільних антитерористичних заходах за участі іноземних держав або міждержавних об'єднань шляхом залучення своїх сил і засобів, а також проведення антитерористичних заходів на території України та інших держав відповідно до міжнародних договорів (угод) [4].

Окрім того, у вищезазначеному проекті з метою імплементації рекомендацій Ради безпеки Організації Об'єднаннях Націй розроблено зміни щодо протидії міжнародному тероризму, викладених у:

- Резолюції РБ ООН 2178 (2014), прийнятої на 7272-му засіданні 24 вересня 2014 року [5];
- Резолюції РБ ООН 2309 (2016), прийнятої на 7775-му засіданні 22 вересня 2016 року [6];
- Резолюції РБ ООН 2341 (2017), прийнятої на 7882-му засіданні 13 лютого 2017 року [7];
- Резолюції РБ ООН 2396 (2017), прийнятої на 8148-му засіданні 21 грудня 2017 року [8];
- Резолюції РБ ООН 2482 (2019), прийнятої на 8582-му засіданні 19 липня 2019 року [9].

З огляду на законодавчо закріплений європейський вектор розвитку нашої держави, положення Концепції враховують вимоги:

- Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2016/681/ЄС від 27 квітня 2016 року.

Зважаючи на європейській та євроатлантичний вектор розвитку України, важливим фактом у розробці державної політики є максимальне врахування положень Директиви 2016/681/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2016/681/ЄС від 27 квітня 2016 року “Про використання даних системи бронювання (PNR) для попередження, виявлення, розслідування та кримінального переслідування злочинів терористичної спрямованості і тяжких злочинів”.

Заходи з побудови національної моделі використання інформації API/PNR європейського зразка тривають з 2018 року та станом на сьогодні не є вирішеними. Процедури отримання, обробки, використання та поширення інформації PNR в країнах Європейського Союзу чітко визначені у Директиві Європейського парламенту 2016/681/ЄС від 27 квітня 2016 року та є обов’язковими до виконання і визначають:

- цілі збору та аналізу попередньої інформації про пасажирів;
- національний координаційний підрозділ з питань обробки даних API/PNR (PIU – Passenger Information Unit);
- принципи та порядок доступу національних компетентних органів до інформації API/PNR;
- процедури технічного захисту інформації;
- механізми захисту персональних даних;
- порядок міжнародної співпраці;
- процедури надання PNR інформації країнам, які не входять до складу Європейського Союзу [10].

В Україні, найбільш ефективна реалізація такої державної моделі вбачається у форматі створення Національного міжвідомчого контактного пункту з обробки інформації API/PNR (за європейським зразком – PIU) на базі Антитерористичного центру при Службі безпеки України – міжвідомчого координаційного органу, який здійснює координацію суб’єктів боротьби з тероризмом. Таке рішення дозволить створити в Україні “єдине державне електронне вікно” для надання власниками інформаційних систем даних щодо міжнародних пасажирів, а національні компетентні органи матимуть можливість централізовано використовувати ресурси такої системи і взаємодіяти на міжвідомчому та міжнародному рівнях.

Реалізація вищезгаданих стратегічних та технічних рішень закріплених на законодавчому рівні закладе підґрунтя для по-

будови в Україні подальших сучасних міжнародних інформаційно-аналітичних рішень у сфері протидії терористичній діяльності, забезпечення національної безпеки нашої держави та наближення до членства в Європейському Союзі.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
2. Указ Президента України “Про План проведення багатонаціональних навчань за участю підрозділів Збройних Сил України на території України та їх участі у багатонаціональних навчаннях поза межами України на 2021 рік і про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2021 році для участі у багатонаціональних навчаннях” від 16.12.2020 № 570/2020 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/5702020-36553>.
3. Указ Президента України “Про порядок взаємодії з міжнародними антитерористичними організаціями” від 26 липня 2001 року № 570. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/570/2001#Text>.
4. Закону України “Про боротьбу з тероризмом” № 638-IV від 20 березня 2003 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.
5. Резолюції РБ ООН 2178 (2014), прийнятої на 7272-му засіданні 24 вересня 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dokuments-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/548/01/PDF/N1454801.pdf?OpenElement>.
6. Резолюції РБ ООН 2309 (2016), прийнятої на 7775-му засіданні 22 вересня 2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dokuments-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/295/81/PDF/N1629581.pdf?OpenElement>.
7. Резолюції РБ ООН 2341 (2017), прийнятої на 7882-му засіданні 13 лютого 2017 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/dokument/MU17104>.
8. Резолюції РБ ООН 2396 (2017), прийнятої на 8148-му засіданні 21 грудня 2017 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dokuments-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/460/27/PDF/N1746027.pdf?OpenElement.
9. Резолюції РБ ООН 2482 (2019), прийнятої на 8582-му засіданні 19 липня 2019 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: dokuments-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N19/225/00/PDF/N1922500.pdf?OpenElement.
10. Директива Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2016/681/ЄС від 27 квітня 2016 року “Про використання даних системи бронювання (PNR) для попередження, виявлення, розслідування та кримінального переслідування злочинів терористичної спрямованості і тяжких злочинів” – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEE/direktiva-es-2016681.pdf>.

Козенко О. О.

кандидат юридичних наук

Поляк У. Ю.

Штаб Антитерористичного центру при СБ України

ДОЦІЛЬНІСТЬ ОНОВЛЕННЯ ПЕРЕЛІКУ БЕЗПОСЕРЕДНІХ СУБ'ЄКТІВ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

Європейська конвенція з прав людини, як і інші міжнародні документи з прав людини зобов'язує держави вживати розумних і пропорційних заходів для захисту демократії та верховенства права від загрози тероризму. Проте наразі тероризм став способом дій не тільки приватних осіб чи угруповань, але й держав, які не бажають обмежувати себе правилами ведення воєнних дій, і компонує недостатність своїх можливостей при досягненні політичних цілей вчиненням злочинів проти цивільного населення. Трагічним прикладом є дії російської федерації, яка під приводом неправдивих звинувачень у боротьбі з тероризмом вчиняє злочини проти цивільного населення та веде пропаганду війни, ухиляється від санкцій, шляхом втягнення до своєї терористичної діяльності інших держав [1; 2].

Головною метою забезпечення антитерористичної безпеки є збереження життя та здоров'я громадян, майна фізичних або юридичних осіб, державного та комунального майна, навколишнього природного середовища, життя або здоров'я тварин і рослин, що знаходяться на цих об'єктах або на прилеглий до них місцевості.

В Україні створена та законодавчо закріплена система суб'єктів боротьби з тероризмом. Стаття 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» визначає систему суб'єктів боротьби з тероризмом.

Відповідно до зазначеної статті, суб'єкти, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції (всього – 10), є:

- Служба безпеки України, яка є головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю;
- Міністерство внутрішніх справ України;
- Національна поліція;
- Міністерство оборони України;

– центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту (Державна служба України з надзвичайних ситуацій);

– центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону (Державна прикордонна служба України);

– центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань (Державна кримінально-виконавча служба України);

– Управління державної охорони України;

– Бюро економічної безпеки України.

Координацію діяльності суб'єктів, які залучаються до боротьби з тероризмом, здійснює Антитерористичний центр при Службі безпеки України.

Служба безпеки України здійснює боротьбу з тероризмом шляхом проведення оперативно-розшукових та контррозвідувальних заходів, спрямованих на запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності забезпечує через Антитерористичний центр при Службі безпеки України організацію і проведення антитерористичних заходів, координацію діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом, згідно статті 5 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [3].

Для удосконалення антитерористичної безпеки держави вбачається необхідним для розвитку та удосконалення правових основ антитерористичної безпеки внесення змін до деяких законодавчих актів, зокрема до Закону України “Про боротьбу з тероризмом” та доповнити перелік суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції.

Пропонується розглянути питання щодо включення до суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом:

– Збройні Сили України;

– Національну гвардію України;

– розвідувальні органи України.

Окрім того, доповнити перелік суб'єктів, які залучаються до участі у здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності у разі необхідності:

– Державне бюро розслідувань;

– Національне антикорупційне бюро України;

– Службу судової охорони.

Відповідно до оновлення переліку суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом потребує оновлення повноважень цих суб'єктів боротьби з тероризмом.

Саме тому, в запланованому законопроекті вносяться доповнення до статті 5 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” про повноваження суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом:

Бюро економічної безпеки України здійснює боротьбу з тероризмом шляхом запобігання, виявлення та припинення кримінальних правопорушень, що вчиняються з терористичною метою, розслідування яких віднесене законодавством України до компетенції Бюро економічної безпеки України.

Національна гвардія України здійснює боротьбу з тероризмом шляхом припинення терористичної діяльності, в тому числі під час здійснення нею захисту конституційного ладу України, цілісності її території від спроб зміни їх насильницьким шляхом, забезпечення громадської безпеки та охорони громадського порядку, забезпечення охорони органів державної влади та інших об'єктів, виконання інших завдань, визначених законодавством; вживає заходів щодо припинення діяльності терористичних організацій;

Органи державної влади, зазначені у цій статті, надають Антитерористичному центру при Службі безпеки України необхідні сили і засоби, забезпечують їх ефективне використання під час проведення антитерористичних операцій.

Наразі, Службою безпеки України розробляється законопроект про внесення вищезазначених змін до Закону України “Про боротьбу з тероризмом”.

Література

1. Європейська конвенція з прав людини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf.
2. Проект Закону України про статус держави-терориста та держави спонсора тероризму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card40380>.
3. Закон України “Про боротьбу з тероризмом” № 638-IV від 20 березня 2003 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

Колесник В. Т.

кандидат наук з державного управління,
Служба зовнішньої розвідки України

Блистів Т. І.

кандидат юридичних наук,
Інститут підготовки кадрів
державної служби зайнятості України

**МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПРИ
ЗАСТОСУВАННІ ОБМЕЖЕНЬ ТА ЗАБОРОН У СФЕРІ
ГРОМАДЯНСТВА В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ В УМОВАХ
ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ ТА ВОЄННОГО СТАНУ.
ПРАВОВИЙ ТА БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТИ**

Питання захисту інституту громадянства як і застосування обмежень та заборон у сфері громадянства з метою запобігання та протидії загрозам національній безпеці України має як внутрішній, так і зовнішній вимір та є сьогодні вкрай актуальним для України.

Забезпечення державної національної безпеки України в умовах воєнного конфлікту та воєнного стану зумовлює створення нових та вдосконалення наявних правових форм і засобів захисту прав та свобод наших громадян, зокрема і на окупованих агресором територіях.

Зазначимо, що створення правоохоронних органів та спеціальних служб обумовлює необхідність формування для них відповідної нормативно-правової бази. Адже саме таким чином досягається дотримання конституційно-визначеного принципу, згідно з яким органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції України) [1]. У зв'язку з цим, важливим кроком є не лише прийняття статусних законів, а й одночасно внесення змін до багатьох законодавчих актів, які так чи інакше регламентують діяльність таких органів і їх підрозділів.

Основними принципами діяльності правоохоронних органів та спеціальних служб мають стати законність та повага і дотри-

мання прав і свобод людини і громадянина, зважаючи на їх значні процесуальні повноваження, реалізація яких пов'язана із застосуванням багатьох примусових заходів.

Правовою основою діяльності таких органів є не лише Конституція України, спеціальні та інші закони України, видані на їх виконання акти Президента України, Кабінету Міністрів України, а також і міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і які є частиною національного законодавства України (ч. 1 ст. 9 Конституції України) [1]. Важливими нормами міжнародного права для професійної діяльності посадових осіб таких органів є положення таких міжнародних угод про права людини, як Загальна декларація про права людини [2], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [3], Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [4], Конвенція про статус біженців 1951 року [5] і Протокол, що стосується статусу біженців 1967 року, та деяких інших.

Відповідні положення міжнародно-правових актів про права людини також вже імплементовані в національне законодавство, яке регулює діяльність таких органів. Тут слід зазначити, що існують об'ємні відомчі нормативні бази, які містять значну кількість, в тому числі, технічних норм.

Україна виступає повноправним членом міжнародного співтовариства, а тому взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо дотримання прав людини. Міжнародні стандарти в цій сфері передбачають, що наша держава зобов'язується проводити комплекс заходів, в тому числі, і за участю правоохоронних органів та спеціальних служб.

Тому, серед основних напрямів діяльності та подальшого розвитку таких органів України слід визначити такі правові стандарти як законність, гуманність, правова культура тощо.

Не можна не погодитися також з думкою О.Ю. Дахно, який наголошує, що, зберігаючи стратегічний орієнтир на вступ до НАТО і ЄС, Україна має посилювати потенціал міжнародної підтримки своїх зусиль із відновлення територіальної цілісності шляхом формування мережі союзництва як з окремими державами (шляхом укладення угод про спільну оборону або військову допомогу), так і з міжнародними безпековими організаціями (шляхом участі в механізмах колективної безпеки). Адже

збройна агресія Російської Федерації проти України – це лише один з інструментів гібридної війни [6, с. 167–168].

Слід також враховувати, що поведінка держав стосовно ворогів є іншою, ніж стосовно своїх партнерів, оскільки вороги мають іншу ідентичність, аніж друзі, адже перші на відміну від друзів несуть загрозу, про що зазначає А. Вендт [7, с. 98, 100].

Виникає потреба у системному виробленні форм та засобів реалізації захисту громадянства України за обставин тимчасової окупації та воєнного стану.

Українська влада у формі національного законодавства напрацьовує варіанти розв'язання питання реалізації захисту громадянства на тимчасово окупованій території України. Так відповідно до положень ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», примусове автоматичне набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України [8]. Тому, згідно з чинним законодавством України, слід уважати, що наявні у громадянина України документи про громадянство РФ, які отримані на тимчасово окупованій території, вважаються на території нашої держави фіктивними та не створюють правових наслідків [9, с. 81]. З огляду на зазначене вище, логічною та послідовною є реакція ЄС на протиправні дії Російської Федерації щодо українського громадянства. Зокрема, у 2016 р. Єврокомісія видала рекомендації для консульств: не визнавати документи, видані російською владою в АРК, зокрема закордонні паспорти для кримчан, так само як і документи, отримані ними на території Росії [10]. Також у 2019 р. ЄС затвердив правила видачі віз жителям непідконтрольних уряду України територій Донецької і Луганської областей. Документ, що розробили Європейська Комісія та Європейська служба зовнішньої діяльності, містить перелік критеріїв, які допомагають консульствам розрізняти звичайні паспорти громадян Росії й ті, які російська федерація з квітня 2019 р. видає мешканцям окупованої частини Донбасу. Візові заборони є одним із видів санкцій щодо невизнання відповідної категорії російських паспортів, а отже, це свідчить про те, що ЄС визнає та підтримує суверенітет й територіальну цілісність України, а також сьогодні продовжує засуджувати порушення міжнародного гуманітарного права з боку Російської Федерації.

Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року Російської Федерації на територію України внесло суттєві корективи у ставлення держави до інституту громадянства України, що тісно пов'язано із протидією втручання у внутрішні справи України. Російська Федерація створює на тимчасово окупованих територіях умови, за яких громадянам України насильно насаджується громадянство РФ, що, у свою чергу, створює загрози національній безпеці України. За таких умов Україна не може допустити відсутності законодавчо не врегульованого механізму запобігання втручання у внутрішні справи, насамперед з боку держави, визнаною Україною державою-агресором.

У парламенті вже зареєстровано законодавчі ініціативи, що (відповідно до пояснювальних записок) стосуються сфери громадянства, і метою яких є визначення правових та організаційних засад функціонування системи декларування громадянами України, наявності (відсутності), набуття (припинення), перебування (неперебування) у процедурі набуття / припинення громадянства (підданства) іноземної держави (іноземних держав) та перевірки достовірності поданих у деклараціях відомостей, протидія використанню громадянства (підданства) іноземної держави як інструменту втручання у внутрішні справи України, посягання на незалежність, суверенітет і територіальну цілісність держави. Однак досі на законодавчому рівні ці питання не знайшли вирішення.

Крім того, державна система національної безпеки в умовах воєнного конфлікту та воєнного стану потребує застосування спеціальних заходів з підвищення здатності України гарантувати безпеку суспільства, першочерговими з яких є визначення процедури відновлення громадянства України для осіб, які зреклися громадянства України та сприяли окупантам. Тому деокупація тимчасово непідконтрольних територій має передбачати процедуру відновлення громадянства України. Особи, які зреклися громадянства України та сприяли окупантам, мають пройти відповідні процедури й отримати статус «негромадянин», за досвідом країн Балтії, а для отримання українського громадянства – виконати визначені вимоги.

Таким чином існує необхідність не тільки в удосконаленні та прийнятті нормативно-правових змін парламентом та урядом України, а й у розробленні правової політики держави у сфері громадянства, а також реформування судової системи для під-

вищення здатності України щодо боротьби з такими явищами та притягнення до юридичної відповідальності винних у міжнародних злочинах проти нашої держави, зокрема і шляхом ратифікації Статуту Міжнародного кримінального суду з метою запобігання та протидії загрозам національній безпеці України.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141 (з наступними змінами та доповненнями).
2. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року // Офіційний вісник України. - 2008. - № 93.- Ст. 3103.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року // Голос України. - 2001. - 10 січня.
4. Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання від 10 грудня 1984 року // [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_085.
5. Конвенції про статус біженців від 28 липня 1951 року // [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_011.
6. Дахно О.Ю. Політика забезпечення територіальної цілісності України (теоретико-методологічний аналіз): дис. ... канд. політ. наук: 21.01.01. Київ, 2020. С. 167–168.
7. Кузик П. Конструктивістська концепція А. Вендта: від критики «міжнародної анархії» до ідеї невідворотності світової держави. Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». 2013. Вип. 32. С. 98–103.
8. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квіт. 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. 2014.№ 26. Ст. 892.
9. Кинаш Н. Принцип сохранения гражданства Украины. *Legea și viața* («Закон и Жизнь»). 2018. № 9/2(321). С. 79–82.
10. Проблемний російський паспорт: кримчанам загрожує депортація з Фінляндії. URL: <https://ua.krymr.com/a/29405631.html> (дата звернення: 21.09.2022).

УЧАСТЬ СБ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

З початку повномасштабної війни з російською федерацією, Україна стикнулася з проблемами у сферах життєдіяльності країни, зокрема військовій, політичній, соціальній, економічній тощо, що виникли та загострились під час початку ведення активних бойових дій.

Для здійснення повноцінного спротиву та забезпечення національних інтересів, необхідним є формування напрямку сталого розвитку держави в умовах війни, який дозволить попередити виникнення нових кризових явищ, мінімізувати наслідки цілеспрямованих спроб РФ руйнування головного напрямку державної політики у сфері національної безпеки – реалізації норм Конституції України щодо забезпечення життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки людини і громадянина [1].

Зважаючи на ситуацію, що склалася у державі, одним із шляхів подолання виникаючих загроз є розвиток національної економіки, продовження інтеграції України в європейський економічний простір шляхом залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій, які дозволять подолати макроекономічну нестабільність в державі.

На теперішній час, стан розвитку економіки України оцінюється як задовільний, оскільки війна частково або повністю призвела до порушення частини ланцюгів постачання, скорочення пропозиції окремих товарів, фізичного руйнування виробничих потужностей та інфраструктури, а також тимчасової окупації окремих територій, що призвело до погіршення рівня життя населення, насамперед малозабезпечених категорій осіб.

У зв'язку із воєнними діями та постійною зміною меж підконтрольних територій, обмеженим є збір статистичних даних про економічну активність, але прогноз Міжнародного валютного фонду щодо падіння ВВП в Україні у 2022 році складає -35% [2]. За оцінками Національного банку України, опублікованими у Інфляційному звіті за липень 2022 року, падіння економіки за результатами II-го кварталу 2022 року склало близько 40% [3].

Відповідно до Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, довоєнний рівень інвестиційно-інноваційної безпеки свідчив про неможливість забезпечити стале економічне зростання в умовах поточної недостатності та ресурсної орієнтованості інвестицій, викликане в т. ч. через відсутність сприятливих умов для залучення інвестицій та реінвестування, а також недостатнє інституційне забезпечення цих процесів [4].

Військова агресія проти України створила умови, за яких практично неможливим стало створення достатніх умов функціонування економіки на належному рівні, що становить пряму загрозу національним інтересам України.

Загальний обсяг пільгового фінансування видатків Державного бюджету України, залученого з 24 лютого 2022 року від іноземних партнерів, становить майже 18 млрд доларів США. Серед ключових країн-донорів: США, Канада, Великобританія, Японія, Франція, Італія. При цьому, протягом наступних 18–36 місяців для задоволення найнагальніших потреб Україні потрібно близько 105 млрд доларів США на: підготовку до майбутньої зими, ремонт критичного транспорту, підтримку наступного посівного сезону, соціальні потреби, розмінування [5].

Таким чином, на період воєнного стану, а також у найближчий час після його завершення, важливою складовою відновлення інфраструктури держави стане залучення коштів від міжнародних асоціацій, фінансових організацій та банків, країн-партнерів, приватних іноземних та вітчизняних інвесторів.

Проте, дії потенційних інвесторів із вкладання інвестицій у розвиток та відновлення держави стане можливим за умови подолання основних викликів та загроз у сфері інвестиційно-інноваційної безпеки, що виникли у довоєнний період та посилилися під час нього. До них, зокрема, належать: відсутність механізму оцінки (скринінгу) прямих іноземних інвестицій, які залучаються в об'єкти, що мають стратегічне значення для національної безпеки України; недосконалість регіональної і цілеспрямованої іміджевої інвестиційної політики, відсутність науково обґрунтованого моніторингу інвестиційного потенціалу України та її регіонів; слабо розвинена інноваційна інфраструктура в цілому, і зокрема для ведення бізнесу та впровадження інновацій суб'єктами малого і середнього підприємництва; відсутність сприятливих умов для створення та розвитку техноло-

гічних компаній та інноваційних підприємств, стартапів; незадовільний стан об'єктів дослідницької інфраструктури; недостатній обсяг фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності; недостатній для забезпечення інтенсивного розвитку економіки у довгостроковому періоді обсяг фінансування основного капіталу; відсутність дієвих економічних стимулів, сприятливих умов для інноваційного оновлення виробництва, низький попит на інноваційну продукцію на внутрішньому ринку; недостатній рівень захисту прав інтелектуальної власності; протиправні спрямування до вітчизняних технологічних розробок та інновацій з боку іноземних суб'єктів і ризику їх несанкціонованого витоку за кордон; низький захист прав власності; корупція [4].

В той же час, відповідно до ст. 2 ЗУ «Про Службу безпеки України», серед завдань, що покладаються на даний державний орган є захист державного науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, забезпечення охорони державної таємниці, а також попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень щодо протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [6].

Проводячи аналіз викладених загроз та компетенції Служби безпеки України доходимо до висновку, що найбільш ефективною робота Служби для створення інвестиційно-інноваційної безпеки країни повинна бути спрямована в напрямку боротьби із загрозою протиправного спрямування до вітчизняних технологічних розробок та інновацій з боку іноземних суб'єктів і ризиками їх несанкціонованого витоку за кордон. Такі дії являють собою цілеспрямований збір інформації з обмеженим доступом, до якої відповідно до ст. 21 ЗУ «Про інформацію» відносяться конфіденційна, таємна та службова інформація [7], розголошення якої призводить до послаблення національної безпеки України у тій чи іншій сферах.

З метою недопущення вчинення подібних протиправних дій, Служба безпеки України, відповідно до ст. 216 КПК, наділена повноваженнями здійснювати досудове розслідування злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених ст. 109-114-2 КК України [8], наслідки вчинення яких

здатні призвести до руйнування одних із найбільш значимих суспільних відносин та послабити, в т.ч. інвестиційно-інноваційну безпеку держави. При цьому, такі злочини можуть вчинятися одними і тими самими особами або групами осіб поряд з іншими злочинами, що не відносяться до підслідності Служби безпеки України, але при цьому завдають значної шкоди державним та суспільним інтересам. У таких випадках виникають колізії щодо правоохоронного органу, який здійснюватиме досудове розслідування. На нашу думку, у таких випадках, перевагу розслідувати такі злочини мають надавати виключно Службі безпеки України, завданням якої є захист життєво важливих інтересів України.

Враховуючи викладене, для здійснення належного забезпечення прав і свобод людини і громадянина, здобуття довіри міжнародних асоціацій, фінансових організацій та банків, країн-партнерів, приватних іноземних та вітчизняних інвесторів в процесі здійснення інвестиційно-інноваційної політики з відновлення національної економіки та інтеграції до світового економічного простору, особливо в період воєнного стану та після його завершення, одним із ключових напрямів досягнення даної цілі є здатність Служби безпеки України на належному рівні здійснювати заходи контррозвідального забезпечення в інтересах органів державної влади та управління України в ході проведення ними внутрішньої та зовнішньої діяльності, вирішення проблем оборони, соціально-економічного будівництва, науково-технічного прогресу та інших питань, пов'язаних з національною безпекою України і, таким чином підвищувати довіру до держави України, як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 22.09.2022).
2. International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Countries/UKR> (дата звернення: 23.09.2022).
3. Інфляційний звіт липень 2022 року. *Національний банк України*. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q3.pdf?v=4 (дата звернення: 23.09.2022).
4. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року : Указ Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text> (дата звернення: 21.09.2022).

5. Міністерство фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/sergii_marchenko_na_imc2022_finansova_politika_pid_chas_viini_ta_ekonomichna_stabilnist_ostannikh_rokiv_dopomogli_vporatisia_z_pershimi_naslidkami_viini-3601 (дата звернення: 23.09.2022).

6. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII : станом на 07.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 22.09.2022).

7. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII : станом на 15.06.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 23.09.2022).

8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 05.07.2012 р. № 4651-VI : станом на 10.09.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.09.2022).

Косілова О. І.

кандидат політичних наук, доцент,
Державний податковий університету

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ГІДНІСТЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У забезпеченні прав людини особливе значення має право на людську гідність, яке закріплюється у конституціях різних країн, але фактично стає реальним лише тоді, коли воно саме гарантує реалізацію інших прав і свобод громадян. Саме це положення відображено у ст. 19 Конституції України [1].

Як свідчить зарубіжний і частково вітчизняний досвід, із введенням права на людську гідність у механізм захисту інших прав і свобод людини і громадянина цей механізм починає працювати на людину, втілюючи ідею людиноцентризму. У зв'язку з цим посадовці центральних органів влади – законодавчої, виконавчої, судової – повинні звертати особливу увагу на правове і фактичне забезпечення права на людську гідність своїх співвітчизників, а також розуміти, що це право одночасно є природним правом людини, а тому воно невід'ємне і вичерпне [2, с. 60-61].

Нормативному регулюванню права людської гідності в Конституції України присвячено низку статей. Йдеться про ст. ст. 3, 21, 28, 41, 68 та 105 Основного Закону України. Кожна із перелічених статей Конституції України нормативно відобразила певний вимір цієї категорії, зокрема:

– згідно зі ст. 3 Конституції України гідність людини є соціальною цінністю, атрибутом будь-якої людини. Крім того, маючи ранг конституційного права право людської гідності, згідно ч. 2 ст. 3 Основного Закону України визначає зміст і спрямованість діяльності держави та зобов'язує державу до вжиття заходів щодо її утвердження та забезпечення;

– у ч. 1 ст. 21 Конституції України закріплюється ідея рівності людської гідності, адже Конституція визнає те, що усі люди визнаються вільними і рівними у своїй гідності та правах;

– відповідно до ч. 1 ст. 28 Основного Закону України: «Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню». Остання частина цієї ж статті Конституції України зазначає те, що жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам. Фактично у цій статті знайшли конституційного закріплення ідеї: а) поваги до людської гідності кожного без винятку; б) заборона впливу на будь-яку людину з боку держави чи приватних осіб, який би за своєю формою чи методами здійснення принижував її гідність або відповідав би таким характеристикам, як: «жорстоке», «нелюдське» поводження чи катування; в) заборона перетворення будь-якої людини з суб'єкта на об'єкт впливу через залучення людини до медичних, наукових чи інших дослідів без її свідомої та добровільної згоди;

– у ч. 7 ст. 41 Конституції України людська гідність виступає критерієм для обмеження здійснення права власності;

– згідно зі ст. 68 Основного Закону України гідність людини виступає, поряд із правами, свободами та честю, об'єктом конституційної охорони;

– ч. 2 ст. 105 Конституції України закріплює положення про підвищену охорону гідності Президента України.

Законодавство України містить положення, які розкривають інші аспекти людської гідності. Так, людська гідність також розглядається як:

- ✓ особисте немайнове право, що забезпечує соціальне буття фізичної особи (ст. 297 ЦК України);
- ✓ особисте немайнове благо (ст. 201 ЦК України) [3];
- ✓ принцип діяльності та вимога, адресована до окремих суб'єктів публічної адміністрації, у контексті обов'язку останніх поважати гідність будь-якої людини (п. 3 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про державну службу») [4].

Посягання на людську гідність захищається нормами кримінального права України. Зокрема, у КК України визначають такі злочини проти гідності, як: катування (ст. 127), незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142) [5]. У Розділі III ст. ст. 146–151 КК України визначені види злочинів проти волі, честі та гідності особи, зокрема: незаконне позбавлення волі або викрадення людини, насильницьке зникнення, захоплення заручників, підміна дитини, торгівля людьми, експлуатація дітей, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги, примушування до шлюбу.

У Розділі IV ст. ст. 152–156 КК України визначені злочини проти статевої свободи та недоторканності, які за своїм змістом також є злочинами проти гідності особи. Положення ч. 1 та ч. 2 ст. 365 КК України про перевищення влади або службових повноважень та ч. 2 і ч. 3 ст. 387 КК України про розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування також розцінюються як злочини проти гідності особи.

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6].

Згідно з Міжнародним кримінальним судом (МКС), «воєнні злочини» означають серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року та інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються під час збройного конфлікту, «коли вони вчинені як частина плану або політики, або у великих масштабах».

До таких заборонених дій належать: вбивство; каліцтва, жорстоке поводження та катування; захоплення заручників; навмисне спрямування нападів на мирне населення; навмисні напади на будівлі, пов'язані з релігією, освітою, мистецтвом, наукою чи благодійністю, історичні пам'ятники чи лікарні; розграбування; зґвалтування, сексуальне рабство, примусова вагітність або будь-яка інша форма сексуального насильства; призов або зарахування дітей віком до 15 років до збройних сил чи груп чи використання їх для активної участі у бойових діях [7].

У зв'язку з повномасштабною збройною агресією з боку Російської Федерації права та свободи громадян України зазнали значних порушень та обмежень. Внаслідок обстрілів українських міст загинули десятки тисяч мирних мешканців, майже 220 тисяч людей втратили свої будинки. Переселенцями стали 8 млн осіб, а біженцями – 6,5 млн осіб [8]. Зазнало нищівних руйнувань особисте житло та інша власність громадян. Мають місце факти знущання над жінками та дітьми, галтування жінок, катування чоловіків. Згідно даних Генерального прокурора України в Україні наразі розслідують понад 1 700 справ про воєнні злочини Росії. Зафіксовані чисельні випадки руйнувань житлової інфраструктури, вбивств мирних жителів та мародерства з боку російських військових на захопленій українській території [9].

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що право на людську гідність може бути визначене як комплексне, основоположне право особи, яке є вихідним для всіх інших прав та свобод. Конституційний захист гідності особи здійснюється у формі закріплення права людини на повагу до її гідності, а також заборони катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження чи покарання, заборони медичних, наукових чи інших дослідів над людиною без її вільної згоди.

Захист права на гідність людини спрямований проти порушення принципу рівності: проти рабства, систематичної дискримінації, отже, проти знецінення людини. Таким чином, норма про гідність людини має зрівняльне значення. Вона має захищати від масових порушень (травм) фізичного та психічного характеру: від переслідувань, розумових знущань, від принижень. Іншими словами, норма захищає також свободу. Нарешті, гарантія захисту людської гідності надає також гарантії захисту людської гідності через принцип соціального захисту, що забезпечує матеріальний прожитковий мінімум.

Виходячи з такого трактування змісту права на людську гідність, можемо констатувати факти численних злочинів проти цивільних осіб, як такі, що порушують право на людську гідність (адже право на людську гідність безпосередньо пов'язане з правом на життя, на честь, свободу вираження думок, недоторканність приватної власності тощо). Захист гідності людини насамперед означає захист від порушення цього права. Всі факти військових злочинів, здійснених на території України та поза нею щодо цивільних осіб та військовослужбовців проти людської гідності як основоположного права мають бути розслідувані, винні особи мають понести найжорстокіше покарання згідно з нормами міжнародного кримінального права.

Література

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Вдовіченко С., & Кампо В. Право на людську гідність: українська теорія і практика у контексті європейського досвіду (Продовження). *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 5. С. 60–70.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 40–44. Ст. 356.
4. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
5. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
7. Роудс А. Воєнні злочини в Україні. URL: <https://khp.org/1608810182>.
8. Росія викрадає українських дітей з метою знищення нації – Україна в ООН URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/05/26/novyna/suspilstvo/rosiya-vykradaye-ukrayinskyx-ditej-metoyu-znyshhennya-naciyi-ukrayina-oon>.
9. Що таке воєнний та військовий злочин. Відповідальність. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209975_shcho-take-vonniy-ta-vyskoviy-zlochyn-vdpovdalnst.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ОСОБОЮ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Забезпечення прав і свобод людини під час збирання доказів в ході досудового розслідування кримінальних правопорушень, в тому числі в умовах правового режиму воєнного стану є надважливим критерієм допустимості таких доказів у суді для притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення її прав та свобод є головними обов'язками держави. Водночас, ст.64 Основного Закону України визначає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватись окремі обмеження прав і свобод людини і громадянина із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

У зв'язку із введенням воєнного стану в Україні, відповідно до Указу Президента України № 64 від 24.02.2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» [2], Указу Президента України № 133/2022 від 14.03.2022 року «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» [3], тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України.

Зазначимо, що у березні 2022 року кримінальне процесуальне законодавство України зазнало суттєвих змін та доповнень. Так, частина прийнятих змін була направлена виключно на регулювання кримінального процесу в умовах воєнного стану. В результаті відбулось спрощення низки процесуальних процедур та суттєво підвищились процесуальні можливості сторони обвинувачення. Крім того, однією з головних законодавчих змін, що суттєво змінюють порядок здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану є те, що у разі відсутності технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань, прокурору та слідчому дозволено оформлювати рішення про початок досудового

розслідування шляхом винесення відповідної постанови. Дані, зазначені у постанові, підлягають внесенню до ЄРДР за першої можливості.

В умовах воєнного стану збір доказів та оформлення процесуальних дій здійснюються з дотриманням загальних норм та з обов'язковим використанням технічних засобів. Виключенням з цього правила є неможливість використання технічних засобів, яке, на наш погляд, має бути обґрунтованим у відповідних процесуальних документах, інакше докази можуть бути визнані у суді недопустимими.

Водночас, у системі доказів, які використовуються під час доведення вини осіб, підозрюваних у вчиненні тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, особливе значення мають протоколи проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д) та додатків до них. Доволі потужний доказовий потенціал порівняно з можливостями інших процесуальних дій мають результати проведення спостереження за особою, реччю або місцем у кримінальному провадженні. Вищевказана НС(Р)Д дає змогу встановити та зафіксувати відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, у режимі реального часу, коли такі дані виявляються й фіксуються безпосередньо під час готування до злочину або його вчинення. Це, безумовно, впливає на якісну оцінку отриманих матеріалів та можливість їх подальшого ефективного використання як доказів у кримінальному провадженні [4, с. 261].

Зауважимо, що на практиці існують ситуації, коли при порушенні конституційних прав під час проведення спостереження за особою, суд може поставити під сумнів докази, отримані в результаті вищевказаної процесуальної дії, і визнати їх недопустимими. Однією з підстав для цього є нерозкриття або несвоєчасне розкриття дозвільних процесуальних документів на проведення НС(Р)Д в порядку ст.290 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України [5]. З іншого боку, «відкриті не на стадії досудового розслідування постанови та ухвали, що стали підставою для проведення спостереження за особою, можуть бути визнані судом допустимими ... якщо сторона захисту, ознайомившись із відкритими їй матеріалами досудового розслідування, виявить що в них наявний протокол про результати проведення спостереження за особою, але відсутні процесуальні документи, які стали підставою проведення цих дій, не зая-

вляла слідчому, прокурору чи суду клопотання про необхідність відкриття і долучення вказаних документів до матеріалів провадження» [6, с. 20].

Крім того, системною помилкою оперативних підрозділів правоохоронних органів під час складання протоколу про хід та результати проведення спостереження за особою, річчю або місцем є та обставина, що відповідний протокол складає не той оперативний працівник, який фактично здійснював цю процесуальну дію, а інший оперативний працівник, що є порушенням ч. 1 ст. 106 КПК України [5]. Так, фактично процесуальну дію вчиняють співробітники оперативно-технічних відділів правоохоронних органів, а протоколи про хід та результати проведення НС(Р)Д складають оперативні співробітники інших спеціалізованих підрозділів. Безумовно цей фактор негативно впливає на забезпечення дотримання прав і свобод людини під час досудового розслідування і є підставою для визнання отриманих доказів недопустимими під час судового розгляду.

Отже, маємо зазначити, що на законодавчому рівні, насамперед, Конституцією України чітко визначені межі обмеження прав і свобод людини в умовах правового режиму воєнного стану. Саме тому, докази, які отримані під час проведення спостереження за особою, мають відповідати вимогам чинного кримінального процесуального законодавства, аби не виходити за рамки тимчасового обмеження цих прав.

Окремо зауважимо, що у період правового режиму воєнного стану вищевказана НС(Р)Д має певні спрощення при реалізації процесуальних дій, що дає змогу стороні обвинувачення вчасно попередити або припинити вчинення тяжких або особливо тяжких кримінальних правопорушень.

Література

1. Конституція України: офіц. текст від 28.05.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> дата звернення: (18.09.2022).

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента від 24.02.2022 р. № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 18.09.2022).

3. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента від 14.03.2022 р. № 133/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2022#Text> (дата звернення: 18.09.2022).

4. Лазоренко Є., Помаз Я. Деякі проблеми використання протоколів проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них. *Кримінальний процес*. 2019. Вип. 4. С. 261-264.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 18.09.2022).

6. Тализіна Я.О. Узагальнення практики суду Касаційної інстанції з питань проведення та оцінювання результатів НС(Р)Д у кримінальному провадженні. Київ: Тренінговий центр прокурорів України, 2021. 93 с.

Кудрявцева Н. О.

Прозоров А. Ю.

кандидат юридичних наук,
Національна академія СБ України

ГРОМАДСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Основним показником дієвості громадянського суспільства є гарантоване забезпечення прав і свобод людини. Громадяни мають право спостерігати за діяльністю органів державної влади щодо дотримання ними чинного законодавства України, своєчасно виявляти та попереджати порушень конституційних прав і свобод, вимагати врахування громадської думки, пропозицій при вирішенні державних питань, отримувати своєчасне, повне і достовірне інформування про їх діяльність, вимагати «прозорості» та «відкритості» їх роботи.

Через свою тривалу засекреченість та конспіративний характер роботи особливо актуальною площиною для громадського нагляду стала сфера безпеки та оборони держави, вивчення якої стало ще більш затребуваним з початку введення воєнного стану. Статтею 10 Закону України «Про національну безпеку України» [1] передбачено, що сфера громадського нагляду може бути обмежена виключно Законом України «Про державну таємницю». При цьому про окремі умови роботи під час воєнного стану у законодавстві застереження відсутні.

Щодо особливостей забезпечення державної безпеки в період війни, то до норм відомчих актів СБ України, зокрема тих, що регулюють здійснення громадського нагляду за діяльністю СБ України, на даний час не внесено відповідних змін. Як і в

мирний час, так і в період воєнного стану, громадськість має змогу здійснювати нагляд за діяльністю СБ України через громадські організації, депутатів представницьких органів влади, а також шляхом аналізу щорічних звітів перед парламентом, «білих книг» сектору безпеки і оборони, залучення до роботи громадської ради при СБ України. Проте, як свідчить практика, найбільш часто громадяни звертаються за отриманням необхідної інформації через написання запитів, звернень, а також отримують офіційну інформацію через офіційні сторінки СБУ.

СБ України інформує про свою діяльність через ЗМІ, шляхом надання відповідей на запити та в інших формах у визначеному в стаття 7 Закону України «Про Службу безпеки України» порядку [2]. Також окремо закріплено, що СБ України на вимогу громадян України у місячний строк зобов'язана дати їм письмові пояснення з приводу обмеження їх прав чи свобод, а неправомірне обмеження законних прав і свобод людини є неприпустимим і тягне за собою відповідальність згідно з статтею 5 Закону України «Про Службу безпеки України» .

У розділі «Демократичний контроль» офіційного веб-сайту СБУ також повідомляється, що в СБ України функціонує цілодобова «гаряча лінія» для звернень громадян, проводяться особисті прийоми керівників, діє чіткий порядок роботи із заявами та зверненнями, доступу до публічної інформації. За ініціативою керівництва СБ України створено майданчики для діалогу з низкою бізнес-асоціацій, представниками ІТ-сфери, правозахисними організаціями [3].

Проте, з урахуванням досвіду роботи в умовах воєнного стану бачимо, що відомчі норми, як і норми вітчизняного законодавства розраховані зазвичай на роботу в мирний час (коли реальні загрози відсутні, а потенційні загрози розглядаються як малоймовірні). На практиці ж норми права виявилися менш гнучкими до суспільних змін та не пристосованими до реалій війни: законодавець не виокремив умови війни як форс-мажор, не враховував наведені особливості роботи, окремі акти на період воєнного стану відсутні. За такої ситуації перед державним органом виникає запитання про те чи вживати заходів щодо дотримання норм мирного часу, чи очікувати офіційних роз'яснень уповноважених органів, чи діяти на власний розсуд залежно від обставин, що склалися.

Неадаптованими до роботи в умовах воєнного стану виявилися також і норми права у сфері нагляду громадян за діяльніс-

тю сектору безпеки і оборони. Через існування реальних загроз на практиці громадський нагляд за діяльністю сектору безпеки і оборони має певні особливості, врахування яких є важливим в умовах дії воєнного стану. Так, під час воєнного стану випадки обмеження чи звуження прав громадян на громадський нагляд за діяльністю сектору безпеки і оборони трапляються частіше і такі обмеження є, на нашу думку, частково оправданими.

По-перше, у час війни розголошення будь-якої чутливої інформації, навіть такої, що не є секретної чи службовою, може завдати (залежно від суб'єкта її отримання та мети використання) шкоду інтересам держави. У цьому випадку доречним є наказ Головнокомандувача ЗСУ від 03.03.2022 № 73 [4], що затверджує алгоритм взаємодії зі ЗМІ в період дії воєнного стану та окремий перелік інформації, окрім таємної та службової, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії ЗСУ, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану. Вважаємо, що з метою запобігання розголошенню інформації, яка може призвести до обізнаності противника про дії СБУ, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням, було б доречно видати схожий за тематикою наказ, що стосувався б, у тому числі, і особливостей контролю громадян за здійсненням повноважень СБУ в умовах воєнного стану.

По-друге, під час загострення воєнних дій, здійснення громадського контролю є не завжди можливим в силу об'єктивних причин. Так, для прикладу, виникають наступні проблемні питання:

- неможливо якісно, своєчасно та повною мірою опрацювати звернення чи запити громадян:
- поштовими сервісами кореспонденція не відправляється у райони ведення активних бойових дій;
- відсутня технічна можливість отримати, опрацювати електронні запити і звернення, надати на них відповіді;
- контактні телефони виконавців звернень та запитів не вказуються заради збереження їх особистої безпеки;
- запитувана громадянами інформація знаходиться в запованих документах, переміщених до пункту евакуації, доступ до яких неможливий тощо.

При цьому у разі знаходження підрозділу за місцем евакуації вважаємо, що опрацювання запитів і звернень громадян, як і

будь-яка взаємодія з громадськістю, що не стосується питань, пов'язаних із воєнним станом, задля уникнення випадків розголошення даних сектору безпеки і оборони повинна бути припинена до часу повернення підрозділу за основним місцем розташування.

– теоретично робота гарячої лінії може бути фізично пошкоджена, зупинена чи відсутній зв'язок;

– доступ до офіційної інформації СБУ відсутній (відсутній інтернет або через хакерські атаки неможливо відновити роботу веб-сайту, зламані сторінки на Ютуб-каналі, Телеграмі та інших офіційних ресурсах);

– не здійснюється особистий прийом громадян (задля уникнення випадків завдання безпосередньої шкоди керівному складу СБ України, а також у зв'язку з обмеженням допуску сторонніх осіб на територію адміністративних будівель СБ України);

– робота громадських приймалень не може бути організована (в силу обмеження допуску сторонніх осіб на територію адміністративних будівель СБ України у період війни, а також через те, що пункт евакуації є секретним, і організувати там за потреби прийом громадян не видається за можливе).

Таким чином, як бачимо, на практиці особливості громадського нагляду за діяльністю СБ України у мирний час та під час ведення активних бойових дій, коли поряд із забезпеченням прав і свобод громадян, необхідним завданням є посилення усіх напрямків роботи із захисту державної безпеки, збереження життєдайності особового складу та матеріально-технічних цінностей суттєво відрізняються.

Більше того, важливо, щоб в умовах збройної агресії, здійснюючи заходи громадського нагляду за діяльністю СБ України, як і сектору безпеки і оборони в цілому, громадяни лояльно ставилися до об'єктивних обмежень їх прав, пам'ятали про взаємні обов'язки перед державою, про важливість спільної протидії спецопераціям агресора та про необхідність сприяння законній діяльності СБ України заради пришвидшення перемоги над ворогом.

Література

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 22.09.2022).

2. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 22.09.2022).

3. Демократичний контроль. URL: <https://ssu.gov.ua> (дата звернення: 22.09.2022).

4. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану: Наказ Головнокомандувача ЗСУ від 03.03.2022 № 73. URL: <http://www.mil.gov.ua-nakaz> (дата звернення: 22.09.2022).

Луценко Я. Л.

Національна академія СБ України

ЩОДО ПРАВОМІРНОСТІ ТИМЧАСОВОГО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ОСОБИ, ГАРАНТОВАНИХ СТ. 34 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ, ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Під час військової агресії Російської Федерації проти України надзвичайно актуалізувалося питання щодо дотримання прав і свобод людини і громадянина та можливості їх тимчасового обмеження при вжитті заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки та збереження територіальної цілісності держави. Це зумовлено тим, що навіть під час дії правового режиму воєнного стану тимчасове обмеження згаданих прав і свобод має здійснюватися за відповідних підстав та в порядку, визначеному міжнародними правовими актами, Конституцією та іншими законами України. Зокрема, про можливість тимчасового обмеження прав і свобод людини і громадянина в окремих випадках, коли того потребує забезпечення національної безпеки та захист територіальної цілісності держави, зазначається в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. та низці інших міжнародних правових актів [1]. У ст. 64 Конституції України унормовано, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини і громадянина із зазначенням строку дії таких обмежень. При цьому, навіть під час дії правового режиму воєнного стану, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені ст.ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61,

62, 63 Конституції України. Відповідно до ст. 157 Конституції України Основний закон не може бути змінено в умовах воєнного часу, а також у випадку, якщо такі зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України [2].

Право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або, на вибір особи, в інший спосіб передбачено і гарантовано ст. 34 Конституції України, а його обмеження може бути здійснено лише у визначених законом випадках. Проте, ч. 2 ст. 15 Конституції України містить імперативну (лат. *ius cogens*), категоричну норму щодо заборони цензури в державі. Зважаючи на зазначене має місце колізія правових норм в частині, що стосується можливості обмеження права особи на свободу думки і слова та вільного вираження своїх поглядів і переконань в передбачених законом випадках та категоричної заборони цензури. На нашу думку теоретичне розв'язання цього питання потребує з'ясування сутності останньої категорії.

Так, термін «цензура» (лат. *censura* – «суворе судження», «принципова критика») не має універсальної дефініції і, здебільшого, сприймається виключно як негативне соціокультурне явище. Водночас, усі розвинені демократичні держави мають відповідний цензурний режим, під яким розуміється система контролю владних інституцій за змістом і розповсюдженням інформації у вигляді друкованої продукції, музичних і сценічних творів, творів образотворчого мистецтва, кіно-, фотоматеріалів, передач радіо і телебачення, веб-ресурсів, а в окремих випадках – приватного листування, з метою обмеження або недопущення поширення ідей і відомостей, визнаних шкідливими, небажаними для держави або суспільства в цілому.

Цензура, як соціокультурний феномен, має складну типологічну структуру. Інформація, що підлягає контролю, за змістом умовно поділяється на державну, політичну, військову, економічну, ідеологічну і духовну, а за типом носіїв – на цензуру періодичних друкованих видань, книг, театру, кіно, публічних виступів тощо. Цензура може бути офіційною (відкритою), коли встановлюється пряма заборона на оприлюднення небажаної для держави, суспільства або їх окремих інституцій інформації, та прихованою – зазвичай у вигляді психологічного впливу на

громадян з метою спонукати їх утриматися від висловлювання або підтримки певних ідеї, поглядів і таке інше. Офіційна цензура здійснюється у формі попереднього та наступного контролю: в першому випадку передбачено отримання дозволу на оприлюднення тієї чи іншої інформації, а в іншому – оцінюється вже оприлюднена інформація, за результатами чого можуть вживатися заходи обмеження або заборони щодо обігу інформації чи притягнення до відповідальності суб'єктів її поширення.

Загалом цензура є необхідною складовою державного управління, яка має забезпечити контроль за поширенням інформації, завдяки якій здійснюється управління соціумом. Діапазон дозволеної до поширення та циркуляції в соціумі інформації залежить як від сутності політичного режиму і рівня демократичності влади, так і від змісту самої інформації. Наприклад, якщо інформація містить відомості, які віднесені до державної, військової або комерційної таємниці, то вона однозначно підлягає цензурі у формі прямої заборони щодо її оприлюднення. Тобто, допоки діяльність держави буде спрямована на захист таких таємниць або обмеження обігу іншої небажаної інформації (виправдовування збройної агресії, підтримка дій окупантів тощо), до того часу буде існувати й цензура.

Історична роль і функції цензури неоднозначні. Як регулятор інформаційних потоків цензура служить одним із найважливіших механізмів захисту суспільства від поширення екстремістської, шовіністичної, расистської, націоналістичної, антисемітської, порнографічної та іншої подібної інформації, спроможної спровокувати в ньому розвиток відповідних негативних явищ та процесів. Водночас, за певних умов цензура може стати серйозною перешкодою на шляху до проведення прогресивних реформ та демократичного розвитку суспільства, гальмуючи суспільний розвиток та консервуючи застарілі елементи суспільно-політичного, економічного і культурного життя держави [3, с. 142-144]. Узагальнюючи викладене констатуємо, що в даному випадку під забороненою в державі цензурою варто розуміти не передбачене законом, безпідставне та необґрунтоване обмеження прав особи на свободу думки і слова та вільне вираження своїх поглядів і переконань, що виходить за межі визначеної для цього в ч. 2 ст. 34 Конституції України мети – лише в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи

злочинам, для охорони здоров'я населення, захисту репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

З огляду на викладене можна стверджувати про правомірність тимчасового обмеження прав людини, передбачених ст. 34 Конституції України, в межах та обсягах, необхідних для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, що передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4]. Такі обмеження, спричинені військовою агресією Російської Федерації проти України, триватимуть протягом дії правового режиму воєнного стану, введеного указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 [5; 6]. Про запровадження цих та інших обмежень прав людини, пов'язаних із тимчасовим відхиленням України від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р., Міністерством закордонних справ України поінформовані Генеральний секретар ООН та офіційні особи іноземних держав.

Висновок. Тимчасове обмеження під час дії правового режиму воєнного стану прав особи, гарантованих ст. 34 Конституції України, ухвалене уповноваженими суб'єктами за відповідних підстав та у відповідності з вимогами міжнародних правових актів, Конституції та інших законів України, є правомірним та виправданим. Обсяг та межі такого обмеження мають відповідати гостроті становища та бути сумісними з іншими зобов'язаннями держави в міжнародній сфері. По закінченню дії правового режиму воєнного стану запроваджене обмеження скасовується, а згадані конституційні права особи підлягають невідкладному поновленню.

Література

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення – 23.09.2022).

2. Конституція України: Основний закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення – 23.09.2022).

3. Щербина Л.І. Щодо проблемних питань захисту інформаційного простору України. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпе-*

кою держави: збірн. тез наук. допов. X Всеук. наук.-практ. конф. (Київ, 04 квітня 2019 р.). Київ: Нац. акад. СБУ, 2019. С. 142-144 [Електронне видання]. URL: <http://www.academy@ssu.gov.ua> (дата звернення: 23.09.2022).

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2005 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення – 23.09.2022).

5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 23.09.2022).

6. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 23.09.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 23.09.2022).

Мельник Д. С.
кандидат юридичних наук,
Служба безпеки України

ПЕРЕХОПЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Новітні технології, засоби електронної комунікації активно й широко використовуються не лише у повсякденному житті кожної сучасної людини, але й у протиправній діяльності. Це зумовлює потребу налагодження ефективної протидії на рівні оперативних та технічних можливостей правоохоронних органів, а також належного правового регулювання їх застосування з дотриманням прав і свобод людини і громадянина.

В Україні питання впровадження системи перехоплення електронних комунікацій та його законодавчого регулювання набуло широкого суспільного резонансу. Підставою для цього стало застереження, що правоохоронні органи можуть здійснювати тотальний контроль змісту інформаційних потоків, чим порушувати права і свободи людини, визначені Конституцією України та міжнародними актами, насамперед Конвенцією про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру 1981 року.

Забезпечення захисту прав і свобод людини передбачає, з одного боку, захист особистої безпеки від загрози протиправ-

них посягань, а з іншого – гарантування невторчання держави у приватне життя особи. З кожним роком виконання цих завдань поступово ускладнюється: постійно удосконалюються методи та засоби вчинення злочинів, що зумовлює потребу пошуку й упровадження нових механізмів протидії злочинній діяльності. Це на певному етапі призводить до часткового обмеження низки прав і свобод громадян (права на повагу до таємниці кореспонденції, недоторканість особистого життя тощо).

В Україні законодавство надає суб'єктам оперативно-розшукової діяльності право на застосування зняття інформації з каналів зв'язку як одного з оперативно-технічних заходів за наявності відповідних підстав. Однак, не зважаючи на актуальність правового забезпечення проведення оперативно-технічних заходів на каналах зв'язку для правоохоронних органів в умовах стрімкого розвитку інформаційного середовища, на законодавчому рівні досі не регламентовано прозорий порядок створення та впровадження систем перехоплення комунікацій, не визначені організаційно-технічні вимоги для парламентського та інших видів контролю.

Доречно зауважити, що на розгляд Верховної Ради України свого часу було внесено кілька законопроектів щодо перехоплення електронних комунікацій (*від 26.03.2004 № 4042-1, від 21.03.2005 № 4042-2, від 02.09.2010 № 7023-1, від 03.12.2010 № 7023/II*), однак які так і не були прийняті через критику представників державних органів та громадськості.

На сучасному етапі проведення оперативно-технічних заходів у мережах електронних комунікацій передбачено у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальному процесуальному кодексі України.

Так, згідно з приписами ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам за наявності підстав надається право здійснювати зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (*ЕКМ*) відповідно до ст.ст. 260, 263, 265 КПК України.

Відповідно до положень КПК України, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (*ст. 263*) є різновидом вторчання у приватне спілкування, що проводиться без відома осіб, які використовують засоби електронних комунікацій для передавання інформації, якщо можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження. Такі негласні

слідчі (*розшукові*) дії проводяться на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, якщо в інший спосіб неможливо одержати інформацію.

Відповідно до ч. 1 ст. 258 КПК України, ніхто не може зазнавати ***втручання у приватне спілкування***¹ без ухвали слідчого судді, за винятком випадків проведення негласної слідчої (*розшукової*) дії до постановлення такої ухвали, пов'язаних із порятунком життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого / особливо тяжкого злочину, передбаченого ст. 250 КПК України.

Відповідно до ч. 4 ст. 258 КПК України, ***втручанням у приватне спілкування*** є доступ до змісту спілкування за умови, коли учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним. Різновидами такого втручання у кодексі визначено *зняття інформації з ЕКМ* поряд з аудіо-, відео-контролем особи та арештом, оглядом і виїмкою кореспонденції та зняттям інформації з електронних інформаційних систем.

Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний у встановленому порядку звернутися до слідчого судді з клопотанням про отримання дозволу на втручання у приватне спілкування, якщо будь-яка слідча (*розшукова*) дія включатиме таке втручання.

Зняття інформації з ЕКМ відповідно до ч. 3 ст. 263 КПК України полягає у проведенні спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування із застосуванням відповідних технічних засобів, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку. Зняття інформації з ЕКМ проводиться без відома осіб, які використовують засоби електронних комунікацій для передавання інформації, якщо під час його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Згідно з ч. 4 ст. 263 КПК України, зняття інформації з ЕКМ покладається на уповноважені підрозділи НПУ, БЕБ, НАБУ, ДБР та СБУ. Керівники та працівники операторів електронних комунікацій на виконання положень ст. 263 КПК України зо-

¹ **Приватність спілкування** полягає в тому, що інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, за яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від стороннього втручання.

бов'язані сприяти виконанню дій із зняття інформації з ЕКМ, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її у незмінному вигляді з метою забезпечення використання у кримінальну судочинстві.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на втручання в приватне спілкування додатково повинні бути зазначені *ідентифікаційні ознаки*, які дозволять унікально ідентифікувати абонента спостереження, ЕКМ, кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування (*ч. 2 ст. 263 КПК України*). Такими ознаками можуть бути: номер абонента в телефонній мережі загального користування у форматі «код країни - код зони або оператора – номер абонента в мережі»; ІМЕІ; міжнародний ідентифікаційний номер мобільного абонента (ІМВІ).

Однак ані Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», ані КПК України, надаючи оперативним підрозділам право проводити зняття інформації з каналів ЕКМ, не передбачили норм, що розкривають сутність проваджуваних дій.

Окремі положення норм вказаних законів тлумачить постановою Пленуму Верховного Суду України від 28.03.2008 № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства». У п. 3 постанови зазначається, що зняття інформації з каналів зв'язку полягає в застосуванні технічного обладнання, яке дає змогу прослуховувати, фіксувати та відтворювати інформацію, що передавалася цим каналом зв'язку. Така інформація може включати дані як про взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж, так і щодо змісту переданої інформації.

Згідно з положеннями ст. 121 Закону України «Про електронні комунікації» зняття інформації з електронних комунікаційних мереж забезпечується єдиною системою технічних засобів (ЄСТЗ), що використовується всіма уповноваженими органами, на умовах автономного доступу до інформації у порядку, визначеному законодавством. Однак порядок створення та впровадження ЄСТЗ законодавством не передбачений. Це ставить під сумнів можливість практичної реалізації положень зазначеної статті закону та ст. 263 КПК України.

У результаті зняття інформації з ЕКМ можуть бути отримана інформація, що вказує на ознаки кримінального правопорушення в діях підозрюваного, обвинуваченого, а також відомості про протиправну діяльність інших осіб, які контактували з ними через канали мереж під час проведення НСРД. Отримані відомості фіксуються на матеріальні носії у форматі, придатному для автоматизованого оброблення на ЕОМ та відтворення слідчим, прокурором або судом із метою проведення інших процесуальних дій [1, с. 80].

Загальні положення щодо фіксації та збереження інформації, отриманої з ЕКМ за допомогою технічних засобів, містить ст. 265 КПК України: зміст відомостей з ЕКМ, що мають значення для конкретного досудового розслідування, зазначається у протоколі про зняття інформації з ЕКМ. При виявленні в інформації відомостей, що мають значення для конкретного досудового розслідування, у протоколі відтворюється відповідна частина такої інформації, після чого прокурор вживає заходів для збереження знятої інформації. Однак жодних правил зберігання та подальшого використання отриманих персональних даних, обсягів таких даних, тривалість їх зберігання та цілей використання вітчизняне законодавство наразі не передбачає.

Також низку новел щодо перехоплення електронних комунікацій пропонує проект закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України» від 26.10.2020 № 3196-д. Згідно з проектом СБУ має отримати повний контроль над визначенням технічних характеристик та застосуванням засобів для зняття інформації з ЕКМ.

На переконання правозахисників, у законопроекті № 3196-д відсутні достатні запобіжники від зловживань при перехопленні електронних комунікацій. Водночас запобіжники, встановлені КПК України, в законопроекті проігноровані. Також законопроект не містить гарантій захисту професійної таємниці (*адвокатської, журналістської тощо*) у разі застосування перехоплення, на відміну від стандартів досудового розслідування [2].

Література

1. Негласні слідчі (розшукові) дії. Коментар до глави 21 Кримінального процесуального кодексу України [кол. авт.; за заг. ред. Є.Д. Скулиша]. - Київ: НВЦ НА СБУ, 2012. – 132 с.

2. Заява Коаліції «За вільний інтернет» щодо загроз правам людини в новій редакції законопроекту про СБУ. URL: <https://zmina.ua/statements/zayava-koalicziyi-za-vilnyj-internet-shhodo-zagroz-pravam-lyudyny-u-novij-redakcziyi-zakonoprojektu-pro-sbu/> (11.11.2021).

Метелев О. П.

доктор філософії у галузі права,
Інститут підготовки юридичних кадрів для СБУ
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

СТАНДАРТИ ТА УМОВИ ПРАВОМІРНОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Оперативні підрозділи Служби безпеки України (на підставі письмового доручення слідчого, прокурора), в межах свої повноважень, за умови отримання ухвали слідчого судді, здійснюють законне, обмежене у часі втручання у приватне спілкування.

Негласність такого способу збирання доказових відомостей, як втручання у приватне спілкування за допомогою технічних засобів (найбільш інформативні з яких – це зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (далі – ЕКМ) та зняття інформації з електронних інформаційних систем (далі – ЕІС)) обумовлюють невідворотні обмеження прав людини на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Загальновідомо, що ЕКМ (мережа Інтернет, стільникові (мобільні) мережі тощо) та ЕІС (комп'ютери, автоматизовані системи, комп'ютерні мережі, мережі електрозв'язку тощо) використовуються людьми для підтримання соціальних зв'язків. Факт і зміст цих зв'язків (приватного спілкування), а точніше їх таємність, гарантується Конституцією України (ст. 31 Конституції гарантує кожному право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції) і галузевим кримінальним процесуальним законодавством. Підстави

обмеження таких прав можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо [0].

У ратифікованій Верховною Радою України Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), стандарти якої (як юридична норма) поширюються на вітчизняне законодавство, описані права і обов'язки громадян, організацій і державних органів, а також визначаються критерії правомірності нормативно-правових актів органів державної влади. Зокрема, в ст. 8 Конвенції зазначається «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» [0].

Перевірка законності проведення негласних заходів, яка спрямована на дотримання прав і свобод особи, неодноразово була предметом розгляду Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Високий Суд в своїй практиці допускає, що втручання у приватне спілкування має відбуватись виключно «згідно із законом». Так, в ч. 2 ст. 8 Конвенції з прав людини говориться, що право на приватне й сімейне життя не є абсолютним і що таке втручання може мати місце лише «згідно із законом».

В правовій науці напрацьовані загальні умови правомірності втручання в таємницю приватного спілкування. Необхідно відмітити, що правомірність обмеження прав і свобод полягає не тільки у забезпеченні законності такого обмеження. Разом з цим, повинні бути дотримані принципи права, моральних засад, панівних традицій суспільства. Виходячи з цього, цілком доцільно погодитись з М.Є. Шумило, який пропонує поділити стандарти правомірності обмеження прав людини на дві групи: 1) Стандарти нормативного регулювання обмежень прав людини; 2) Стандарти застосування обмежень прав людини у практиці органів державної влади [0, с. 1058-1063].

Таким чином, до стандартів першої групи пропонується відносити:

– передбаченість відповідного обмеження Конституцією і відповідним законодавством;

– доступність права – особа повинна мати можливість переконатись, що обмеження права відповідає нормам законодавства, застосованому у даному випадку;

– передбачуваність – особа повинна мати можливість передбачити юридичні наслідки, які може потягнути обмеження її права в наступних судових процесах;

– правова визначеність – законодавчі акти мають відповідати певним вимогам – це простота, передбачуваність, чіткість, неупередженість закону;

– обмеження права відбувається з дозволу судової влади – особі має гарантуватись судова перевірка законності обмеження її права із дотриманням всіх процесуальних прав, передбачених судовими процедурами (право ставити запитання свідкам обвинувачення, своєчасно ознайомлюватись з матеріалами провадження і т. ін.);

– механізм реабілітації – право особи на компенсацію шкоди, завданої неправомірним втручанням;

– принцип перестороги – законодавство має містити достатньо гарантій проти зловживань можливістю обмежувати права особи;

– вимоги щодо поводження з матеріалами, які були отримані в результаті обмеження прав особи.

До стандартів другої групи пропонується відносити:

– збалансованість приватних і публічних інтересів;

– принцип пропорційності обмеження права – втручання має бути пропорційним легітимній межі (важливість права і серйозність порушення). З цього принципу випливає що обмеження має носити виключний і тимчасовий характер; принцип додатковості – обмеження права може застосовуватись лише в разі, коли відсутні менш жорсткі варіанти для досягнення тієї ж самої легітимної межі.

Ці стандарти мають велике теоретичне та практичне значення для ефективної оцінки правомірності обмеження прав і свобод людини під час проведення зняття інформації з ЕКМ та ЕІС.

У вітчизняному законодавстві забезпечення гарантії прав і свобод щодо таємниці спілкування законодавець передбачив в новелах Кримінального процесуального кодексу України (далі -

КПК). Так, у відповідності до п. 7 ч. 1 ст. 7 КПК таємниця спілкування є однією із загальних засад кримінального провадження [0]. Крім того, в ст. 14 КПК наголошується, що під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця приватного листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування. Єдиною умовою втручання у таємницю спілкування є лише судові рішення, яке прийняте у випадках, передбачених КПК, з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети. До того ж, інформація, отримана внаслідок втручання у спілкування, не може бути використана інакше як для вирішення завдань кримінального провадження.

Ретельний аналіз судової практики Європейського суду з прав людини, положень статей кримінально-процесуального законодавства та наукових розробок з цього питання дає можливість сформулювати наступні умови правомірності обмеження прав людини під час втручання у приватне спілкування:

1) законність – питання правообмеження повинно бути врегульоване на рівні закону;

2) тимчасовість – правообмеження повинно бути обмеженим в часі;

3) судовий дозвіл – зняття інформації з ЕКМ та ЕІС повинне проводитись тільки на підставі ухвали слідчого судді (ч. 1 ст. 263 КПК, ч. 1 ст. 264 КПК). Як виняток, не вимагається дозвіл слідчого судді у випадках, коли власник не обмежив вільний доступ до своєї ЕІС або не передбачив логічний захист ЕІС (ч. 2 ст. 264 КПК).

4) адекватність – тобто, відповідність застосованих заходів поставленим цілям;

5) наявність вимог щодо поводження з матеріалами отриманими з ЕКМ та ЕІС;

6) механізм реабілітації – право особи на компенсацію шкоди, завданої неправомірним втручанням у приватне спілкування під час зняття інформації з ЕКМ та ЕІС у кримінальному провадженні;

7) судовий контроль – це наявність механізму перевірки в судовому засіданні правомірності застосування обмеження прав людини та судового захисту неправомірно обмежених прав людини під час здійснення зняття інформації з ЕКМ та ЕІС.

Отже, сформульовані вище умови правомірності втручання у приватне спілкування, зокрема, проведення зняття інформації з ЕКМ та ЕІС мають на меті забезпечити належну правову втручання у приватне спілкування, що у відповідності до вимог ст. 2 КПК є завданням як кримінального провадження в цілому, так і діяльності підрозділів Служби безпеки України.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (редакція від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 16.09.2022).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Ратифіковано Законом України від 17.07.97 № 475/97-ВР (редакція від 01.08.2021). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 17.09.2022).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (редакція від 10.09.2022). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 17.09.2022).

4. Шумило М.Є. Вибрані праці. Харків: Вид-во «Право», 2019. 1168 с.

Мікуліна М. М.

доктор юридичних наук, доцент,
Національна академія СБ України

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Підґрунтям права на недоторканність житла є положення Конституції України (ст. 30), Загальної декларації прав людини (ст. 12), Конвенції про захист прав та основних свобод людини (ст. 8), Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (ст. 17).

Визначення поняття «житло», на яке повинна поширюватися недоторканність, у законодавстві є достатньо проблематичним, бо кожна галузь права тлумачить його урахуваючи галузеві потреби та практику. У конституційному праві житлом традиційно вважається призначений для постійного проживання і визнаний цивільним правом різновид нерухомого майна, як

складова загально правового, конституційного інституту житла у вигляді обраного місця, адресно-географічні координати якого визначають приміщення, спеціально призначене для вільного проживання людини. Кримінальне право поняття «житло» розглядає з точки зору обставин, що кваліфікують кримінальну відповідальність. Призначеність та придатність для постійного проживання, належність до житлового фонду – вимоги до «житла» у контексті житлового права. У Цивільному кодексі України «житло» розглядається як: місце проживання особи; об'єкт права власності, що об'єднані спільними ознаками. Однією з таких ознак є призначення для проживання в ньому людини (місце для проживання, що обирається особою для постійного, переважного чи тимчасового мешкання у ньому). Ще однією ознакою житла є його придатність для проживання в ньому людини, тобто воно повинно відповідати усім будівельним, архітектурним, санітарним, пожежним та іншим нормам відповідно до законодавства України.

Ураховуючи Конвенцію про захист прав людини і основних свобод (1950), а також рішення Європейського суду з прав людини можна виокремити такий перелік відносин щодо права на недоторканність житла: а) житлом є місце, де людина проживає постійно (у сенсі цього правового акта – житло, де проводиться відпустка; святкові дні чи вихідні; гуртожитки чи інші місця довготривалого проживання можуть вважатися житлом як винятки); б) особа, яка має право власності на будинок, може вважати його своїм житлом у сенсі цієї статті навіть фактично не проживаючи в ньому; в) право на недоторканність за ст. 8 Конвенції не завжди включає в себе право там проживати; г) житлом може бути визнана і нерухомість (офіс); г) кожна особа має право володіти житлом, яке захищене від втручання держави та її органів; д) кожна особа має право на захист від перешкоджання, яке не пов'язано із позбавлення користування житлом, що передбачає захист особистого життя і житла від шуму та інших порушень громадського порядку; е) кожна особа у контексті ст. 8 Конвенції має право на захист від шкідливого впливу на навколишнє середовище.

Визначаючи поняття «житло», законодавець, науковці і практики виокремлюють декілька аспектів: а) соціальний (житлом визнається спеціально призначене для проживання особи приміщення, яке задовольняє потреби особи в житлі; б) духов-

ний (житлом вважається місце, де проходить більша частина особистого життя людини («батьківська хата»); в) матеріальний (житло є об'єктом матеріального світу, що задовольняє матеріальні та духовні потреби людини, та призначений для проживання у ньому: г) правовий (визначає житло через сукупність ознак, які визначають правовий режим цього об'єкта (обсяг прав і обов'язків володільців). Ураховуючи зазначене, недоторканність житла фізичної особи вважатимемо передбачену законом гарантію від будь-яких посягань на місце (нематеріальне благо) особи, яке визначається певними просторовими межами, призначене для постійного чи тимчасового проживання, де відбувається особисте життя особи.

Правом на недоторканність житла вважається сукупність правомочностей: свободи вибору поведінки у своєму житлі (уповноважена особа набуває можливості на власний розсуд визначати ті дії, які вона може здійснювати у жилу приміщенні); визначення можливості перебування у цьому житлі (садибі) сторонніх осіб (фізична особа може на власний розсуд обирати тих осіб, яким вона дозволяє в певних випадках входити і знаходитися в її житлі); конфіденційності відомостей про облаштування житла і поведінку осіб у ньому (лише суб'єкт права на недоторканність житла наділений можливістю публічно розголошувати таку інформацію або давати згоду на таке розголошення); вимоги до сторонніх осіб не порушувати недоторканність житла.

Зважаючи на зазначене, розглянемо можливість обмеження права на недоторканність житла фізичних осіб в умовах воєнного стану.

Статтею 30 Конституції України встановлено, що кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

Водночас відповідно до п. 3 Указу Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини та громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, необхідних для забезпечення

можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

В умовах воєнного стану можливі такі обмеження:

1. Встановлення військово-квартирної повинності з розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу служби цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ. Всі військові адміністрації мають повноваження щодо запровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного стану, визначених ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», разом із військовим командуванням самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування.

2. Проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду. Проникнення до житла чи до іншого володіння особи та проведення в них огляду регламентовано Порядком перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456.

Відповідно до зазначеного Порядку:

1. Право на проведення перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян надано відповідним уповноваженим особам Національної поліції, СБУ, Національної гвардії, Держприкордонслужби, ДМС, Держмитслужби та Збройних Сил, які визначені в наказі коменданта (п. 5 Порядку).

2. Під час проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян уповноважена особа може застосовувати технічні прилади та технічні засоби, що мають функції виявлення вибухонебезпечних предметів та речей (речовин), обіг яких заборонено чи обмежено, фото-, аудіо- і відеофіксації. Аудіо- і відеофіксація житла громадян та їх особистих речей здійснюється уповноваженими особами за згодою громадян (п. 6 Порядку).

3. Уповноважена особа може проникнути до житла чи іншого володіння особи без вмотивованого рішення суду лише у

невідкладних випадках, пов'язаних із: врятуванням життя людей та цінного майна під час надзвичайних ситуацій; безпосереднім переслідуванням осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення; припиненням злочину, що загрожує життю осіб, які перебувають в житлі або іншому володінні особи. Проникнення уповноваженої особи до житла чи іншого володіння особи не може обмежувати її права користуватися власним майном. Про застосування зазначеного заходу уповноважена особа доповідає та/або інформує відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України (п. 11 Порядку).

4. У разі виявлення під час огляду службових приміщень і житла громадян ознак складу кримінального та/або адміністративного правопорушення здійснюється затримання таких осіб та вилучення відповідних речей відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення (п. 12 Порядку).

Окрім того, слід зазначити, що відповідно до п. 16 Порядку здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 573, патрулям на території, де запроваджено комендантську годину та встановлено спеціальний режим світломаскування, надано право входити (проникати) на територію та у приміщення підприємств, установ і організацій, у житлові та інші приміщення, на земельні ділянки, що належать особам, під час припинення кримінального правопорушення та в разі переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, якщо зволікання може створити реальну загрозу життю чи здоров'ю осіб.

Підсумовуючи зазначимо, що ураховуючи жорсткі умови сьогодення, а саме пряму агресію російської федерації в Україні, задля уникнення ризику порушення права на недоторканність житла фізичних осіб в умовах воєнного стану, необхідно дотримуватися чинних правових вимог.

Література

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Загальна декларація прав людини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Конвенція про захист прав та основних свобод людини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

5. Рішення Європейського суду з прав людини. URL: <https://minjust.gov.ua>

6. Про введення воєнного стану в Україні/ Указ Президента України № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

7. Порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

Назаренко О. Л.
Національна академія СБ України

ПРАВО ОСОБИ, ЯКА НАДАЄ ДОБРОВІЛЬНУ ДОПОМОГУ ПРАВООХОРОННИМ ОРГАНАМ, НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ

Права людини – це основа її нормальної життєдіяльності, певний каталог її благ і можливостей, якими вона може вільно користуватися. У цих формально закріплених межах здійснюється самовизначення індивіда, відбувається його розвиток, встановлюються умови реального користування соціальними благами в особистій, політичній, економічній, соціальній і культурній сферах життя. Тобто, володіючи такими правами, індивід здатен забезпечити собі належний мінімум оптимальної життєдіяльності або, іншою мовою, необхідний мінімум безпеки. Слід враховувати, що будь-яке право стає реальністю за наявності певних гарантій і механізмів забезпечення. Комплекс прав і свобод людини і громадянина в сукупності з їх гарантіями і механізмами забезпечення є тими елементами, які складають правовий (юридичний) аспект безпеки особистості або право безпеки особи в широкому сенсі цього слова. Віднесення безпеки, її певних складових до невід’ємних прав людини не випадкове. Воно показує відношення до неї як до реальної цінності, яка має суттєве значення для життєдіяльності соціальних організмів, тобто безпека – це одна з найнеобхідніших потреб людини і тому визнається однією з найвищих соціальних цінностей Конституцією України [1, с. 41].

20 листопада 2012 року Верховна Рада України ухвалила Кримінальний процесуальний кодекс України, одним із положень якого є проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації [3]. У цьому положенні зазначено, що під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації, яка на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування. Також згідно до ст. 275 КПК України під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами. При застосуванні вищевказаних нормативно-правових актів існують деякі проблеми. Незважаючи на те, що норми Конституції є нормами прямої дії, велике значення має створення ефективного та дієвого механізму гарантування та захисту проголошених прав людини. У ст. 3 Конституції України закріплено положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1, ст. 3].

23 грудня 1993 року для урегулювання питання забезпечення безпеки осіб було ухвалено Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», в п. «а» ст. 2 цього Закону зазначено, що при наявності відповідних підстав, право на забезпечення безпеки має особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень [2].

У Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» визначено порядок виконання особою спеціального завдання та заходи, які виконує ця особа при боротьбі з організованою злочинністю, при цьому згідно до ст. 13, 14 даного закону спеціальне завдання можуть виконувати штатні та нештатні негласні співробітники, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угрупову-

вання, або учасники організованих злочинних угруповань [4]. Питання забезпечення безпеки висвітлено також у ст. 13 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», де зазначено, що особа, яку залучають до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, перебуває під захистом держави [5].

З вищевикладеного можливо зробити висновок, що згідно до п. «а» ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень і за наявності відповідних підстав має право на забезпечення безпеки. Однак, на наш погляд, в законодавстві не визначено чи можливо застосовувати заходи безпеки до цієї особи, якщо, наприклад, виконання спеціального завдання не принесло позитивного результату. Також визначено, що деякі законодавчі акти містять не досить ясні формулювання, терміни. Різноманіття нормативних актів, велика кількість юридичної інформації потребує визначеного порядку й організованості в системному розподілі правого матеріалу, зручності його використання на практиці. Водночас, що для полегшення в користуванні та ефективного застосування нормативно-правових актів, покликаних урегулювати відносини в сфері забезпечення безпеки осіб, які добровільно надають допомогу правоохоронним органам, вони мають бути певним чином структуровані і впорядковані.

Викладене вище дозволяє можливість вважати права людини головним об'єктом національної безпеки України, оскільки лише на основі безпеки особи, закріплюючи, реалізуючи, охороняючи і захищаючи насамперед її права і свободи, а також обов'язки, які є не менш важливим аспектом, можна планувати і здійснювати заходи щодо забезпечення безпеки більш складних соціальних систем, наприклад, таких як суспільство і держава, та створювати умови для забезпечення національної безпеки загалом.

Література

1. Конституція України зі змінами від 01.01.20 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 16.09.22 р.).

2. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року зі змінами від 20.05.22 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (дата звернення 16.09.22 р.).

3. Кримінально-процесуальний кодекс України зі змінами від 10.09.22 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 16.09.22 р.).

4. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30.06.1993 р. зі змінами від 24.11.2021 № 3341-XII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3341-12> (дата звернення 16.09.22 р.).

5. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. зі змінами від 15.06.2022 р. № 2135–XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення 16.09.22 р.).

Омельченко О. А.

кандидат політичних наук, доцент,
Служба зовнішньої розвідки України

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Європейська інтеграція – це зближення України з Європейським Союзом як на рівні законів, так і на основі правил та принципів, що притаманні європейському суспільству.

Українська держава пройшла складний шлях до євроінтеграції та всебічної взаємодії з країнами Європи. В Європейському Союзі до європейських прагнень найбільшої за площею європейської країни тривалий час ставилися доволі скептично. Лише після Революції гідності та з початком збройної агресії РФ проти України настав переломний момент у цьому тривалому процесі, й нашій державі вдалося підписати Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, а згодом отримати безвіз. Попри це, українським дипломатам і правозахисникам довелося і далі пробиратися крізь перешкоди стереотипів і страхів серед еліт Євросоюзу. Однак після повномасштабного вторгнення Росії в Україну процеси пришвидшилися в рази.

Європейська Рада на саміті у Брюсселі 23 червня 2022 року надала Україні статус кандидата в Європейський Союз, а напе-

редодні Єврокомісія рекомендувала надати нашій державі європейську перспективу, оскільки вона чітко продемонструвала «прагнення та рішучість жити за європейськими цінностями та стандартами» [1]. Водночас було визначено низку умов, серед яких важливі реформи саме у правовій та законодавчій сферах: реформа Конституційного суду; продовження судової реформи; антикорупційні дії, включно з призначенням керівника САП; боротьба з відмиванням коштів; втілення антиолігархічного закону; узгодження аудіовізуального законодавства з європейським; зміна законодавства про нацменшини.

Слова президентки Європейської комісії Урсули фон дер Ляєн про те, що Україна «заслужила право на європейську перспективу» [1], підкреслили багаторічні зусилля української нації на шляху до Європи. Проте, протиборство з російським вторгненням на полі бою та на дипломатичному фронті продемонструвало справжню силу українців у їхньому прагненні до суверенітету, незалежності та європейських цінностей демократії.

Важливим є те, що Євросоюз вперше в історії дав зелене світло для євроінтеграції країні, де йде війна, а частина територій якої є тимчасово окупованою. Оцінюючи такий значний демократичний крок, зважаючи на воєнно-політичну й економічну підтримку наших європейських партнерів і союзників, маємо визнавати, що завершення євроінтеграції нашої держави носить наразі віддалену перспективу – навіть якщо для України й будуть зроблені певні часові поступки з огляду на політичну й безпекову ситуацію.

Малоймовірно, що до України застосують прискорену процедуру. Кроки, до яких має вдатися країна, що хоче вступити до ЄС, є стандартними, і оминати їх неможливо. Країна має почати працювати над відповідністю так званим Копенгагенським критеріям. Це означає, що в політичному сенсі в країні мають добре працювати інституції, які гарантують демократію та верховенство права, а в економічному плані – має бути дієва ринкова економіка, відновлення якої в результаті зруйнованої росіянами української інфраструктури займатиме багато років. Але наявність головного європейського критерію – розуміння та поділяння європейських цінностей – Україна продемонструвала всьому світові, адже у протистоянні з агресором, переживши страшну трагедію та втративши величезну кількість людей, на

довгі століття здобула відчуття власної гідності, повагу до свободи та демократії.

Найголовніше, що Україна може стати політичним і безпековим центром Східної Європи і має бути ініціатором побудови нової системи безпеки щонайменше на Європейському континенті.

Оцінюючи внесок України у трансатлантичну безпеку, дослідницький центр «Нова Європа» в 2021 році виокремив цінний досвід нашої держави та її спеціальних служб у боротьбі з гібридними загрозами, а також участь у місіях та операціях Північноатлантичного Альянсу [2]. З урахуванням здобутого бойового досвіду, після перемоги, Україні не буде рівних у системі європейської безпеки. Адже вторгнення РФ у нашу державу продемонструвало здатність українців не лише захищати власні території, а вести війну, проєктуючи силу попри географічну близькість до Росії. Після перемоги цей аргумент може стати найвагомішим у визначенні перспектив побудови нової європейської системи безпеки й оборони, де саме Україна виступатиме сильним союзником, який уміє захистити та протистояти викликам.

Готуватися до такого перебігу подій необхідно вже зараз, проводячи у відповідність до умов євроінтеграції та європейських стандартів правові та законодавчі засади нашої держави.

Література

1. Підтримка вступу України в ЄС і НАТО досягла історичного максимуму. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/2/7135053/> - дата звернення: 16.09.2022.

2. Час для війни, і не лише з Росією. Які пріоритети ЄС визначила Урсула фон дер Ляєн на 2023 рік. - URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/09/15/7146813/> - дата звернення: 16.09.2022.

Падалка А. М.

доктор юридичних наук, доцент

Боднарчук В. В.

кандидат юридичних наук,

Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз СБ України

**ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ВИМОГИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ
З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРАКТИКА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ**

Конституція України, міжнародне та національне законодавство передбачають можливість обмеження низки прав людини і громадянина в умовах воєнного стану. Права, що можуть бути обмежені в умовах воєнного стану визначено ст. 64 Конституції України та ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». При цьому вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав юридичних осіб, що тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень визначаються указом Президента України про введення воєнного стану [1].

Згідно з пунктом 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 (далі – Указ № 64/2022) тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України¹, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та об-

¹ Відповідно на сьогодні в Україні можуть бути обмежені права на: недоторканість житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, невтручання в його особисте і сімейне життя, свободу пересування, вільний вибір місця проживання, свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, участь в управлінні державними справами, мирні зібрання, володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, право на працю та страйк, право на освіту, в тому числі доступність освіти.

сязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2].

Варто звернути увагу на формулювання диспозиції норми пункту 3 Указу № 64/2022 в частині ймовірного, а не обов'язкового, обмеження низки прав фізичних та юридичних осіб у зв'язку із введенням воєнного стану. Так само варто вказати, що введення обмежень щодо реалізації одного права, не означає автоматичне настання відповідних наслідків і для іншого права. Обмеження кожного конкретного права людини і громадянина, визначеного Конституцією України, вимагає застосування спеціального юридичного механізму, який наразі відсутній у національному законодавстві [3].

Зважаючи на приписи ч. 1 ст. 9 Конституції України, щодо визнання чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, частиною національного законодавства України [4], для вирішення питання щодо механізму реального обмеження прав людини і громадянина у зв'язку із введенням воєнного стану доцільно скористатись вимогами Європейської конвенції з прав людини та Протоколами до неї [5] (далі – Конвенція). Ст. 8, 9, 10, 11 Конвенції містять формулювання щодо можливих обмежень права і свобод, а саме: такі обмеження встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [5].

Кабанов О., Заярний О., Мироненко В. зазначають, що кожне впроваджуване обмеження прав людини має відповідати таким умовам: а) бути встановлене законом, який повинен відповідати критеріям ясності та передбачуваності; бути оприлюдненим та доступним для ознайомлення; б) вводиться та застосовується лише для досягнення легітимної мети; в) бути необхідними в демократичному суспільстві, а саме: для введення обмежень повинна існувати нагальна суспільна необхідність; обмеження повинні бути пропорційними законній меті (має бути дотриманий баланс між обсягом вжиття заходів та реальною загрозою захищуваному інтересу); мотиви введення обмежень повинні бути відповідними і достатніми [3].

Запропонований дослідниками механізм підлягає застосуванню у мирний час в умовах необхідності виконання державою своїх позитивних зобов'язань із гарантування національної або громадської безпеки, захисту прав і свобод людини і громадянина.

Під час надзвичайних ситуацій, до яких Конвенції віднесено війну або інші обставини, що загрожують життю нації, застосовується механізм, передбачений ст. 15 Конвенції. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) надав детальне тлумачення межах та підставам відступу держави від своїх позитивних і негативних зобов'язань за Конвенцією в умовах воєнного стану.

Легітимне застосування заходів, що обмежують права людини, або інший відступ від зобов'язань за Конвенцією можливі за умови дотримання сукупності таких вимог:

– Час та характер суспільної небезпеки. Застосування заходів обмеження прав людини можливе лише в умовах війни або іншої війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації. Так обставини повинні фактично існувати та мати винятковий характер у тому розумінні, що вжиття звичайних заходів або обмежень, дозволених Конвенцією є недостатніми [6] (Данія, Норвегія, Швеція та Нідерланди проти Греції («Грецька справа»), звіт Комісії, § 153).

– Пропорційність застосованих заходів. Ст. 15 Конвенції містить припис про те, що «заходи, що вживаються, не повинні виходити за межі, яких вимагає гострота становища» [5]. Для визначення відповідності вжитих заходів ступнею суспільної небезпеки ЄСПЛ сформував низку критеріїв (запитань), а саме: чи було б звичайне законодавство достатнім, щоб впоратися із загрозою, що спричинена суспільною небезпекою; чи є заходи дійсною реакцією на надзвичайну ситуацію; чи були заходи використані з тією метою, для якої вони були запроваджені; чи є відступ від зобов'язань обмеженим за сферою охоплення і причинами, наведеними в його обґрунтування; чи здійснюється постійний перегляд потреби у відступі від зобов'язань; пропорційність заходів, та чи передбачали вони будь-яку невинуватну дискримінацію [7].

– Наявність і дієвість національних гарантій дотримання вимог до обмеження прав людини, а саме: чи були передбачені гарантії проти зловживань; наявність та мета судового контролю

лю над втручанням у таке право; наявний судовий контроль за застосуванням обмежувальних заходів [7].

– Застосовувані заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням Держави згідно з міжнародним правом [5].

Зауважимо, що названі міжнародні механізми стосуються перш за все обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина. Однак аналогічні механізми можуть і повинні застосуватись у випадку введення обмежень у реалізації прав юридичних осіб.

Література

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

3. Кабанов О., Заярний О., Мироненко В. Довідник із громадянських (особистих), політичних та інших прав людини в умовах воєнного стану. Київ 2022. 185 с.

4. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

5. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n300

6. Report of the European Commission of Human Rights on the "Greek Case". URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:\[%22001-167795%22%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:[%22001-167795%22%7D)}.

7. Посібник зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини. Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2016. URL : https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_UKR.pdf.

Пилипчук В. Г.

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ СБ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ТА БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

З початком широкомасштабної війни РФ проти України, завдяки героїзму та стійкості Українського народу, сил оборони та безпеки, розпочалися кардинальні трансформаційні зміни в

системах міжнародної, регіональної і національної безпеки, Європейському Союзу та НАТО.

Україна, відстоюючи свою незалежність і територіальну цілісність, демократичні цінності, права і свободи людини, почала отримувати реальну воєнну, політичну та економічну підтримку від багатьох країн світу, розпочала переозброєння Збройних Сил новітніми зразками бойової техніки і озброєння за стандартами НАТО та отримала статус країни-кандидата у члени ЄС.

Водночас, відбувається активний пошук шляхів подальшого розвитку суб'єктів сектору безпеки і оборони, зокрема, і Служби безпеки України. При цьому, як видається, передусім слід враховувати **національні інтереси** та визначені законодавством сучасні **ключові завдання** для громадян, суспільства і держави щодо:

- 1) оборони, відновлення територіальної цілісності та одержання реальних міжнародно-правових гарантій безпеки України;
- 2) повоєнного відновлення і подальшого розвитку країни на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу (до 2032 року);
- 3) реалізації комплексу правових, організаційних та інших заходів для набуття членства України в Європейському Союзі.

Як відомо, основні складові системи забезпечення національної безпеки визначені Конституцією України (ст. 17), законами України «Про національну безпеку України», «Про оборону», «Про Збройні Сили України», «Про розвідувальні органи України», «Про Службу безпеки України» та іншими правовими актами.

Відповідно до ст. 17 Конституції України до основних функцій держави у сфері національної безпеки віднесено: *захист суверенітету і територіальної цілісності України; забезпечення економічної безпеки; забезпечення інформаційної безпеки; оборона України (забезпечення воєнної безпеки); забезпечення державної безпеки; захист державного кордону (забезпечення прикордонної безпеки).*

Законом «Про національну безпеку України» (2018 р.) також було запроваджено нову модель складових сектору безпеки і оборони, яка включає: *систему управління і демократичного контролю над сектором безпеки і оборони; сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс.*

З урахуванням сучасних трансформаційних процесів і набутого позитивного досвіду протидії збройній агресії РФ, захисту державної, інформаційної та кібернетичної безпеки, мають формуватися й **пріоритетні напрями діяльності СБ України щодо захисту прав та безпеки людини**. До ключових із них в сучасних умовах варто віднести **три**:

– виявлення, документування та розслідування скоєних керівництвом РФ, її представниками та збройними формуваннями воєнних злочинів, злочинів геноциду та злочинів проти людяності, які безпосередньо стосуються життя і здоров'я громадян України;

– протидію інформаційній агресії та негативним інформаційним впливам на людину і суспільство;

– захист безпеки громадян та їх персональних даних у кіберпросторі в контексті вимог законодавства ЄС.

Розглянемо вказані пріоритетні напрями більш предметно.

Щодо **розслідування воєнних злочинів, злочинів геноциду та злочинів проти людяності**, скоєних РФ в Україні, доцільно врахувати такі основні висновки і пропозиції:

1) ефективне розслідування воєнних злочинів РФ в Україні в умовах широкомасштабної війни РФ проти України передусім має здійснюватися в межах **національної юрисдикції** за процедурами кримінального процесу. Основна увага при цьому має бути зосереджена на проведенні оперативно-розшукових, слідчих та інших заходів, спрямованих на встановлення конкретних осіб, які вчиняли ці злочини, та забезпечення їх притягнення до відповідальності в межах кримінальних проваджень. Зібрані докази їхньої вини і належним чином задокументовані факти також можуть бути використані під час розгляду справ у міжнародних судових установах;

2) наразі варто продовжити співпрацю з **Міжнародним кримінальним судом**. З огляду на практику та не досить високі оцінки ефективності роботи МКС, важливим є надання йому сприяння передусім у розслідуванні певних епізодів злочинної діяльності РФ в Україні. Зокрема, нині основні зусилля щодо надання такого сприяння можуть бути зосереджені на розслідуванні скоєних РФ воєнних злочинів на території Київської, Харківської та інших областей, де бойові дії не проводяться;

3) з урахуванням наявного міжнародно-правового досвіду, видається за доцільне прискорити **створення Міжнародного**

спеціального трибуналу по розслідуванню воєнних злочинів, злочинів геноциду та злочинів проти людяності, скоєних РФ в Україні. Оскільки РФ є членом Ради безпеки ООН з правом вето, створення Спеціального трибуналу з цього приводу під егідою ООН наразі видається дискусійним. За цих обставин цілком можливим видається **створення спеціального трибуналу на підставі угоди країн – партнерів України;**

4) для реалізації вказаних та інших можливих пропозицій доцільно продовжити вжиття *комплексу організаційно-правових, інформаційних, технічних, експертних та інших заходів*, спрямованих на своєчасне виявлення і документування вказаних злочинів та установлення осіб, що їх скоїли. З цією метою також видається за необхідне **прискорити відновлення системи військової юстиції в Україні** (військової поліції, військової прокуратури та військових судів), що сприятиме більш ефективному виконанню цих завдань безпосередньо в умовах воєнних та бойових дій;

5) при організації провадження у кримінальних справах про скоєні злочини геноциду Українського народу (*заяви керівництва РФ про так звану «денацифікацію» України, вивезення сотень українських дітей до росії, масовані ракетно-артилерійські обстріли цивільних об'єктів України тощо*), як видається, варто врахувати позитивний досвід слідчих СБ України щодо розслідування злочину голодомору-геноциду Українського народу 1932-1933 років, результати якого були визнані та високо оцінені міжнародною спільнотою.

При організації **протидії інформаційній агресії та негативним інформаційним впливам на людину і суспільство**, як видається, передусім варто врахувати наступне:

1) у ХХІ столітті захист інформаційних ресурсів та безперервне функціонування інформаційно-комунікаційних систем і мереж значною мірою впливають на усі сфери життєдіяльності людини, суспільства і держави. Внаслідок інформаційної агресії РФ та низки інших негативних чинників в інформаційному просторі формуються новітні виклики щодо захисту даних, комп'ютерних систем і мереж та приватного життя громадян. Все більшого поширення набувають факти здійснення інформаційно-психологічних операцій та інших протиправних дій на шкоду людині та суспільству, які створюють реальні загрози державному суверенітету і територіальній цілісності України та

інших держав. При цьому, як свідчить аналіз, *наслідки застосування “інформаційної зброї” та ведення “інформаційної війни” можуть бути співмірними із застосуванням зброї масового ураження;*

2) розуміння **інформаційно-психологічної безпеки** як стану захищеності особистості, соціальних груп і об’єднань від впливів, здатних протидіяти їх волі, а також бажання змінювати психічний стан і психологічні характеристики людини, модифікувати її поведінку та обмежувати свободу формування власної позиції, призвело до необхідності переосмислення підходів щодо ролі спілкування, комунікації, інформаційної взаємодії та інших соціально-психологічних процесів і явищ, передусім в умовах інформаційного протиборства. Розуміння загроз інформаційно-психологічній безпеці людини, механізмів їх дії та можливостей психологічного захисту в сучасних умовах стає актуальною теоретичною та прикладною проблемою, що потребує комплексного наукового і правового опрацювання;

3) негативний інформаційно-психологічний вплив, що реалізується через системне застосування інформаційних засобів, методів, технологій та психологічних прийомів з метою впливу на психічні явища індивідів чи соціальних груп становить реальну загрозу інформаційній безпеці людини та суспільства. В рамках психологічної парадигми, як зазначалося, актуалізується проблема **“інформаційної війни”**, що може розумітись як *латентний вплив інформації на індивідуальну, групову і масову свідомість за допомогою методів пропаганди, дезінформації, маніпулювання, нейролінгвістичного програмування з метою формування нових поглядів на соціально-політичну організацію суспільства через зміну ціннісних орієнтацій і базових установок особистості;*

4) в сучасних умовах, як свідчить аналіз, зростає можливість маніпулювання людиною і суспільством. **Маніпуляція свідомістю** – *своєрідне панування над духовним станом людей, управління шляхом нав’язування їм ідей, установок, мотивів, стереотипів поведінки, вигідних противнику (суб’єктові впливу).* Маніпуляція – це вид духовної, психологічної (а не фізичної) дії. Ця дія на психічні структури людської особистості є прихованою та не завжди помічається об’єктом маніпуляції. Нині людина на свідомому та підсвідомому рівні піддається різного роду маніпулятивним впливам, інформаційним за своєю

природою, результати яких можуть безпосередньо загрожувати її фізичному чи психічному здоров'ю;

5) тотальний інформаційно-психологічний вплив на свідомість громадян здійснює **пропаганда**, яку за наслідками її дії на широкі верстви населення можна віднести до “інформаційної зброї масового ураження”. До основних ознак даного виду інформаційно-психологічного впливу належить: *масовий характер, тривалість та чітко окреслена ціль задля формування відповідного відношення до певної ситуації, групи людей, індивіда чи країни в цілому*. Такі негативні впливи, що здійснюються протягом багатьох років, формують відповідну морально-психологічну атмосферу в окремих соціальних групах та суспільстві загалом, підживлюють кримінальне середовище, сприяють зростанню психічних захворювань та можуть створювати реальні загрози безпеці суспільству і держави. Наочно це підтверджує досвід дії російської пропаганди на власне населення РФ;

б) розгляд **психологічних аспектів війни** свідчить, що *стан людей в ході воєнних чи бойових дій часто відрізняється психологічною нестабільністю та підвищеною сприйнятливістю до інформації будь-якого роду*. Під час війни людина може знаходитися у невірноваженому психологічному стані та напрузі, демонструвати вибухові реакції навіть на нейтральні події. Тому будь-які негативні інформаційні повідомлення, передусім маніпулятивні, часто викликають вибухову реакцію, не піддаються логічному аналізу та сприймаються як достовірні. Зазначене має обов'язково враховуватися при організації заходів протидії негативним інформаційним впливам в ході війни;

7) використання глобального і національного інформаційного простору у воєнних, терористичних та інших протиправних цілях стало суттєвою міжнародною проблемою. Для її вирішення потрібні узгоджені заходи транскордонного характеру за участі міжнародних і національних правоохоронних структур та систем безпеки. Значна роль у зв'язку з цим має приділятися комплексу двосторонніх і багатосторонніх заходів та обміну досвідом між державами, а також досягненню консенсусу з питань боротьби з тероризмом та іншими протиправними діями в інформаційній сфері.

Щодо захисту безпеки та персональних даних громадян у кіберпросторі передусім варто врахувати відповідний досвід

країн-членів ЄС і НАТО, вимоги законодавства ЄС та реальний стан захисту безпеки громадян у цій сфері в Україні, зокрема:

1) персональні дані, як найбільш чутлива, делікатна та важлива для людини інформація, посідають особливе місце в сучасних інформаційних відносинах. Проблема їх захисту значно актуалізується в умовах цифрової трансформації, розбудови інформаційного суспільства та поширення новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, що надають реальні можливості для тотального контролю за приватним життям людини, неправомірного збору, обробки та використання цих даних у протиправних цілях, а також в ході інформаційного протиборства чи проведення інформаційно-психологічних операцій;

2) розробку ідеї про необхідність розгляду сукупності інформації про фізичну особу як об'єкта правової охорони одними з перших розпочали американські правознавці. Розвиток цієї ідеї знайшов відображення у так званій концепції **«права на приватність»** (right to privacy) – **права особи «на саму себе», права «бути залишеною на самоті»** (privacy). За матеріалами узагальнення прецедентної практики в США **«делікти проти приватності»** (privacy torts) було розділено на такі групи:

- *втручання в усамітненість (intrusion upon seclusion) – вторгнення в «особистий простір» індивіда;*
- *публічне розголошення інтимних фактів (publication of private facts);*
- *спотворене представлення особи перед громадськістю (false light);*
- *використання чужого імені або образу в корисливих цілях (appropriation);*

3) у 2016 році Європейський Парламент і Рада затвердили постанову про нові правила і порядок захисту персональних даних (**«Пакет захисту даних»**), який набув чинності у травні 2018 р., передбачає створення узгодженої нормативно-правової бази у державах-членах ЄС та був рекомендований до впровадження іншими країнами, що співпрацюють з ЄС. Цей пакет включає наступні документи:

- *Регламент (ЄС) 2016/679 від 27.04.2016 р. «Про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних та про вільне переміщення таких даних (Загальні Положення про захист даних)»;*

– Директиву (ЄС) 2016/680 Європейського Парламенту і Ради від 27.04.2016 р. «Про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних компетентними органами в цілях запобігання, розслідування, виявлення або переслідування злочинця, злочину або виконання кримінальних покарань, а також про вільне переміщення таких даних»;

– Директиву (ЄС) 2016/681 Європейського Парламенту і Ради від 27.04.2016 р. «Про використання даних записів реєстрації пасажирів (PNR) для профілактики, виявлення, розслідування і судового переслідування злочинів терористичного характеру і тяжкого злочину»;

4) Основні принципи обробки персональних даних, наведені у документах «Пакета захисту даних», визначають додержання таких вимог:

– персональні дані повинні оброблятися законно, справедливо і в доступній формі по відношенню до суб'єкта даних («законність, справедливість і прозорість»);

– збиратися для певної, конкретної і законної мети і не піддаватися додатковій обробці, яка несумісна з цією метою; подальша обробка для цілей архівації, з метою наукових, дослідницьких, історичних і статистичних цілей не може бути несумісною з початковою метою («цільове обмеження»);

– бути адекватними і обмежуватися тими даними, які відповідають і необхідні для досягнення цілі, для яких вони обробляються («зведення до мінімуму даних»);

– бути точними і, при необхідності, постійно підтримуватися в актуальному стані; неточні персональні дані, з урахуванням цілі, для якої вони обробляються, слід видаляти або виправляти без затримки («точність»);

– зберігаються у формі, що дозволяє ідентифікувати суб'єкта даних не довше, ніж це необхідно для цілі, для якої вони обробляються; персональні дані можуть зберігатися протягом тривалішого періоду виключно для цілей архівації, інтересів наукових, дослідницьких, історичних і статистичних цілей («обмеження зберігання»);

– обробляються так, щоб забезпечити належний захист персональних даних, включаючи захист від несанкціонованої або незаконної обробки, випадкової втрати, знищення або пошкодження, з використанням відповідних технічних або організаційних заходів («цілісність і конфіденційність»);

5) широке використання цифрових технологій (*Інтернету речей, «хмарних технологій», «Великих Даних» тощо*) призводить до необхідності забезпечення інформаційної безпеки та вирішення таких основних **правових проблем**:

– визначення механізмів реалізації принципу попередньої згоди на використання та вилучення персональних даних;

– правового врегулювання транскордонних потоків персональних даних та порядку використання цих даних інтелектуальними комплексами, що функціонують без участі юридичних або фізичних осіб;

– необхідності створення багаторівневої і багатоб'єктної системи захисту персональних даних, що потребує формування нової системи правового регулювання;

б) щодо формування правових основ та системи захисту персональних даних в Україні, як свідчить аналіз, слід зауважити наступне:

– головна проблема у цій сфері полягає у **відсутності ефективної загальнодержавної системи захисту персональних даних**, належних організаційно-правових механізмів регулювання цих відносин та відповідальності за здійснення правопорушень;

– стрімко поширюється прірва між безпрецедентними можливостями сучасного Інтернет-середовища і традиційними, “доцифровими” юридичними нормами і практиками, актуальною постає **проблема розробки і впровадження в Україні нової моделі системи захисту персональних даних**;

– наявна в Україні система захисту персональних даних **не гарантує** захисту безпеки та приватності життя людини і громадянина та потребує приведення у відповідність до Конституції України і правових стандартів Європейського Союзу.

В цілому, перелік висвітлених актуальних проблем захисту прав, свобод та безпеки людини в сучасних умовах, до вирішення яких у межах компетенції мають долучатися органи та підрозділи СБ України, не є виключним. Однак, в умовах широкомасштабної війни та інформаційної агресії РФ проти України розглянуті напрями діяльності СБ України щодо захисту прав та безпеки людини варто віднести до пріоритетних.

Погорецький М. А.

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Сергєєва Д. В.

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
Національна академія СБ України

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ТА ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЇХ ПРОВАДЖЕННЯ

В умовах розбудови України як демократичної правової держави високим є рівень злочинності, яка проникає в усі сфери суспільного життя, завдаючи значних збитків, негативно впливаючи на розвиток усіх суспільних та державних інститутів. В останні роки злочинність в Україні має тенденцію до зростання. Особливе занепокоєння суспільства завжди викликала кількість злочинів, вчинених у банківській, кредитно-фінансовій, приватизаційній сферах, на ринку енергоносіїв, у сфері незаконного обігу наркотиків, зброї тощо. В умовах російської агресії проти України велике занепокоєння у суспільстві викликає значне зростання кількості злочинів проти основ національної безпеки України. Так, наприклад, якщо до 2014 року в Україні були лише поодинокі випадки направлення до суду обвинувальних актів за вчинення державної зради за ст. 111 КК України, то починаючи з 2014 року ситуація в Україні кардинально змінилася внаслідок активізації російської збройної агресії на сході України, а також анексії АР Крим Російською Федерацією. Зокрема, аналіз звітності основних показників роботи органів досудового розслідування, підготовлений Генеральною прокуратурою України за період 2013–2016 роки, засвідчує тенденцію почастішання випадків державної зради. Так, 2014 році до суду передано обвинувальних актів щодо вчинення державної зради – 8; 2015 року – 7. Врешті, у 2016 році їхня кількість зросла до 50.

Після 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація в порушення всіх загальновизнаних норм міжнародного права вторглася на територію України, ситуація кардинально змінилася. Так на сьогодні лише ДБР розслідує вже понад одну тисячу злочинів проти основ національної безпеки, зокрема: 828 кримінальних проваджень за фактом державної зради (ст. 111

КК України), 132 кримінальних проваджень – за фактом колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України), 10 кримінальних проваджень – щодо пособників державі-агресору (ст. 111-2 ККУ). За результатами роботи ДБР, 313 особам повідомлено про підозру у вчиненні державної зради, 70 особам повідомлено про підозру в колабораційній діяльності, понад однієї тисячі осіб перевіряється на причетність до державної зради та колабораційної діяльності. У розшук оголошено 281 особу, до суду за цими статтями вже направлено 65 проваджень. Найбільшу кількість проваджень відкрито у Донецькій, Луганській, Херсонській, Запорізькій областях. Значно виріс обсяг кримінальних проваджень щодо основ національної безпеки й у слідчих підрозділах Служби безпеки України.

У той же час, слід зазначити, що незважаючи на те, що активні бойові дії на території окремих областей України велися ще з 2014 року, проте кримінально-процесуальна сфера так і не була повністю приведена у відповідність до тих суспільних відносин, які склалися в Україні за понад 8 років, що не забезпечує як необхідних умов для ефективності правоохоронної системи для протидії зазначеним злочинам, так і належних гарантій дотримання прав людини при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) в ході розслідування цих злочинів.

Слід акцентувати особливу увагу на тому, що розкриття й розслідування вище вказаних злочинів, прийняття законних та справедливих судових рішень, як свідчить багатовіковий зарубіжний і вітчизняний досвід, можливі лише у разі застосування адекватних ефективних таємних засобів отримання доказів, якими за чинним КПК України є інститут НСРД (гл. 21). Включення цього інституту до вітчизняного кримінального процесу суттєво змінило його взаємозв'язок з ОРД, маючи за мету підвищити ефективність використання негласних засобів у кримінальному провадженні та використання їх результатів у доказуванні, створило певні гарантії дотримання прав людини при проведенні НСРД, як, як свідчать результати аналізу матеріалів практики ще не є досконалыми.

Водночас, не дивлячись на те, що у світі за допомогою негласних засобів розслідування розкривається понад 85% тяжких та особливо тяжких злочинів й результати більшості негласних засобів визнаються судами західних країн судовими доказами,

аналіз майже 8-ми річної вітчизняної судової практики застосування НСРД у кримінальному процесі виявив, що лише до 10% їх результатів визнаються доказами у суді.

Основними причинами цього є недосконалість правового регулювання провадження НСРД та використання їх результатів у доказуванні, організаційні чинники й недостатність науково-розроблених рекомендацій для практиків з цих питань, що потребує комплексного дослідження теоретичних, правових та практичних проблем використання результатів НСРД у кримінальному процесуальному доказуванні.

Велике занепокоєння у громадськості і, зокрема, у правозахисних колах викликає відсутність належних правових гарантій забезпечення прав людини при проведенні НСРД, що підтверджується не лише вітчизняною судовою практикою, а й практикою Європейського Суду з прав людини.

Розробляючи правові гарантії забезпечення прав людини при проведенні НСРД, слід враховувати те, що особливості використання результатів негласних розслідувань у доказуванні у кримінальному процесі західних країн полягають у тому, що майже в усіх західних країнах негласна пошуково-розшукова діяльність поєднана з досудовим розслідуванням і здійснюється одним і тим же органом і, як правило, однією і тією ж особою, що спрощує проведення гласних і негласних заходів, спрямованих на отримання доказів, а також їх використання у кримінальному процесуальному доказуванні. Досудове провадження має спрощені процесуальні форми і високе матеріально-технічне забезпечення. Гарантіями законності й дотримання прав людини при проведенні НСРД та використанні результатів негласних розслідувань у доказуванні у кримінальному процесі західних країн є дієвий прокурорський нагляд, судовий контроль, незалежність суду, високий професіоналізм захисників, прокурорів, суддів й органів досудового розслідування, а також низький рівень корупції органів юстиції та розвинутий громадський контроль за їх діяльністю.

Розробляючи гарантії прав людини при проведенні НСРД, слід враховувати те, що НСРД є заходами, які складаються з сукупності пошуково-розшукових, пізнавальних та посвідчувальних прийомів, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, проводяться уповноваженим кримі-

нальним процесуальним законом суб'єктом з метою виявлення й закріплення фактичних даних та їх джерел для отримання доказів у кримінальному провадженні. НСРД є засобами доказування, зокрема, засобами отримання доказів у кримінальному провадженні.

Для розробки засад використання результатів НСРД у доказуванні науково-обґрунтованою є класифікація НСРД за такими критеріями: в залежності від можливості втручання у приватне спілкування; в залежності від тяжкості злочину; в залежності від посадової особи, яка надає дозвіл чи санкціонує їх проведення; в залежності від виду результатів, що можуть бути отримані внаслідок їх проведення; в залежності від можливості (та доцільності) використання конфіденційного співробітництва в ході їх проведення; в залежності від виду доказів, що можуть бути отримані в результаті їх проведення.

Фактичними підставами проведення НСРД є наявність достатніх відомостей в матеріалах кримінального провадження, що свідчать про можливість досягнення її мети. Достатність таких відомостей визначається їх здатністю формувати в уповноваженого суб'єкта внутрішнє переконання про можливість досягнення цієї мети.

Правові підстави проведення НСРД доцільно розглядати у двох аспектах: широкому та вузькому. В широкому аспекті під правовою підставою проведення НСРД розуміється наявність відповідних законодавчих норм, що регламентують можливість проведення певної НСРД. У вузькому розумінні правовою підставою проведення НСРД є відповідний процесуальний документ, який відповідає встановленим вимогам, що надає право уповноваженому суб'єкту здійснювати певну НСРД.

Для розробки засад використання результатів НСРД у доказуванні, які б забезпечували гарантії прав людини при проведенні НСРД, їх доцільно класифікувати на види за такими критеріями: а) за можливістю розсекречення; б) за змістом; в) за походженням; г) за напрямками використання у кримінальному провадженні; д) за напрямками використання у кримінальному процесуальному доказуванні.

Результати НСРД використовуються у доказуванні за такими напрямками: 1) для отримання окремих видів доказів, обґрунтування доказами правової позиції сторонами, а також для

прийняття рішення уповноваженими суб'єктами кримінального провадження; 2) для провадження процесуальних дій як засобів отримання доказів (результати НСРД можуть бути приводами та підставами для провадження слідчих (розшукових) дій, у тому числі й негласних; для провадження тимчасового доступу до речей та документів та ін.); 3) організаційно-тактичного забезпечення провадження процесуальних дій

Результати НСРД в залежності від їх змісту та форми можуть бути лише двома видами доказів: речовими доказами, якщо вони є матеріальними об'єктами, що відповідають вимогам ст. 98 КПК України, або документами, якщо вони відповідають вимогам ст. 99 КПК України.

Матеріальні об'єкти не повинні вилучатися в ході НСРД, а лише під час провадження гласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Виключенням є лише НСРД, передбачені ст.ст. 261, 271, 272, 274 КПК України.

Аудіо-, відеозапис, отримані в порядку ст.ст. 260, 263, 264, 270 КПК України, не є додатками до протоколу НСРД, а є документами, які лише в своїй нерозривній єдності з протоколом відповідної НСРД утворюють документ-доказ у кримінальному провадженні.

Окремі результати НСРД, передбаченої ст. 264 КПК України (комп'ютерна інформація), не підпадають під види доказів, визначені ч. 2 ст. 84 КПК України і потребують визначення як окремого виду доказу.

Результати НСРД можуть використовуватися для організаційно-тактичного забезпечення провадження процесуальних дій – засобів доказування, у тому числі й ті, які не підлягають розсекреченню та не можуть бути приводами і підставами для проведення процесуальних дій та доказами, а також ті результати НСРД, що не набули матеріально-фіксованої форми. При цьому слід приймати заходів, щоб не порушувалися гарантії прав людини при проведенні НСРД.

На підставі аналізу матеріалів практики вітчизняних правоохоронних органів та судів, практики Європейського Суду з прав людини, норм чинного кримінального процесуального законодавства та відомчим нормативно-правових актів можемо виділити типові порушення законодавства при провадженні НСРД та використанні їх результатів у доказуванні органами досудового розс-

лідування та судами, які призводять до порушення прав людини: 1) відсутність чи необґрунтованість фактичних та юридичних підстав для проведення НСРД; 2) порушення строків проведення НСРД; 3) неповнота та порушення законодавства при складанні протоколів НСРД; 4) складання протоколів НСРД неуповноваженим суб'єктами; 5) проведення чи санкціонування проведення НСРД неуповноваженими суб'єктами; 6) відсутність у матеріалах кримінального провадження ухвал слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД; 7) порушення правил допустимості та належності при використанні результатів НСРД як доказів у кримінальному процесі; 8) порушення законності у тактиці та організації провадження НСРД.

В умовах реформування органів кримінальної юстиції відповідно до міжнародних стандартів та розробки змін і доповнень до чинного КПК України в аспекті посилення гарантій прав людини при провадженні НСРД особливо важливого значення мають удосконалення процесуальної форми НСРД, відомчого і судового контролю і прокурорський нагляд за провадженням НСРД та використанням їх результатів у кримінальному процесі, що потребує відповідних наукових розробок та вироблення наукових пропозицій щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства та відомчих нормативно-правових актів.

Література

1. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.: Арсіс ЛТД. 2007. 576 с.
2. Сергєєва Д.Б. Дотримання конституційних прав і свобод людини при знятті інформації з каналів зв'язку. Вісник Київського нац. ун-ту внутр. справ. 2008. Вип.3. С. 57-62.
3. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. Київ. 2013. № 1. С. 270-277.
4. Погорецький М. А., Сергєєва Д.Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2014. № 2 (33). С. 137-141.
5. Сергєєва Д.Б. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінально-процесуальному доказуванні: монографія. К.: ДП «Розвиток». 2014. 272 с.

Погорецький М. М.
кандидат юридичних наук,
Національна академія СБ України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ТА КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ГАРАНТІЙ

У статті 29 Загальної декларації прав людини закріплено: «При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна піддаватися тільки таким обмеженням, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги до прав і свобод інших і задоволення справедливих вимог моралі, суспільного порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві». На цьому положенні ґрунтуються всі чинні конституції демократичних держав, включаючи й Україну.

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

У ч. 2 ст. 57 Конституції України закріплено: «Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення в порядку, встановленому законом, є нечинними». У ст. 31 Конституції України закріплено положення, на підставі якого обмеження права громадян на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції є допустимим лише на підставі судового рішення.

Відповідно до статті 64 Конституції України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Конституцією і законами України передбачається можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених статтями 30, 31, 32 Конституції України, під час проведення оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства.

Насамперед це конституційні положення про таємницю листування та іншої кореспонденції (ст. 31), про неприпустимість збору, збереження, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (ч. 1 ст. 32), про недоторканність житла (ч. 1 ст. 30, що створюють правовий режим, за якого порушення недоторканності приватного життя виявляється ускладненим або неможливим.

Механізми (підстави, умови і порядок) забезпечення гарантій зазначених конституційних прав і свобод людини і громадянина, які стосуються особистої та сімейної таємниці, чим створюються перешкоди для втручання в приватне життя, насамперед з боку державних органів, що покликані реалізувати на практиці положення норм Конституції України, містяться у галузевому законодавстві, зокрема, України, Законами України «Про Службу безпеки України», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», відомчими нормативно-правовими актами з обмеженим доступом.

Відповідно до пунктів 7, 9 частини першої, частини другої статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», пункту 6 частини другої статті 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», статті 15 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» за вмотивованим рішенням суду можуть бути застосовані такі обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених статтями 30, 31, 32 Конституції України: негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи; зняття інформації з каналів зв'язку; контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією; застосування інших технічних засобів одержання інформації.

Аналіз чинного законодавства та практики його застосування дає підстави для висновку, що спільною ознакою вказаних ОРЗ, КРЗ і НСРД є їхня спрямованість на вирішення поставлених перед цими окремими видами державної правової діяльності завдань, які здійснюються за допомогою властивих лише їм сил, засобів, форм і методів, визначених зазначеними відомчими правовими актами Служби безпеки України (СБУ) і які у підсумку підпорядковуються досягненню спільної мети, якою є забезпечення державної безпеки України.

Водночас, порівняльний аналіз правових норм, які регламентують відповідно ОРЗ, КРЗ і НСРД, дає підстави для висновку, що вказані заходи мають і свої відмінності, що пов'язані із втручанням у приватне спілкування, та необхідності дотримання під час конспіративного проведення цих заходів загальновищаних, гарантованих вітчизняним законодавством і нормами міжнародного права гарантій прав і свобод людини.

Завданням ОРД є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом (далі – КК) України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав і організацій із метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави, а вичерпний перелік підстав для проведення цієї діяльності та відповідних ОРЗ наведено в ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Суб'єктами здійснення ОРД в СБУ є оперативні підрозділи Центрального управління, регіональних органів та органів військової контррозвідки (ч. 1 ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» для виконання визначених законом завдань та за наявності підстав, передбачених ст. 6 цього Закону, під час КРД органи, підрозділи та співробітники СБУ мають право суто з метою запобігання, своєчасного виявлення і припинення розвідувальних, терористичних та інших посягань на державну безпеку України, отримання інформації в інтересах контррозвідки здійснювати на підставі відповідної контррозвідувальної справи, за ухвалою слідчого судді, постановленою за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженим прокурором, заходи, визначені ч. 3 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», зокрема й щодо втручання у приватне спілкування. Завданням КРД є добування, аналітична обробка та використання інформації, що містить ознаки або факти розвідувальної, терористичної й іншої протиправної діяльності, протидія переліченим видам діяльності спеціальних служб іноземних держав, організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України, розроблення і реалізація заходів щодо запобігання, усу-

нення і нейтралізації загроз інтересам держави, суспільства і правам громадян, а вичерпний перелік підстав щодо проведення цієї діяльності та відповідних КРЗ визначений у ч. ч. 1, 2 ст. 6 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність».

Гарантії прав і свобод людини під час здійснення ОРД унормовано у ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», де зазначається, що громадяни України й інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, уповноважених проводити таку діяльність, письмове пояснення щодо обмеження їхніх прав і свобод та оскаржити ці дії. Водночас оприлюднювати або надавати зібрані відомості, а також інформацію щодо проведення або не проведення стосовно певної особи ОРД до ухвалення рішення за результатами такої діяльності заборонено. Не підлягають передачі і розголошенню результати ОРД, які відповідно до законодавства України становлять державну таємницю, а також відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини. За передачу і розголошення цих відомостей уповноважені суб'єкти підлягають відповідальності згідно із чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини. Відповідно до ст. 11 Закону «Про контррозвідувальну діяльність» держава гарантує дотримання конституційних прав і свобод людини під час здійснення КРЗ та недопущення їх обмеження, крім випадків, передбачених законом. Не підлягає розголошенню інформація, що стосується особистого життя, честі та гідності людини, яка стала відома під час проведення КРЗ, а громадяни у встановленому законом порядку мають право отримувати письмові пояснення щодо обмеження у процесі її здійснення їхніх прав і свобод та оскаржувати ці дії.

Згідно з Конституцією, іншими законами України й підзаконними нормативно-правовими актами нагляд за додержанням законів під час проведення ОРЗ і КРЗ, що пов'язані із втручанням у приватне спілкування, здійснюється Генеральним прокурором і уповноваженими ним прокурорами, судовий контроль – слідчими суддями, за законністю й обґрунтованістю клопотання про надання дозволу на їх здійснення та правомірністю тимчасового обмеження прав людини, відомчий контроль – керівниками відповідних органів і оперативних підрозділів, уповноважених на проведення таких заходів. Проте як свідчить аналіз матеріалів практики та експертні оцінки фахівців чинна система

відомчого контролю, прокурорського нагляду та судового контролю за діяльністю СБУ не усуває можливостей порушення прав і свобод людини в діяльності СБУ. Певним чином це зумовлено віднесенням інформації про форми, методи і результати здійснення негласних ОРЗ і КРЗ, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, до державної таємниці та наявністю окремих правових колізій і недоліків щодо порядку розсекречування таких відомостей, що ускладнює реалізацію на практиці визначених законодавством прав осіб на отримання відповідних пояснень стосовно тимчасового обмеження їхніх прав та свобод, поновлення порушених прав та свобод і відшкодування завданих матеріальних і моральних збитків, залишаючи їх переважно декларативними.

Отже, у зв'язку з реформуванням Служби безпеки України постає нагальне питання про необхідність наукових досліджень, присвячених розробці гарантій прав і свобод людини в діяльності СБУ й на їх основі розробки відповідних правових норм та включення їх до проекту нових Законів України «Про Службу безпеки України», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про оперативно-розшукову діяльність». При цьому слід враховувати те, що практика Європейського Суду (ЄСПЛ) з прав людини з перевірки законності проведення ОРЗ, КРЗ та НСРД свідчить про те, що право держави на негласне (таємне) втручання у права громадян визнається допустимим у разі дотримання двох умов: 1) втручання здійснено виключно в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб (ч. 2 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод); 2) якщо втручання відбувається згідно із законом і є необхідним, тобто способом, що визначений нормативно-правовим актом не відомчого характеру, а законом.

Саме тому, на наш погляд, у проектах законів України «Про контррозвідувальну діяльність» та «Про оперативно-розшукову діяльність» необхідно передбачити обов'язок уповноважених органів повідомляти особу, конституційні права якої тимчасово обмежувались під час відповідно ОРЗ чи КРЗ, про таке втручання, що буде додатковою гарантією забезпечення ефективного контролю та правового захисту громадян. Слід зазначити, що чинні закони України «Про оперативно-розшукову діяльність» та «Про контррозвідувальну діяльність» не повною мірою за-

безпечують гарантії прав та свобод громадян, оскільки особи, стосовно яких проводились ОРЗ чи КРЗ, не вправі оскаржити дії, пов'язані з втручанням в їхнє особисте життя чи спілкування. Це своєю чергою зумовлює ризик службових зловживань та порушення прав і свобод громадян з боку уповноважених осіб на проведення ОРЗ чи КРЗ, на чому неодноразово наголошував ЄСПЛ (див., наприклад, рішення у справі «Волоха проти України» та ін.).

Результати аналізу гарантії прав і свобод людини в оперативно-розшуковій та контррозвідувальній діяльності СБУ, з урахуванням аналізу правових норм, що регламентують оперативно-розшукову та контррозвідувальну діяльність, норм міжнародних правових актів у сфері прав людини, а також правозастосовної діяльності уповноважених органів СБУ з огляду на практику Європейського Суду з прав людини, дають підстави для висновку, що такі гарантії потребують суттєвого посилення у проектах законів України «Про Службу безпеки України», «Про контррозвідувальну діяльність» та «Про оперативно-розшукову діяльність», виходячи з реформування Служби безпеки України відповідно до європейських стандартів та майбутнього членства України в Організації Північноатлантичного альянсу.

Література

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Схвалена Урядами держав – членів Ради Європи 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
5. Про Службу безпеки України : Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 27. Ст. 382.
6. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 12. Ст. 89.
7. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303.
8. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4001-12#Text>.

Полевий В. І.

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
військова частина А7299

ДІЄВІСТЬ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ

Встановлення режиму дотримання прав і свобод людини передбачає наявність ефективного контролю за територією і злагоджену роботу правоохоронних структур. Чия територія, того і влада на ній.

Передній край – це територія, на якій ефективний контроль здійснює ЗСУ. ЗСУ, а не правоохоронці, представляють тут владу. Глибина оборони батальйону в першому ешелоні – це 2,5 км, на практиці – в середньому до 5 км. Глибина оборони бригади - 15 км (на практиці до 25 км). 15-25 км – це ширина смуги, на якій немає жодних правоохоронних структур, окрім ЗСУ. Якщо конкретніше, то це смуга відповідальності бригади (батальйонів у її складі).

Яким чином зараз організоване встановлення режиму дотримання прав і свобод у цій смузі?

Бригада виконує бойові завдання, спеціальне правоохоронне формування (ВСП) виконує свій план (тобто має свої функціональні, окремі від бригади, завдання) за територіальним принципом. ВСП далеко в тилу ловить військовослужбовців, які знаходяться у СЗЧ або вживають алкоголь. Інше спеціальне правоохоронне формування – Національна гвардія України (у складі МВС), знаходячись у зоні бойових дій, просто воює, має свої бойові завдання. Контррозвідка СБУ виконує завдання, поставлені департаментом військової контррозвідки. Горизонтальна взаємодія між різними відомствами працює погано, оскільки вони мають різні завдання.

Такою є наша доктрина, а точніше, сукупність доктрин різних відомств. На практиці, якщо військові конкретної роти (батальйону) затримують, наприклад, мародера чи колаборанта, вони не мають законних підстав для його утримання і передають його в національну поліцію глибоко в тилу. Національна поліція не може провести слідчі дії в зоні бойових дій.. і просто відпускає порушника.

Чи існує альтернатива такому функціональному підходу до забезпечення правопорядку на передовій? На мою думку, так. Вона передбачає зміну функціонального командування військовими та правоохоронними підрозділами на т. зв. (англ.) Mission Command. Найбільш повно українською це варто перекладати як командування, управління місією, тобто конкретним спільним завданням з чітким результатом. Mission Command, разом з інтегрованими, тобто спільними, діями усіх учасників є частиною англо-саксонської військової доктрини, сильні сторони якої варто запозичити.

Mission Command передбачає спільні мету та зусилля, довіру та взаєморозуміння між учасниками, свободу дій та вчасне й ефективно прийняття рішень на найнижчому тактичному рівні. Важливо, що рішення узгоджуються і приймаються на місці, а не через керівництво різних відомств.

Поясню, що це означає в розрізі забезпечення прав і свобод громадянина:

Зараз при наступі на Ізюм 93 БрГД отримує завдання захопити (to SEIZE) місто Ізюм. Для цього їй потрібні розвідувальна інформація, артилерія, танки, піхота, підтримка з повітря.

В Mission Command при наступі на Ізюм 93 БрГД отримує завдання захопити та встановити контроль (to SEIZE, to CONTROL) місто Ізюм. Для цього їй потрібні артилерія, танки, піхота, підтримка з повітря, а також взаємодія з підрозділами Національної гвардії та ВСП, які мають бути придані до 93-ї БрГД і будуть відразу встановлювати правопорядок.

З точки зору ВСП зараз їхня головна функція – це затримання військовослужбовців, які знаходяться у СЗЧ, фіксація випадків вживання алкоголю, притягнення до відповідальності командирів, які порушили закон на території ОУВ Харків. Зараз 5 БрГД НГ має свою мету при наступі – захопити (to SEIZE) місто Святогірськ. Контррозвідник ловить внутрішніх зрадників, спираючись на свої джерела та негласний контроль каналів зв'язку.

При Mission Command приданий до 93-ї БрГД взвод ВСП та приданий до 93-ї взвод Нацгвардії разом з бригадою відповідають за встановлення правопорядку у звільненому Ізюмі під єдиним керівництвом комбрига. Вони організовують блокпости, контролюють переміщення, перевіряють документи, затримують мародерів та колаборантів та проводять невідкладні слідчі

дії. Контррозвідник, разом з розвідкою 93-ї Бргд, НГ та ВСП оцінює Human terrain (людське середовище) у м. Ізюм та затримує шпигунів та сплячих агентів.

Зараз розвідка 93 Бргд шукає цілі для нашої артилерії.

При Mission Command розвідка 93-ї шукає цілі, але також активно співпрацює з контррозвідкою та НГ, щоб змінити Human terrain м. Ізюма на нашу користь, зробити його лояльним до влади та сприяти встановленню прав і свобод. Правопорядок – це основа довіри, довіра формує лояльність населення до ЗСУ. Це те, що потрібно комбригу 93-ї тут і зараз. Таким чином, при Mission Command правопорядок відновлюється відразу після встановлення контролю над містом.

Підкреслюю, що я говорив саме про зону бойових дій, а тому, першу скрипку і головне зусилля (Main effort) тут буде виконувати 93 Бргд. На оперативному рівні Україна має військові угруповання вищого рівня – т. зв. «Оперативні угруповання військ» (ОУВ). Mission Command прекрасно працює і на цьому рівні, але має бути впроваджений на найнижчий із можливих тактичний рівень – рівень БТГ.

Це не вимагає додаткових затрат, а лише помірних навчальних та організаційних зусиль.

Для якнайшвидшого встановлення правопорядку у зоні бойових дій при плануванні та реалізації бойових операцій слід застосовувати Mission Command підхід зі залученням спеціальних правоохоронних формувань та правоохоронних органів на найнижчому тактичному рівні – БТГ.

Романюк І. О.

кандидат юридичних наук,
Національна академія СБ України

ПРОБЛЕМА ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ ОСОБИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В умовах повномасштабної війни російської федерації проти України окрім суто військових аспектів протидії агресору актуалізуються також питання забезпечення належного рівня антитерористичної діяльності як держави загалом, так і органів СБ України, зокрема.

При цьому, слід пам'ятати, що навіть в умовах правового режиму воєнного стану не слід забувати про дотримання прав особи в процесі боротьби з тероризмом. Адже Україна тим і відрізняється від агресивного недемократичного північного сусіда, що здійснює протидію вторгненню та іншим проявам агресії, в тому числі терористичним актам противника, винятково в спосіб передбачений міжнародним та національним законодавством з дотриманням всіх необхідних правових процедур.

Що собою загалом являють юридичні гарантії прав особи і де, в першу чергу, вони фіксуються? Насамперед, в Конституції України, норми якої продовжують діяти в державі незалежно від чинного правового режиму, в тому числі й в умовах війни. Крім того, існують специфічні правові гарантії, які підсилюють конституційні гарантії. Вони, як правило, містяться в законодавчих актах.

Гарантії прав особи це самостійний і вагомий інструмент реалізації прав і свобод людини і громадянина, сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав і свобод та на усунення можливих перешкод для їх повного або належного здійснення, що забезпечується державою.

На рівні Основного закону вони закріплюються переважно у II розділі Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Це і гарантії судового захисту прав і свобод, і презумпція невинуватості, інші загальновідомі правові принципи. Вони не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану. Конституційні гарантії належать до категорії універсальних правових гарантій.

Втім, поряд з ними існують і спеціальні правові гарантії, про що ми вже згадували раніше. Якщо говорити про них у контексті боротьби з тероризмом, то, насамперед, слід звернутись до базового нормативно-правового акту – Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. Стаття 3 вказаного закону серед основних принципів боротьби з тероризмом в Україні вказує – законність та неухильне додержання прав і свобод людини і громадянина, а також пріоритетність захисту життя і здоров'я осіб, які наражаються на небезпеку внаслідок терористичної діяльності. Отже, чинне законодавство у сфері боротьби з тероризмом закріплює юридичні гарантії як тих осіб, які підозрюються в терористичній діяльності, так і тих осіб, які

наражаються на небезпеку від такої діяльності, тобто можливих потенційних жертв терористичних актів.

Законодавство не виключає можливість проведення антитерористичної операції, як комплексу відповідних заходів, і в умовах воєнного стану. Таким чином, навіть в умовах щирокомасштабної війни суб'єкти антитерористичної діяльності, в тому числі й органи СБ України, можуть залучатись до таких операцій.

У зв'язку з цим, при проведенні антитерористичних заходів органи СБ України мають суворо дотримуватись вимог законодавства. Особливо, це стосується обґрунтованості доказів осіб, які підозрюються в терористичній діяльності, адже в умовах агресії зміст такої діяльності законодавцем розширений.

Крім того, зростає і значення вчасного та повного документування відповідних складів злочинів у сфері боротьби з тероризмом, досудове розслідування яких ведуть органи СБ України. Це, в тому числі, фіксація наслідків обстрілів військами російської федерації об'єктів цивільної інфраструктури, помешкань мирних громадян України тощо.

У той же час, можливі критичні зауваження з боку деяких «гарячих голів» щодо необхідності рішучої боротьби з рашистами та їх посібниками. Не відкидаючи цієї тези, хотілося б ще раз акцентувати увагу на те, що така боротьба має відбуватись у чітких юридичних рамках, з дотриманням всіх нормативно-правових актів національного та міжнародного законодавства, які регулюють як права людини, так і організацію відсічі збройній агресії. Тільки таке поєднання забезпечить належне функціонування системи протидії агресії загалом та терористичним загрозам, зокрема.

Савченко А. В.

доктор юридичних наук, професор

Дашевська Т. Д.

Державне бюро розслідувань

ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ: ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

Надійне забезпечення охорони прав і свобод людини є пріоритетним завданням у діяльності Державного бюро роз-

слідувань (далі – ДБР), на що орієнтують Конституція України, міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Закон України «Про Державне бюро розслідувань» та інші закони України, а також інші нормативно-правові акти, прийняті на їх основі.

Так, на необхідності здійснення захисту прав і свобод людини неодноразово вказують положення Закону України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 року № 794-VIII (далі – Закон) [1]. Зокрема, стаття 3 Закону встановлює, що ДБР організовується і діє на відповідних засадах, зокрема верховенства права (відповідно до якого людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави), відкритості та прозорості діяльності ДБР для суспільства та демократичного цивільного контролю, підзвітності і підконтрольності визначеним законом державним органам тощо. При цьому ДБР діє гласно тією мірою, що не порушує права і свободи людини і громадянина, не суперечить вимогам кримінального процесуального законодавства та законодавства про державну таємницю.

Згідно з частиною п'ятою статті 10 Закону Верховна Рада України за результатами розгляду звіту Директора ДБР про результати діяльності цього органу за календарний рік, стан виконання покладених на нього завдань, додержання законодавства, прав і свобод людини і громадянина, а також напрями та шляхи підвищення ефективності діяльності ДБР може визнати роботу Директора ДБР задовільною чи незадовільною. Більше того, відповідно до пункту 1 частини першої статті 12 Закону саме Директор ДБР несе відповідальність за діяльність ДБР, зокрема законність здійснюваних ДБР оперативно-розшукових заходів, досудового розслідування, додержання прав і свобод людини і громадянина. Поряд із цим, як зазначено у частині четвертій статті 13 Закону, керівник підрозділу центрального апарату ДБР також відповідає за роботу підрозділу (органу), зокрема за законність здійснюваних оперативно-розшукових заходів і досудового слідства, додержання прав і свобод людини та громадянина.

Про повагу та охорону прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина безпосередньо зазначено у Присязі осіб рядового і начальницького складу ДБР (стаття 14-1 Закону), а у

разі порушення працівником ДБР під час виконання ним своїх службових обов'язків прав чи свобод людини або громадянина ДБР у межах своєї компетенції вживає заходів із поновлення цих прав чи свобод, відшкодування завданої матеріальної і моральної шкоди та притягнення винних до відповідальності (частина друга статті 21 Закону). Також, відповідно до статті 23 Закону, Директор ДБР інформує Президента України, Верховну Раду України та Кабінет Міністрів України з основних питань діяльності ДБР та його підрозділів, про виконання покладених на них завдань, додержання законодавства, прав і свобод людини і громадянина та, крім того, Комітет Верховної Ради України, до предмета відання якого належать питання правоохоронної діяльності, не менше одного разу на рік проводить відкриті для громадськості слухання на тему діяльності ДБР, виконання покладених на ДБР завдань, додержання ним законодавства, прав і свобод людини і громадянина, тощо.

За сучасних умов ДБР виступає бенефіціаром та реципієнтом проєктів міжнародної технічної допомоги «Підтримка інституцій для боротьби з неналежним поведженням в Україні» (партнер з розвитку – Рада Європи) та «Підтримка дотримання Державним бюро розслідувань зобов'язань у сфері прав людини» (партнер з розвитку – Координатор проєктів ОБСЄ в Україні). Слушно зазначити, що протягом 2021 року у межах вказаних проєктів експертами Ради Європи спільно з практичними працівниками ДБР розроблено модельний курс «Захист прав людини в Україні: роль Державного бюро розслідувань», а також проведено тренінг для 11 працівників ДБР, визначених тренерами зазначеного курсу. У межах проєкту міжнародної технічної допомоги «Підтримка інституцій для боротьби з неналежним поведженням в Україні, фаза II», виконавцем якого є Офіс Ради Європи України, проводяться початкові курси для слідчих ДБР, з метою вдосконалення навичок розслідування кримінальних правопорушень, зазначеної категорії.

Варто зазначити, що однією з вагомих причин створення ДБР була необхідність забезпечення дотримання Україною міжнародних зобов'язань відповідно до вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і насамперед права не бути підданим катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню, про яке зазначене у статті 3 цієї Конвенції [2]. При цьому

міжнародні експерти наголошували на тому, що у ДБР повинні працювати «незалежні, високопрофесійні, ефективні слідчі, які б зокрема розслідували злочини правоохоронців, насамперед – катування» [3].

Натепер саме ДБР уповноважено здійснювати досудове розслідування катувань, що вчиняються працівниками правоохоронних органів (Національної поліції України, прокуратури, Національного антикорупційного бюро України, Служби безпеки України, Державної митної служби України, Державної прикордонної служби України, Державної кримінально-виконавчої служби України тощо).

Відповідно до статистичної звітності про роботу органів досудового розслідування, тобто звітності за формою № 1-СЛ (ДБР), яка здійснюється на підставі наказу керівників правоохоронних органів від 28 липня 2020 року № 337/564/206/123/363/85 «Про затвердження форм звітності про роботу органів досудового розслідування», слідчі ДБР у січні – вересні 2022 року направили до суду 3226 (загалом у 2021 році – 3528) обвинувальних актів про вчинені кримінальні правопорушення щодо 3480 (загалом у 2021 році – щодо 3960) осіб. З окресленого переліку 846 (загалом у 2021 році – 1011) обвинувальних актів направлено до суду щодо працівників правоохоронних органів. Зокрема, слідчі ДБР у січні – вересні 2022 року скерували до суду 29 (загалом у 2021 році – 30) обвинувальних актів щодо 32 (загалом у 2021 році – також 32) працівників Служби безпеки України (далі – СБУ). При цьому у січні – вересні 2022 року ДБР направило до суду 5 (загалом у 2021 році – 2) обвинувальних актів про кримінальні правопорушення, вчинені працівниками СБУ, щодо застосування катувань та іншого порушення прав громадян.

Водночас наведені вище показники скоріше є винятком, оскільки ні в кого немає сумнівів, що в СБУ працюють мужні, патріотичні та відповідальні працівники, які діють в умовах високого ризику для свого життя та здоров'я, щодня захищаючи безпеку нашої держави, права та свободи людини і громадянина. Існує чимало прикладів, коли саме працівники СБУ спочатку виявляють державних зрадників і колаборантів, які потім набувають статус суб'єктів підслідності ДБР. Важлива роль належить також оперативним підрозділам органів безпеки, які відповідно до вимог частини першої статті 41 Кримінального процесуального кодексу України здійснюють слідчі (розшукові) дії

та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовими дорученнями слідчих ДБР.

Перспективними напрямками для продуктивного міжвідомчого співробітництва ДБР і СБУ можуть бути питання обміну досвідом з приводу здійснення досудового розслідування у кримінальних поведженнях щодо злочинів проти основ національної безпеки України, створення спільних методичних рекомендацій з питань кваліфікації та розслідування державної зради, колабораційної діяльності, пособництва державі-агресору (особливо це актуально з огляду на забезпечення та захист прав людини, в тому числі і в умовах збройних конфліктів), подальшого обговорення положень прийнятого у першому читанні (28 січня 2021 року) проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України» від 24.05.2021 № 3196-д тощо.

Література

1. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 03.10.2022).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (Рада Європи). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 03.10.2022).

3. Назарчук Ірина. Катування калічить не лише жертву, воно морально руйнує й того, хто до нього вдається – Гнатівський. *Радіо Свобода* (7 червня 2020, 18:24). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/mykola-hnatovsky-pro-zarobihannia-katuvanniam/30657656.html> (дата звернення: 03.10.2022).

Серватюк Л. В.

кандидат юридичних наук, доцент,
Національна академія СБ України

ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Міжнародні стандарти прав людини – це загальновизнані міжнародно-правові *принципи* і норми, які закріплюють *мініма-*

льно необхідний зміст/обсяг прав людини, встановлюють обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту, визначають межі можливого й припустимого їх обмеження та передбачають відповідальність держав за їх порушення.

Правову основу «міжнародних стандартів прав людини» складають Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод з протоколами (1950), Європейський соціальний стандарт (1961), Заключний акт Ради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1975), Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав – учасниць Ради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1989), Документ Копенгагенської наради – конференції з людського виміру НБСЄ (1990) та інші нормативно-правові акти універсального та регіонального характеру.

В умовах збройного конфлікту права людини знаходяться під загрозою порушення. Проте наявність збройного конфлікту не є підставою заперечення, скасування або порушення прав людини [1].

Єдиною обставиною для виправдання відступу держави від своїх міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, тобто реалізації права держави на дерогацію є стан необхідності. *Стан необхідності* – це така надзвичайна ситуація, коли держава для захисту свого істотного інтересу, загроза якому є безпосередньою і неминучою, змушена вдатися до такого варіанту поведінки, що суперечить його міжнародному зобов'язанню по відношенню до іншої держави (інших держав) [2].

Аналіз міжнародно-правових норм з захисту прав людини та практики міжнародних судових органів дозволяє визначити, що *обмеження прав людини* – допустиме міжнародним правом або національним правом держав і є втручанням в права і свободи людини, які відповідають принципам законності, необхідності, доцільності і співрозмірності цілі, яка переслідується втручанням чи обмеженням, тобто:

надзвичайна ситуація повинна бути реальною, прямою і неминучою;

надзвичайна ситуація має бути таких масштабів, які стосуються нації чи суспільства в цілому, а не окремої її частини;

загроза повинна стосуватися самого існування нації, тобто існує явна загроза фізичній цілісності населення, територіальній

цілісності або нормальному функціонуванню органів державної влади;

криза чи небезпека повинні мати виключний характер тобто, звичайні заходи або обмеження, які допускаються міжнародним договором чи внутрішньодержавним законодавством для підтримки громадської безпеки, здоров'ю і порядку, є явно недостатніми [3-6].

Дотримуючись певних матеріальних і процесуальних умов дерогації держава не вважається порушником своїх міжнародних зобов'язань у сфері прав людини. Ці дії відповідно до норм міжнародного права є допустимими, а неухильне їх дотримання обумовлює правомірність обмеження прав людини та введеного у державі воєнного (надзвичайного) стану.

Матеріальними умовами дерогації є виняткова загроза життю нації; пропорційність; недискримінація; неприпустимість відступу від певних основних прав людини; обмеженої тривалості введеного надзвичайного стану; повага до інших зобов'язань за міжнародними договорами та нормами міжнародного права.

Процесуальними умовами правомірності надзвичайного стану є офіційне оголошення воєнного (надзвичайного стану), повідомлення, Генерального секретаря ООН або Генерального секретаря Ради Європи та забезпечення парламентського контролю у сфері прав людини.

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, 24 лютого 2022 року в Україні введено воєнний стан про що проінформовано в установленому порядку Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав, а також про обмеження прав і свобод людини і громадянина, межі цих відхилень і причини прийняття такого рішення.

На період дії правового режиму воєнного стану в Україні, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [7]. Такі обмеження є допустимими та не порушують «міжнародні стандарти прав людини».

На сьогодні Україна виконує свої міжнародно-правові зобов'язання у сфері забезпечення прав людини. Реагуючи на ви-

клики, які виникли під час воєнного стану, Верховна Рада України вчасно вносить зміни до чинного законодавства з метою адаптації його до воєнного стану та вироблення діючих механізмів забезпечення й захисту прав людини в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

В свою чергу, відповідно до положень міжнародного гуманітарного права російська федерація як країна-окупант має обов'язок дотримання прав цивільного населення. Відповідно до Конвенції про захист цивільного населення під час війни, особи, які перебувають у місцях несвободи, в умовах окупації мають право на гуманне ставлення, захист від насильства та залякування, на заходи безпеки, забезпечення їх базових потреб, захист від залучення їх до воєнних дій, захист від примусового переселення тощо. При цьому держава-окупант може здійснювати загальну або часткову евакуацію з певної території, і не повинна затримувати цивільних осіб на території, що є особливо небезпечною.

Збройна агресія російської федерації проти України спричинила серйозні й масові порушення прав людини, а також норм міжнародного гуманітарного права. Зокрема, моніторингові місії міжнародних організації постійно фіксують переконливі докази систематичних порушень основоположних прав людини російськими військовими, включаючи свавільні вбивства та насильницькі зникнення, порушення права на власність, включаючи масову руйнацію цивільної інфраструктури, порушень заборони катувань та жорстокого поводження, зокрема гендерного насильства та сексуального насильства, пов'язаного з війною та порушення права на свободу й безпеку, включаючи викрадення та свавільні затримання, або утримання осіб під вартою без зв'язку із зовнішнім світом. Такі порушення «міжнародних стандартів прав людини» мають широкомасштабний й систематичний характер та вказують на можливість кваліфікації таких порушень як військові злочини або злочини проти людяності [8].

Норми права збройних конфліктів покладають обов'язок на сторони конфлікту провести розслідування та притягнути до відповідальності винних у грубих порушеннях прав людини та серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права.

Отже, Україна має налагодити ефективну координацію у сфері правосуддя між національними та міжнародними судовими установами, у тому числі шляхом співпраці з Міжнародним кри-

мінальним судом. Саме використання всіх наявних регіональних та міжнародних механізмів притягнення до відповідальності і є важливим додатковим компонентом забезпечення реальної відповідальності російської федерації, її посадових осіб й військовослужбовців, незалежно від їх статусу, винних у вчиненні воєнних злочинів та злочинів проти людства.

Література

1. Про захист жертв війни: Женевські Конвенції 1949 р. База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 14.09.2022).
2. Проект статей про відповідальність держав за міжнародні проти-правні діяння прийнятий на 53 сесії комісії міжнародного права 23.04-01.05 2001 р. Інтернет видання «HUMAN RIGHTS LIBRARY» URL: <https://www.ohchr.org/EN/Library/Pages/Index.aspx> (дата звернення: 14.09.2022).
3. Case Of Lawless v. Ireland. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext": \[CASE OF LAWLESS v. IRELAND \(No. 3\)\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення: 14.09.2022).
4. Case Of Ireland v. The United Kingdom. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/engfulltext:\[Ireland v. The United Kingdom\], documentcollectionid2](https://hudoc.echr.coe.int/engfulltext:[Ireland v. The United Kingdom], documentcollectionid2) (дата звернення: 14.09.2022).
5. Case Of Aksoy v. Turkey. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/engfulltext:\[Aksoy v. Turkey\], documentcollectionid2](https://hudoc.echr.coe.int/engfulltext:[Aksoy v. Turkey], documentcollectionid2)" (дата звернення: 14.09.2022).
6. The Greek Case – Denmark V. Greece; Norway V. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Denmark_Norway_Sweden_Netherlands_v_Greece_I.pdf (дата звернення: 14.09.2022).
7. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 15.09.2022).
8. Про наслідки війни в Україні для сфери захисту прав людини: Меморандум Комісара Ради Європи з прав людини. URL: <https://rm.coe.int/-/1680a7390c> (дата звернення: 15.09.2022).

Стрельбицький М. П.

доктор юридичних наук, професор,
Національна академія СБ України

МІЖНАРОДНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗАКОНИ ТА ЗВИЧАЇ ВІЙНИ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Закони та звичаї війни (лат. *jus in bello*, англ. *law of war*) – сучасний компонент міжнародного права, який регулює умови для початку війни (*jus ad bellum*) та поведінку воюючих сторін

(*jus in bello*). Закони війни дають визначення таким поняттям як суверенітет та державність, держава та територія, окупація та інші важливі терміни міжнародного права; також положення щодо прав військових, військовополонених та мирного населення, тощо [1]. Сучасне положення Міжнародного права в питанні законів війни бере початок з часу підписання Першої Женевської конвенції деякими з основних європейських держав у 1864 році [1].

Перед початком російської агресії державна дума РФ надавала право президенту РФ проводити спецоперацію в адміністративних межах колишніх Донецької та Луганської областей, а не повномасштабну війну проти України, яку він розпочав із штурму столиці України м. Києва, висунувши задачі не лише в межах Донецького регіону, але й претензії до України з приводу її зовнішньої та внутрішньої політики як незалежної держави. Початок повномасштабної війни на необмеженому просторі таким чином відбувся без оголошення стану війни, а поведінка російських військових найманців ніби то диктувалась лише цілями спецоперації, яка мала б бути обмежена у часі та просторі територією донецького регіону. В такому разі суверенітет та державність України, її конституційний лад не повинні піддаватися сумніву, а територія не повинна бути окупованою. Після звільнення Бучі, Ірпеня, Гостомеля та інших населених пунктів Київської, Харківської, Сумської, Чернігівської областей світова громадськість стала свідком численних злочинів Росії проти України. Часто ці злочинні факти російськими військовими приписувалися українській стороні, яка нібито порушувала закони та звичаї війни на власній території, яку повністю займали окупанти. Вони намагалися використати міжнародне положення про те, що держава, яка обороняється або бореться з бойовиками всередині країни, несе таку ж відповідальність за дотримання гуманітарного права, як і агресор або самі ж бойовики.

Зазначимо, що вивченням порушень законів та звичаїв війни займається «міжнародне гуманітарне право» (МГП). Сформульовані закони та звичаї мають предметно-цільове призначення та покликані регулювати поведінку сторін під час збройних конфліктів, допускаючи лише військове ослаблення супротивника, обмежують насильство, забороняючи певні методи і зброю, захищають жертв війни й окремі верстви населення від насилля, нелюдського поводження із жертвами війни. Міжна-

родне гуманітарне право стосується всіх сторін збройних конфліктів – як міжнародних, так і внутрішніх, – як країн, які воюють, так і недержавних збройних груп. Воно базується на «принципі рівноправності». Окрім існуючих норм МГП, які не можуть охоплювати усіх життєвих обставин, окремі рішення більш високого рівня має повноваження приймати ООН. Наприклад, у разі, коли якась країна порушує мир, або існує загроза такого порушення Рада безпеки ООН може вирішити, до яких адекватних заходів слід вдаватись. Серед прийнятих рішень та практичних кроків можуть бути як переривання економічних чи дипломатичних відносин з агресором, так і проведення операції із застосуванням військових сил, включаючи колективний захист.

Право «законно» застосовувати силу отримують лише комбатанти. Під це поняття потрапляють всі особи, які входять до складу збройних сил, окрім медиків і духовенства. Усі бійці, якщо вони опиняються під владою супротивника, отримують статус військовополонених із додатковими гарантіями. «Законні» учасники війни мають так званий «імунітет комбатантів» – захист від переслідування за участь у бойових діях. Однак якщо дії армійців порушують гуманітарне право, то вони можуть притягуватись до відповідальності за воєнні злочини. Важливо, що цей імунітет мають обидві сторони конфлікту. Це правило поширюється лише на міжнародні війни, оскільки надавати гарантії, наприклад, терористам, ніхто не хоче. Партизани отримують такі ж привілеї, як комбатанти, якщо відкрито носять зброю, позначають себе якимсь знаком, що видно здалеку, дотримуються законів і звичаїв війни і мають відповідального командувача. Один із головних принципів законів і звичаїв війни – розрізнення цивільних і військових. Це стосується як людей, так і об'єктів. Об'єктами атак із застосуванням зброї можуть бути комбатанти і військові об'єкти, які «надають явну військову перевагу». Так, під цю категорію можуть підпадати й об'єкти, що використовуються мирним населенням, наприклад, інфраструктура: дороги, мости, залізниці. Якщо відповідають критеріям про «ефективний внесок» і «надання переваги», то можуть вважатись військовими. Якщо ж є сумніви щодо того, чи об'єкт використовується армією, його потрібно сприймати за цивільний. Тому, наприклад, вигадки росіян про те, що пологовий будинок у Маріуполі використовувався військовими, не виправдовують їхньої нищівної атаки на лікарню[1-5].

На окупованій території загарбник несе відповідальність за їжу та медикаменти для населення. Загальновизнаними законами війни і звичаями **забороняється**:

- проводити залякування, терор і репресії, брати цивільних у заручники, використовувати як «живі щити», грабувати та знищувати їхнє майно;

- застосовувати тортури, тілесні покарання, калічення, медичні та наукові дослідження над людьми та будь-яке інше brutальне поводження;

- примусово переселяти людей на територію держави-окупанта, окрім як у випадках виняткової небезпеки;

- евакуювати за кордон дітей, хіба що теж у виключних умовах і з письмовим дозволом батьків або опікунів;

- примушувати цивільних служити у військах держави-окупанта або брати участь у війні;

- залучати до робіт повнолітніх людей, навіть якщо це є необхідним для потреб армії;

- примусом отримувати від цивільних будь-яку інформацію;

- невибіркові напади, тобто ті, що не спрямовані на конкретну військову ціль і які несуть по собі необмежені наслідки.

- створювати голод серед цивільних.

Одним із важливих питань для сторін конфлікту є евакуація цивільних з гарячих точок. Однак, з особливою увагою потрібно ставитись до жінок, яких не те що не можна гвалтувати і примушувати до проституції, а необхідно захищати від цього.

Не дозволяється атакувати: історичні пам'ятки, твори мистецтва, місця відправлення культів, які є культурною або духовною спадщиною; об'єкти, необхідні для виживання населення, як-то запаси їжі та води, посіви, худоба; греблі, дамби, атомні електростанції тощо, тобто споруди, ураження яких призведе до небезпечних явищ чи витоку небезпечних речовин; цивільні лікарні, навіть якщо вони використовуються армією.

Злочинним є принцип, наказ і навіть погрози не залишати нікого в живих. Після закінчення війни полонених треба звільнити та повернути на батьківщину. Судити армійців можна за воєнні злочини, але не за сам факт участі у бойових діях.

Узагальнений **перелік воєнних злочинів** включає в себе:

- напад на цивільне населення; вбивство, тортури, нелюдське поводження та нанесення серйозних тілесних ушкоджень тим, хто має бути захищеним, тобто пораненим, полоненим, цивіль-

ним; застосування забороненої зброї або методів війни; пограбування; депортація і незаконне переміщення людей;

використання захисних знаків (як-то емблеми Червоного Хреста) не за призначенням; віроломне вбивство або поранення супротивника; взяття заручників; заява, що пощади не буде.

Крім того, міжнародне право визначає ще кілька найтяжчих злочинів поряд із воєнними: геноцид – дії з метою знищити будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку; злочини проти людяності, тобто масове винищення, поневолення, депортація цивільних тощо; агресія.

Нагадаємо, що Міжнародний суд ООН, у Гаазі 16 березня 2022 року розглянув позов України проти Росії з приводу агресії і наказав Москві припинити війну. Але це рішення залишилося нереалізованим.

Отже, Міжнародне гуманітарне право визначає чіткі положення щодо законів та звичаїв війни, забезпечення прав і свобод людини, які жодною стороною не повинні порушуватись в ході воєнних дій. Серед них загальновизнані заборони, злочинні накази, конкретні воєнні злочини, поряд з якими найтяжчими визнаються також геноцид і злочини проти людяності. За них і передбачається відповідна кримінальна відповідальність.

Література

1. Електронний ресурс.

https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Закони_та_звичаї_війни&oldid=36742459

2. В. С. Семенов. Закони та звичаї війни [Архівовано 9 серпня 2016 р. у Wayback Machine.] // Юридична енциклопедія : у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 2 : Д – Й. – 744 с. – ISBN 966-7492-00-8.

3. С. С. Яценко. Порушення законів та звичаїв війни [Архівовано 7 квітня 2017 у Wayback Machine.] // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. – Т. 4 : Н – П. – 720 с. – ISBN 966-7492-04-4.

4. Електронний ресурс <https://www.volynnews.com/news/all/zakony-i-zvychai-viyny-zvidky-vony-berutsia-i-shcho-kazhut/>.

5. Електронний ресурс <https://ukrainer.net/porusheni-zakony/>.

6. Електронний ресурс <https://zaborona.com/vijna-maye-svoyi-zakony-ta-zvychai-prote-rosiya-porushuye-majzhe-kozhen-z-nyh-rozbir-zaborony/>.

Тихомиров О. О.
кандидат юридичних наук, доцент,
Національна академія СБ України

МОРАЛЬНІ, СВІТОГЛЯДНІ, КУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК БАЗИС УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СБ УКРАЇНИ

Обравши європейський вектор свого майбутнього Україна рухається до європейського правового простору і має розвиватися та удосконалювати свою правову систему, водночас, зберігаючи свою ідентичність.

Але такий поступ не може обмежуватися суто юридичними змінами – це завідомо хибна позиція. Право не є незалежним соціальним регулятором, як і не є самостійним засобом вирішення всіх суспільних проблем. Його ефективність завжди визначається поєднанням багатьох інших соціальних регуляторів і факторів – моралі, культури, традицій, релігії, які з одного боку становлять основу права, а з іншого – чинять поряд із правом власний вплив на суспільство на тому чи іншому історичному етапі. Тому, для України євроінтеграційні процеси в праві передбачають не механістичне удосконалення національного законодавства, а передусім максимальне зближення в базисних засадах ключових правових ідей – у позиціях, які є моральним фундаментом права. Їх квінтесенцією є ліберальна доктрина прав людини, заснована на космополітичній моралі, що знайшла своє втілення в загальновизнаних міжнародних домовленостях з прав людини.

Ми, Українці, як і все прогресивне людство, відзначаємо свою прихильність до ідеї прав людини, що має відповідне закріплення на конституційному рівні законодавства. Декларуючи свої цілі, ми прагнемо до свободи й рівності та бажаємо щоб права людини утверджувалися в українському суспільстві. У своїй історії ми знаємо яскраві приклади юридичного закріплення і відстоювання тих ідеалів, які згодом трансформувалися в сучасну ідею прав людини [1]. Ми знаємо і підтримуємо вимоги міжнародних стандартів з прав людини, дехто знає історію становлення західної ліберальної доктрини прав людини, а окремі навіть критику цієї доктрини. Але, водночас, наразі ми часто-густо сприймаємо права людини як переважно нормативну

ідеалістичну концепцію. Також ми можемо бути далекими від ідеї прав людини через свій світогляд, особливості культури і освіти, слабку моральну готовність до їх сприйняття як власної життєвої позиції. Саме в цьому, а не в конституційних деклараціях виявляється реальний стан речей щодо утвердження в національній свідомості прав людини як ідеалу, орієнтиру, цінності.

Наведу простий приклад: кожен може проаналізувати коли найчастіше згадує про права людини – напевно, коли вони порушуються або існує така загроза. Це логічно, бо ми всі люди зі своїми потребами, інтересами.

Імовірно, так відбувається через те, що подання ідеї прав людини (особливо природних прав) в ліберальній західній доктрині виглядає доволі індивідуалістичним, що нерідко піддається критиці представниками східних культур. До того ж, правовий поступ України до прав людини в історичному плані досить стрімкий і своєрідний. Сьогодні ми здебільшого сприймаємо вже сформовані правові ідеали, які не мали такого ж історичного шляху становлення в Україні як, приміром, у Франції чи Англії. І це сприйняття ґрунтується на іншому суспільному світогляді й культурі, які до того ж були спотворені радянським періодом, що в наш час призводить до його неоднорідності серед людей.

Для розгляду можливих варіантів ставлення до прав людини у суспільстві можна використати абстрактну модель з такими рівнями їх усвідомлення і сприйняття:

– людині не відомо про зміст прав людини і їх значення для людства;

– вона знає про права людини, але сприймає їх передусім в аспекті своїх прав, в повній мірі не усвідомлюючи що такі ж права мають інші, або постійно чи ситуативно нехтує ними;

– знає і усвідомлює права інших але не розуміє меж цих прав і шляхів досягнення балансу;

– вміє досягати баланс своїх прав з правами інших, тобто співвідносити свої потреби й інтереси з потребами інших, і ставиться до цього як до належного, як до способу досягнення і підтримання суспільної злагоди (власна суб'єктивна позиція, ставлення до прав інших з позиції залежної від власних прав);

– вміє віднаходити баланс прав інших людей, баланс прав людини і дійсних інтересів суспільства й держави (як сторонній арбітр), сприяти дотриманню прав інших людей (позиція, що претендує на об'єктивність, ставлення до прав інших і їх балансу з незалежної позиції).

Цілком очевидно, що базовими рівнями для успішного просування ідеї прав людини можуть бути тільки останні два. А для співробітників державних органів і структур, пов'язаних з діяльністю щодо забезпечення і безпосереднього обмеження прав людини, якою зокрема є діяльність СБ України, необхідним є максимально високий рівень. Але його не можливо досягти однією лише юридичною обізнаністю. Для співробітників СБ України мають ширше запроваджуватися практики усебічного особистісного зростання, підвищення рівня правової культури і свідомості, зокрема мають розвиватися мотиви і навички самовдосконалення (самоосвіти, самовиховання, іншого розвитку).

Що ж до удосконалення нормативно-правових засад діяльності СБ України, то це не має відбуватися тим шляхом коли за основу береться суто бачення якихось інтересів і потреб оперативно-службової діяльності, які далі узгоджуються з вимогами законодавства, зокрема з вимогами прав людини. В такому разі ідеї прав людини залишаються втіленими поверхнево. Для уникнення такого небажаного ефекту необхідно виходити з концепції *human rights by design* [2] (права людини за задумом). А для цього права людини мають стати частиною професійного світогляду, співробітники СБ України мають розділяти передусім їх моральні засади.

Література

1. Договори і Постановлення прав і вольностей Війська Запорозького (Конституція Пилипа Орлика) URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Конституція_Пилипа_Орлика.
2. Dunstan Allison-Hope. Human Rights by Design. URL: <https://www.bsr.org/en/our-insights/blog-view/human-rights-by-design>.

Тищенко Є. Ф.

кандидат юридичних наук, доцент,
Національна академія СБ України

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ОСІБ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Вибіркове вивчення матеріалів офіційного сайту Єдиного державного реєстру судових рішень щодо результатів розслідування кримінальних проваджень про вчинення актуальних в су-

часних умовах правопорушень терористичної спрямованості, тобто віднесених до Розділу IX КК України (Проти громадської безпеки), зокрема передбачених шістьма статтями КК України: 258-258⁵, і лише за період із 01.01.2019 р. по 25.01.2022 р., показало наступне. За вказаними статтями наявний доступ до змісту 187 судових рішень, із яких 95 – це обвинувальні вирокі, 92 – ухвали про закриття кримінальних проваджень і звільнення обвинувачених на законних підставах від кримінальної відповідальності з визнанням фактів вчинення злочинів. Із числа ухвал 1 рішення у кримінальному провадженні, кваліфікованому за ст. 258 КК України, стосується застосування примусових заходів медичного характеру. За перерахованими статтями КК України кількість судових рішень розподілилась наступним чином:

	Стаття 258	Стаття 258 ¹	Стаття 258 ²	Стаття 258 ³	Стаття 258 ⁴	Стаття 258 ⁵
Вироків	5	0	1	75	0	14
Ухвал	1 ¹	0	0	88	0	3
Усього рішень	6 (3%)	0	1 (1%)	163 (86%)	0	17 (10%)

У 52 випадках (55% від постановлених обвинувальних вироків) судові рішення прийняті на підставі укладення угод між прокурорами та обвинуваченими за участю захисників про беззастережне визнання винуватості. При цьому, як правило, у текстах вироків докази, здобуті в результаті проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, не згадані. Поодинокі судові рішення про звільнення від кримінальної відповідальності обвинувачених у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 258-5 КК України, постановлені на підставі ч. 4 ст. 258-5 КК України. Також в одиничних випадках судові рішення ухвалені без детального дослідження доказів, відповідно до ч. 3 ст. 349 КПК України, оскільки суди визнали вину обвинувачених доведеною, обґрунтовуючи це тим, що обвинувачені визнавали свою винуватість у скоєні

¹ Про застосування примусових заходів медичного характеру.

кримінальних правопорушень, підтверджуючи викладене в обвинувальних актах; фактичні обставини ніким з учасників судового провадження не оспорювалися; були відсутні заперечення та сумніви у добровільності позицій. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень надають приклади визнання судами доказами результатів проведення під час досудового розслідування кримінальних проваджень негласних слідчих (розшукових) дій. Серед них переважну більшість становили такі, як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж або з електронних інформаційних систем. Водночас практика розслідування кримінальних проваджень про злочини терористичного спрямування також підтверджує, що не завжди матеріали про здійснення негласних слідчих (розшукових) дій стороною обвинувачення були представлені суду. Як приклад, за підсумками судового розгляду кримінального провадження № 1-кп/185/186/21 у виправдовувальному вироку зазначено, що «відповідно до повідомлення слідчого від 25.11.2016 р., відносно ОСОБИ_3 здійснювались НСРД, за результатами яких доказів протиправної діяльності не отримано» [1].

У «Національній доповіді про загальний стан криміногенної обстановки в Україні, про стан злочинності та протидії їй, а також про дотримання конституційних прав і свобод громадян на досудовому розслідуванні у 2020 р. (в порівнянні із статистичними даними за 2013-2019 рр.)» зазначалося, що проблемною є «ситуація із дотриманням конституційних прав та свобод громадян і в роботі слідчих СБ України. Так, протягом 2020 р. ними закінчено розслідування лише 1482 провадження, з яких біля третини – 429 (або майже 30%) було закрито за відсутністю складу та події злочину чи в зв'язку з відсутністю достатніх доказів вини у вчиненні злочину, що, майже, у два рази більше, чим, наприклад, у 2017 р. (234). Саме про незадовільну роботу слідчих СБ України (звичайно, разом із прокурорами) свідчить і той факт, що із числа направлених ними 964 обвинувальних актів до суду – 259 (майже 30%) були з угодами про визнання винуватості, що також може свідчити або про непереконаливість зібраних доказів вини обвинувачених, або про дріб'язковість інкримінованих їм кримінальних правопорушень. До цих негативних показників треба додати і 81 клопотання слідчих СБ України до судів про звільнення підозрюваних від кримінальної відповідальності, що теж значно більше, в т. ч. і втричі, ніж у

2014-2016 рр., а по зрівнянню із 2013 р. – в 32 рази, що є також одним із способів приховування слідчими, тепер вже у змові із прокурорами – процесуальними керівниками, допущених ними спільно порушень конституційних прав і свобод громадян» [2].

Широкомасштабна агресія РФ проти України суттєво ускладнила обстановку, в якій співробітники органів СБ України виконують завдання, поставлені перед ними законодавством. У такій ситуації при розслідуванні кримінальних проваджень зросла роль негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів в доказуванні злочинів. З цього приводу в одному з судових рішень підкреслено, що «ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод стала відправною точкою в запровадженні практики Європейського суду з прав людини в кримінальну процесуальну діяльність. Практика ЄСПЛ щодо перевірки законності проведення НСРД свідчить про те, що держава може негласно (таємно) втручатися в права громадян тільки за таких умов: втручання відбувається виключно в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб, що визначено Конвенцією, якщо втручання відбувається згідно з законом, тобто способом, передбаченим нормативно-правовим актом невідомого характеру. Ці вимоги спрямовані на визначення чітких меж втручання держави в особисте життя громадян для, з одного боку, унеможливлення зловживань, а з другого – забезпечення дієвих засобів захисту громадян, права яких обмежувались [3].

Колишній заступник Генерального прокурора України О. В. Баганець аналогічно зазначив: «З кожним роком збільшується кількість як поданих до судів клопотань про проведення НСРД, так і кількість задоволених судами таких клопотань. У той же час після проведення дозволених судами НСРД прокурорами в 2020 р. прийнято рішень про долучення до матеріалів кримінальних проваджень в якості доказів вини підозрюваного чи обвинуваченого в середньому лише 34,4% здобутих у результаті їх проведення матеріалів НСРД...» [4].

Названа вище «Національна доповідь...» також констатує, що «однією з надзвичайно важливих проблем, пов'язаних із дотриманням конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, є практика нинішніх, так би мовити, вже «реформо-

ваних» органів досудового розслідування і прокуратури по застосуванню негласних слідчих (розшукових) дій. Кількість звернень слідчих і прокурорів до судів з приводу отримання дозволів на проведення таких заходів, а це, в першу чергу, прослуховування телефонів, візуальне спостереження, таємне обстеження житла, аудіо та відео контроль місця чи особи та інші, з кожним роком, починаючи з 2015 р., також критично тільки зростала і становила більше 150 тисяч таких клопотань за 2017 рік. На превеликий жаль, щоб приховати цю очевидну та загрозливу тенденцію, Судова адміністрація України з того року теж скоротила свою статистичну звітність, приховуючи в подальшому, в наступні роки, як і в 2020 р., від суспільства статдані про надання судами дозволів на застосування НСРД. Таких даних не передбачено і в звітах нинішнього Офісу Генерального прокурора, що теж викликає щире здивування. На направлений відповідний запит особисто до Генерального прокурора з проханням надати потрібну статистичну інформацію з цього приводу, отримана відповідь, що за 2020 р. прокурорами погоджено 70859 таких клопотань, що теж значно більше навіть ніж у 2019 р. – 57802, а відмовлено у погодженні лише 3105 клопотань. У свою чергу, судами задоволено 73933 таких клопотань слідчих і прокурорів (сюди, скоріш всього, входили і ті клопотання, які надійшли до суду в позаминулому році), а відмовлено у задоволенні всього у 5737 клопотань, тобто, теж в зовсім невеликій кількості... Після проведення дозволених судами НСРД прокурорами прийнято рішень про розсекречення у встановленому законом порядку та долучено до кримінальних проваджень в якості доказів винуватості підозрюваних і обвинувачених лише 24339 (або всього 34,3%) матеріалів проведених завдяки цьому НСРД. Хоча і ці цифри викликають обґрунтовані сумніви. Про який тоді судовий контроль за дотриманням прав і свобод громадян можна говорити... Тобто, в абсолютній більшості випадків проведення НСРД було безрезультатним та фактично виявилось необґрунтованим втручанням у приватне життя громадян. Таким чином, викладені вище, нехай і в скороченому варіанті, відверто тривожні для суспільства дані – це лише мінімум того, що відбувається в Україні в останні роки із неправомірним втручанням держави в особисте життя громадян, бо в дійсності такі негласні слідчі (розшукові) заходи тепер нерідко проводяться вже і без будь-якого дозволу суду та

без погодження прокурорів, і навіть не в межах кримінальних проваджень чи оперативно-розшукових справ або справ контррозвідувальних перевірок, тому і не виключено, що – за вказівками тих чи інших високопоставлених осіб із влади, як минулої, так і нині діючої, або на замовлення, звичайно за оплату, конкурентів в бізнесі, або тих же впливових політиків з метою приборкання їх опонентів та інших неугодних осіб і т. д.» [2].

Таким чином, наведені відомості, котрі певним чином стосуються дотримання прав осіб під час здійснення кримінальної процесуальної діяльності в органах СБ України мають бути з урахуванням умов воєнного стану, взяті до уваги безпосередніми виконавцями і відповідними керівниками для покращення ситуації в цьому аспекті в межах кримінальної процесуальної, оперативно-розшукової й контррозвідувальної діяльності, а науково-педагогічним складом – при виконанні своїх функціональних завдань із навчального, наукового й науково-методичного забезпечення зазначеної вище діяльності.

Література

1. Виправдовувальний вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 31.12.2021 р. у кримінальному провадженні по обвинуваченню громадянина України у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 258-3, ч. 1 ст. 263 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102394470> (дата звернення 30.03.2022 р.).

2. Національна доповідь про загальний стан криміногенної обстановки в Україні, про стан злочинності та протидії їй, а також про дотримання конституційних прав і свобод громадян на досудовому розслідуванні у 2020 році (в порівнянні із статистичними даними за 2013-2019 роки). URL: <https://yvu.com.ua/natsionalna-dopovid-pro-zagalnyj-stan-kryminogennoyi-obstanovky-v-ukrayini-pro-stan-zlochynnosti-ta-protydyiyij-a-takozh-pro-dotrymannya-konstytutsijnyh-prav-i-svobod-gromadyan-na-dosudovomu-rozslid/> (дата звернення 08.04.2022 р.).

3. Ухвала Дзержинського міського суду Донецької області від 06.05.2019 р. у кримінальному провадженні по обвинуваченню двох громадян України у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК України. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81620702> (дата звернення 09.04.2022 р.).

4. Баганець О. В. Органи досудового розслідування і прокуратури сьогодні масово й безкарно порушують права і свободи громадян. Юридичний вісник України. № 46-47 (1374-1375). 19 листопада – 2 грудня 2021 р. С. 5.

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ТА ПРАКТИКИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Міжнародні стандарти є важливим нормативним елементом міжнародного механізму реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. Існують різні їх визначення. Наприклад, Ю. Іванов пише, що міжнародні стандарти прав людини можна визначити як *рівень дотримання прав людини, нижче від якого не може опускатися жодна держава* [1, с. 65]

П. Рабинович і М. Хавронюк визначають міжнародні стандарти прав людини як *закріплені у міжнародних актах та інших міжнародних документах певні показники цих цих прав, до досягнення яких заохочуються або зобов'язуються держави* [4, с. 19].

М. Баймуратов пише, що *міжнародно-правові акти в галузі прав людини прийнято називати міжнародними стандартами*. Цим терміном охоплюються різнорідні норми, такі, як правила міжнародних договорів, резолюції міжнародних організацій, політичні домовленості типу Гельсінського Заключного акта, документів Віденської і Копенгагенської зустрічей ОБСЄ (НБСЄ), міжнародні звичаї [2, с. 183].

Важливе місце в міжнародно-правовому масиві стандартів прав людини належить Заключному акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року і документам, прийнятим у рамках загальноєвропейського процесу, розрядки міжнародної напруженості, - Підсумковому документу Віденської зустрічі 1986 року представників держав-учасниць НБСЄ; Документу Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ 1990 року; Паризькій Хартії для нової Європи 1990 року й іншим.

Всеосяжні зусилля в сфері захисту прав і свобод людини беруть початок із Статуту ООН, де як одну з основних своїх цілей Об'єднані Нації проголосили *"знову затвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй"*.

Розробка і прийняття в рамках ООН Білля про права людини, що включає Загальну декларацію прав людини 1948 року, Пакт про громадянські та політичні права з Факультативними протоколами до нього і Пакт про економічні, соціальні та культурні права, відкриті для підписання в 1966 році, ознаменували якісно новий етап у розвитку міжнародних норм з прав людини. Предметом цих міжнародних актів є не окремі права або захист особливої категорії осіб, а права всіх індивідів у всіх сферах суспільного життя [2, с. 184].

Міжнародні стандарти як елемент міжнародного механізму реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні – це закріплені у міжнародно-правових договорах, нормативно-правових актах та інших міжнародних документах норми і принципи, що є взірцем для національного права у галузі прав та свободи людини, відповідати якому мають прагнути усі народи і держави, та їх законодавчі акти про права людини [3, с. 221].

Серед нормативно-правових актів України, як джерел прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, слід виокремити: а) розділ другий Конституції України (з 21 по 68 статті); б) закони, які деталізують конституційно-правові норми, що регулюють і охороняють права, свободи та обов'язки людини і громадянина; в) окремі підзаконні нормативно-правові акти, що встановлюють механізми реалізації норм Конституції та законів України [3, с. 174].

Закон України від 15 квітня 2014 р. "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" визначає статус території України, тимчасово окупованої внаслідок збройної агресії Російської Федерації, встановлює особливий правовий режим на цій території, визначає особливості діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах цього режиму, додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб.

Закон України від 23 лютого 2006 р. "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і осново-

положних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України [5, с. 75].

Ключова роль у забезпеченні чіткого і дієвого контролю за реалізацією державами-учасницями Конвенції взятих на себе зобов'язань щодо забезпечення прав та основних свобод людини належить Європейському Суду з прав людини (далі – Європейський суд). Саме ця судова інституція забезпечує гарантії прав людини, є контрольним механізмом, закладеним Конвенцією, дотримання державами-учасницями її положень, упровадження норм і принципів у рамки національних правових систем.

Європейський суд функціонує на постійній основі з метою забезпечення виконання Високими Договірними Сторонами зобов'язань за Конвенцією. Його юрисдикція визнана обов'язковою всіма державами-учасницями й поширюється на всі спори, що пов'язані із застосуванням і тлумаченням норм Конвенції та Протоколів до неї в національних правових системах.

Місцезнаходженням Європейського суду є м. Страсбург (Франція). Засідання Європейського суду проводяться в Палаці Прав Людини. Організація його діяльності, Правила процедури, порядок здійснення реєстрації заяв, їх розгляду, винесення рішень установлені Конвенцією та Регламентом Європейського суду.

Європейський суд виносить свої рішення, керуючись нормами Конвенції і практикою застосування своїх попередніх рішень.

Рішення Європейського суду є обов'язковими для держав-учасниць Конвенції. Контроль за їх виконанням паралельно із Європейським судом здійснює Комітет Міністрів Ради Європи. Крім того, на запит Комітету Міністрів Європейський суд надає консультативні висновки з питань права щодо тлумачення і застосування норм Конвенції.

Україна зі вступом до Ради Європи 9 листопада 1995 року, ставши повноправним її членом, підписала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. З набранням Конвенцією чинності для України, після її ратифікації Верховною Радою 17 липня 1997 року наша держава визнала для себе обов'язковою юрисдикцію Європейського суду. В Україні було

запроваджено механізм гармонізації правової системи нашої держави з нормами й стандартами Ради Європи.

Наближення національної системи захисту прав людини до загальноєвропейської практики надало всім, хто перебуває під юрисдикцією України, право на звернення до Європейського суду в разі порушення нашою державою, її органами, посадовими особами норм Конвенції, положення якої визнані обов'язковими на території України. Це право передбачено ст. 55 Конституції нашої держави, яка надає можливість звернення за захистом своїх порушених прав до судових установ міжнародних організацій після використання особою національних засобів захисту.

Згідно зі статтями 34, 35 Конвенції Європейський суд приймає заяви (скарги) від окремих заявників, груп осіб, неурядових організацій, окремих держав про порушення положень Конвенції країнами, що визнали юрисдикцію Європейського суду.

Роль Суду не полягає у заміні національних судів; його повноваження обмежені до підтвердження забезпечення державами-учасниками прав людини, до чого вони зобов'язались, підписуючи Конвенцію. Більш того, через відсутність повноважень прямо впливати на правові системи держав-учасників Суд має враховувати автономність цих правових систем. Це означає, що завданням Суду не є виправляти фактичні чи юридичні помилки національних судів, якщо тільки і через те, що такі помилки могли порушити права та свободи, що захищені Конвенцією. Суд може не визначати факти, що призвели до винесення певного рішення, а не іншого. У інакшому випадку, Суд діяв би так само, як і суди третьої та четвертої інстанції, що б порушувало обмеження його повноважень [5, с. 88-91].

Література

1. Іванов Ю.А. Міжнародне право: посіб. для підготов. до іспитів. - 3-є ви. стереотип. К. Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. - 200 с.
2. Баймуратов М.О. Міжнародне право: Підручник. – Суми: ВТД "Університетська книга"; Одеса: "Астропринт", 2006. – 424 с.
3. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: Підручник. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність", 2008. – 350 с.
4. Рабинович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: Навч. посібник. – К.: Атіка, 2004. – 464 с.
5. Стандарти забезпечення прав людини у діяльності Служби безпеки України : навч. посіб. / за заг. ред. С.С. Кудінова, Ю.Л. Белоусова. - К., 2019. - 348 с., с.69-94.

Уфiмцева О. С.
кандидат юридичних наук,
Нацiональна академiя СБ України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РIВНОСТI В СБ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Не викликає сумнiвiв, що забезпечення гендерної рiвності в секторі безпеки і оборони України – це один з важливих напрямiв державної полiтики в галузi євроатлантичної iнтеграцiї, що вiдповiдає стандартам та рекомендацiям НАТО [1, с. 112]. Разом з тим, генеральний секретар ООН А. Гутеррiш назвав саме гендерну нерiвність найбільшою проблемою у сферi прав людини, яка iснує сьогодні [2].

Починаючи з 2014 року РФ вела гiбридну вiйну проти нашої Батькiвщини, одним з елементiв якої були намагання дискредитувати курс України на євроатлантичну iнтеграцiю, що вiдбувалося з-помiж iншого шляхом знецiнення демократичних цiнностей сучасного суспiльства, серед яких провiдне місце посiдає полiтика рiвних прав і можливостей чоловікiв та жiнок, тобто гендерна полiтика. Наприклад, ще у 2019 році набрала обертiв iнформацiйна кампанiя, що полягає у нагнiтаннi надуманих побоювань та залякування суспiльства нiбито загрозливою гендерною iдеологiєю, яка пiдтримується рiзними органiзацiями, що отримали назву антигендерних рухiв і мають суттєвий вплив на суспiльну свiдомiсть [3]. Крім того, в українському медiйному просторi поширювалися характернi для «руського мiра» мiфи, що «гендерна рiвність стирає вiдмiнностi мiж чоловіками і жiнками», «гендер руйнує традицiйну родину» тощо [4].

В той же час російськi ЗМI у власному iнфопросторi транслювали наративи на кшталт «Захiд штучно створив рiзноманiття гендерiв, нiвелюючи священнi ролi чоловіка та жiнки», «заохочення гендерної рiвності – це «полювання на вiдьом» проти чоловікiв» [5]. Таким чином, ще до початку вiдкритої збройної агресiї проти нашої держави Україна стала плацдармом для пiдмiни понятя та створення негативного iмiджу гендерної рiвності.

Слiд зауважити, що попри всi намагання російських пропагандистiв використати гендернi стереотипи та змiстити акценти щодо рiвних прав і можливостей чоловікiв та жiнок в Україні цiлком ефективно вiдбувається запровадження принципiв ген-

дерної рівності на рівні держави в цілому і в секторі безпеки і оборони зокрема. Так, говорячи про гендерну рівність в системі СБ України зазвичай маємо на увазі можливість професійної реалізації співробітників незалежно від статі. За умови дотримання принципів гендерної рівності основною запорукою успішного кар'єрного зростання є професійна підготовка, особисті та ділові якості і, жодним чином, не стать. Третина співробітників Служби безпеки України – жінки, при цьому понад 300 з них є керівниками різних рівнів [6]. Відповідно до інформації, поданої на запит В. Раніна щодо відсоткового співвідношення чоловіків та жінок серед співробітників СБ України за автоматизованим обліком кадрів СБ України таке співвідношення чоловіків та жінок від загальної чисельності СБ України складає: чоловіків 67%, жінок 33% [7]. Разом з тим, показово, що половина співробітників Національної академії СБ України – жінки, 27 % з яких обіймають керівні посади. Це дуже важливо з огляду на те, що саме ВНЗ відомства можна назвати «наймолодшим», і відтак – найпрогресивнішим підрозділом СБ України у питаннях гендерної рівності. З 2018 року співробітники Академії беруть участь у тренінгах, лекціях та майстер-класах із вказаної проблематики, що проводяться гендерними експертами Консультативної місії ЄС та Представництва НАТО в Україні [8].

Разом з тим, перше комплексне дослідження, присвячене вивченню гендерних правовідносин та визначенню специфіки їхнього регулювання в межах професійної взаємодії в СБ України, здійснене в 2020 році О. Горчанюк, доводить, що все ж таки існує певний гендерний дисбаланс, що проявляється в нерівності в правах, можливостях чи уявленнях про них, неоднаковому поводженні з людьми чи їхньому сприйнятті, ставленні до них, повністю чи частково спричиненому статтю цих людей, зумовленому приналежністю до СБ України [9].

Гендерна рівність – це не лише забезпечення рівних прав жінок та чоловіків. Важливим є те, що не тільки жінки мають долучатися до програм з просування гендерної рівності, а й чоловіки. Їхня роль також дуже важлива у пропаганді відмови від дискримінації [10]. З метою забезпечення рівного доступу чоловіків і жінок до ресурсів, а також справедливого їх розподілу між ними була прийнята Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки, відповідно до якої гендерна рівність означає рівні права для чоловіків і жінок, хлопців та дівчат, так

само, як і їхню однакову значущість, рівні можливості, обов'язки, а також участь у будь-яких сферах як суспільного, так і приватного життя. [11]. Саме гендерна рівність, на думку експертів, має стати частиною плану післявоєнного відновлення України [12].

Зауважимо, що гендерний підхід у секторі безпеки і оборони України дає підвищення довіри до Державної прикордонної служби України, Збройних Сил України, Національної гвардії України, Національної поліції України, Служби безпеки України, а також до інших силових структур. Також він дає змогу розширити можливості з протидії негативному інформаційному впливу противника або іншим гібридним загрозам; подолати гендерні стереотипи, від яких страждають як чоловіки, так і жінки; дозволяє покращити соціальну й економічну інфраструктуру задля забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок, а також створити умови для збалансованості між професійним та сімейним життям [13].

На сьогодні ще одним кроком у напрямку забезпечення гендерної рівності військовослужбовців СБ України (так само як і інших правоохоронних органів) стало прийняття 01 квітня 2022 року Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо звільнення від військової служби деяких категорій громадян». Так, цим Законом вносяться зміни до ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». З-поміж іншого привертає увагу те, що до переліку сімейних обставини або інших поважних причин, через які військовослужбовець має право звільнитися з військової служби у воєнний час віднесена можливість звільнитися «для *одного із подружжя*, обоє з яких проходять військову службу і мають дитину (дітей) віком до 18 років». Для порівняння п. «д» ч. 3 ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», до якого не вносилися зміни останнім часом, дає право на звільнення з військової служби в тому числі «військовослужбовцям, які проходять військову службу за призовом осіб офіцерського складу у зв'язку з настанням особливого періоду та небажанням продовжувати військову службу *військовослужбовцем-жінкою*, яка має дитину (дітей) віком до 18 років» [14].

Таким чином, наведені зміни у вітчизняному законодавстві свідчать про те, що навіть попри відкриту збройну агресію РФ

проти України, наша держава активно реалізує принципи гендерної рівності в секторі безпеки і оборони.

Література

1. Гендерна політика в нормативно-правових документах. Ч. 1. За заг. ред. Левченко К.Б. / Г.Г. Жуковська, К.Б. Левченко, О.О. Остапенко, О.І. Сулова. Київ, 2020. 186 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/02.2021/genderna-polityka.pdf> (дата звернення 19.09.2022).
2. Генсек ООН: гендерна нерівність – найбільша проблема у сфері прав людини. URL: <https://hromadske.ua/posts/gensek-oon-genderna-nerivnist-najbilsha-problema-u-sferi-prav-lyudini> (дата звернення 19.09.2022).
3. Левченко К.Б. Інструменти здійснення маніпуляцій навколо змісту та напрямів державної гендерної політики. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2019. № 2 (26). С. 135-143.
4. Феофілова В. Цей страшний-страшний ГЕНДЕР! URL: <https://18000.com.ua/blogs/cej-strashnij-strashnij-gender/> (дата звернення: 20.09.2022).
5. Гендер у гібридній війні: ця проблема з нами буде ще довго, навіть після зміни російського керівництва. URL: <http://womenua.today/gender-u-gibrydnij-vijni-tsya-problema-z-namy-bude-shhedovgo-navit-pislya-zminy-rosijskogo-kerivnytstva/> (дата звернення: 20.09.2022).
6. Гендерна рівність. URL: <https://ssu.gov.ua/henderna-rivnist> (дата звернення: 20.09.2022).
7. Гендерна рівність. Запит до Служби безпеки України. URL: https://dostup.pravda.com.ua/ghiendierna_rivnist (дата звернення: 20.09.2022).
8. Гендерна політика. URL: <https://academy.ssu.gov.ua/ua/49-genderna-politika-osvitnya-diyalnist> (дата звернення: 20.09.2022).
9. Горчанюк О.С. Гендерні правовідносини в системі професійної взаємодії в СБ України / дис. д-ра філософ. : 251. К.: 2020. 199 с.
10. Гендерна рівність потрібна не лише жінкам, але і чоловікам – експерти. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29165537.html> (дата звернення: 20.09.2022).
11. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4> (дата звернення: 21.09.2022).
12. Гендерна складова має стати частиною плану відновлення України – експерти. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3539713-genderna-skladova-mae-stati-castinou-planu-vidnovlenna-ukraini-eksperti.html> (дата звернення: 20.09.2022).
13. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/18%20-%20Department/18%20-%20PDF/08.2021/hei-web-final.pdf> (дата звернення: 21.09.2022).
14. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 22.09.2022).

Форноляк В. М.

кандидат психологічних наук, доцент,
Національна академія СБ України

ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [0], затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ [2], в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб (який надалі продовжувався та діє донині).

Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Зазначимо, що зміст та сутність правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану визначаються Законом України «Про правовий режим воєнного стану» (далі - Закон № 389) [3].

На даний час воєнний стан є особливим правовим режимом діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та організацій в Україні у виняткових обставинах, пов'язаних з обставинами зовнішнього характеру – необхідністю відбиття агресії проти України з боку російської федерації.

Під час дії воєнного стану органи державної влади виконують повноваження, котрі надаються їм Конституцією України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» (ч. 2 ст. 9) та іншими правовими актами України. Зазначимо, що відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 № 794-VII ключовими завданнями КМУ є: забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, проведення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання положень Конституції та законів України, актів Президента України [4]. Керуючись п. 2 ч. 1 ст. 12-1 Закону № 389, в разі введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного стану, КМУ функціонує відповідно до Регламенту КМУ в умовах воєнного стану, зокрема, розробляє та вводить в дію План щодо запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в окремих місцевостях України з урахуванням загроз та особливостей конкретної ситуації, яка склалася [3]. Згідно з п. 4 § 1 постанови КМУ «Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України» від 18.07.2007 № 950, на виконання Конституції та законів України, актів Президента України та постанов ВРУ, КМУ (у межах своєї компетенції) видає постанови і розпорядження).

Важливу роль у здійсненні оборонної функції виконують також суб'єкти боротьби з тероризмом, що підтверджується значною кількістю фактів їхньої участі в проведенні ООС та на всій території держави після введення воєнного стану щодо оборони та звільнення території України від російських терористичних військ. Суб'єкти боротьби з тероризмом у системі органів виконавчої влади займають виняткове місце, що зумовлене специфікою завдань у розглянутих умовах діяльності. Від ефективності їхньої діяльності залежить безпосереднє забезпечення національної безпеки. Проте, незважаючи на це – участь зазначених суб'єктів в бойових діях в законодавстві чітко не визначена та лише обмежується завданнями, котрі характерні для мирного часу. У зв'язку з цим є необхідність розширення правової регламентації їхньої діяльності як суб'єктів сектору безпеки і оборони.

Відмітимо, що відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» сектор безпеки і оборони – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захи-

сту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України [5]. На вказаних суб'єктів відповідно до Конституції та законів України покладено функції із забезпечення національної безпеки України.

Під час дії воєнного стану, згідно зі ст. 4 Закону № 389, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи - військові адміністрації. Рішення про утворення військових адміністрацій приймається Президентом України за поданням обласних державних адміністрацій або військового командування [3].

Водночас зауважимо, що військовому командуванню в умовах воєнного стану надається право спільно з органами виконавчої влади, військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати заходи правового режиму воєнного стану. З цією метою військовому командуванню надається право видавати накази і директиви з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, здійснення заходів правового режиму воєнного стану, що є обов'язковими до виконання. Разом з тим, відповідно до ст. 8 Закону № 389, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану.

Зауважимо, що діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування в умовах введення воєнного стану зводиться до сприяння органам управління, створеним на визначеній території, в безпосередньому вирішенні завдань оборони держави. Для забезпечення збереження демократії, положень Конституції України, прав і свобод громадян, територіальної цілісності держави – органи державної влади мають повноваження й

можливість оперативно виконувати покладені на них зобов'язання. Для держави яка є демократичною, правовий режим воєнного стану значить мобілізацію особливого адміністративного ресурсу для протидії посяганням та загрозам державі. Законом чітко визначено напрями діяльності органів державної влади під час воєнного стану.

Варто також відзначити, що під час воєнного стану відповідно до законодавства діє також система «стримувань та противаг» щодо повноважень органів державної влади. Досить важливою домінантою яка розкривається в ст. 27 Закону № 389 є те, що Рада національної безпеки і оборони України здійснює контролюючу функцію щодо діяльності військового командування, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану [3].

Враховуючи вищевикладене варто зробити висновок, що органи державної влади в умовах військової агресії російської федерації на території України здійснюють широкий спектр завдань, що спрямовані на збереження конституційного ладу нашої держави, її суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності та інших національних інтересів. Органи державної влади в умовах правового режиму воєнного стану не лише працюють в штатному режимі, а й мають нові повноваження, виконують різні функції *що надають можливість* своєчасно реагувати на всі виклики безпеці держави. Водночас в правовому плані назріла необхідність у розширенні правової регламентації їхньої діяльності як суб'єктів сектору безпеки і оборони.

Література

1. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 20.09.2022).
2. Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні". Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 20.09.2022).
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 20.09.2022).
4. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 20.09.2022).
5. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 20.09.2022).

Чечіль Ю. О.

доктор філософії у галузі права

Біла В. Р.

доктор юридичних наук, доцент,

Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз СБ України

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Впровадження міжнародних стандартів діяльності органів державної безпеки відіграє ключову роль у захисті прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану. Правова система держави, що ефективно функціонувала у мирний час, не може залишатись стійкою до викликів війни без своєчасних та необхідних змін. Складність упровадження останніх полягає в тому, що кожний збройний конфлікт виявляє нові прогалини у правовому матеріалі, які залишались б без уваги у часи миру. Ведення військових дій змінює суспільні відносини і відповідно зумовлює появу нових об'єктів правового регулювання, актуалізує вдосконалення його механізму згідно з новими реаліями.

Держава не функціонує згідно з правилами і звичаями війни. В той же час, військові дії зумовлюють необхідність швидкої адаптації правової системи до нових ризиків і викликів, потреб суспільства та громадян, необхідності виконання позитивних зобов'язань держави із забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Органи державної безпеки України дотримуються стандартів забезпечення прав і свобод людини, визначених у Кримінально-процесуальному кодексі України (далі – КПК), законах України «Про Службу безпеки України» (далі – Базовий закон), «Про контррозвідувальну діяльність», «Про оперативно-розшукову діяльність», а також нормами міжнародного гуманітарного права. Зокрема, базовим законом визначено, що правову основу діяльності Служби безпеки України складає як національне законодавство, так і відповідні міжнародні правові акти, визнані Україною [1].

Міжнародне гуманітарне право складається із напрацьованих світовим співтовариством міжнародних нормативних актів,

що визначають закони і звичаї війни, встановлюють обмеження або заборони використання окремих засобів ведення війни (зброї), встановлюють зобов'язання для держав-учасниць збройного конфлікту щодо захисту навколишнього середовища, культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, а також гарантують захист жертв збройних конфліктів та визначають правила поведінки з військовополоненими¹. Окремою групою нормативних актів визначено засади індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Крім того, Європейська конвенція з прав людини (далі – Конвенція) визначає ті права, що не можуть бути обмежені незважаючи на легітимність мети відступу від зобов'язань і повинні бути забезпечені у збройних конфліктах: право на життя, заборона катування, рабства та утримання в підневільному стані, притягнення до кримінальної відповідальності за діяння, що не становило кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом на час його вчинення [2].

Женевські конвенції² встановлюють мінімальні стандарти діяльності правоохоронних органів із забезпечення цих прав під час збройних конфліктів, в тому числі зобов'язують: поводитися із цивільним населенням та особами, що склали зброю гуманно, без будь-якої ворожої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, релігії, статі, походження, майнового стану; не

¹ Детальніше див. Інформація щодо орієнтовного переліку основних багатосторонніх міжнародних договорів, законів та інших нормативно-правових актів України щодо міжнародного гуманітарного права : Наказ Міністерства оборони України 09 червня 2017 р. за № 704/30572. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#n416>.

² Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949 (Женевська конвенція I). 2. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12.08.1949 (Женевська конвенція II). 3. Женевська конвенція про поведінку з військовополоненими від 12.08.1949 (Женевська конвенція III). 4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 (Женевська конвенція IV). 5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 08.06.1977 (Протокол I). 6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 08.06.1977 (Протокол II).

застосувати фізичного чи морального примусу до військовополонених з метою отримання від них або від третіх осіб відомостей чи даних; не застосовувати будь-яких заходів (тортур, тілесних покарань, медичних та наукових дослідів тощо), що можуть завдати фізичних страждань або призвести до знищення військовополонених [3].

Варто вказати, що наведені положення сформульовані з достатнім ступенем конкретизації стосовно військовополонених. Відносно ж цивільного населення вживаються узагальнені формулювання: «Цивільне населення й окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з воєнними операціями. Цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападу. Заборонено акти насильства чи загрози насильства, що мають головною метою тероризувати цивільне населення» [4].

Практична реалізація цих приписів під час збройних конфліктів та проведення антитерористичних заходах детально досліджена Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ). ЄСПЛ дійшов висновку, що у воєнних конфліктах закріплені у Конвенції гарантії продовжують застосовуватись, а її норми повинні тлумачитись у світлі норм міжнародного гуманітарного права [5].

Аналізуючи виконання державою свої зобов'язань за Конвенцією щодо гарантування права на життя у збройних конфліктах ЄСПЛ сформував такі підходи: у зоні міжнародного конфлікту держави-учасниці повинні захищати життя тих, хто не залучені чи вже не залучені у військові дії, що вимагає, зокрема, надання медичної допомоги пораненим; військова операція (а також інші види заходів, пов'язані зі застосування сили та озброєння) повинна бути підготовлена і проведена з дотриманням усіх запобіжних заходів, необхідних задля збереження життя цивільного населення; застосування сили повинне бути суворо пропорційним гостроті становища або виключно необхідним; тіла загиблих мають бути належно поховані, а влада має зібрати і поширити інформацію про їх особу і їхню долю, або ж дозволити зробити це таким організаціям, як Міжнародний комітет Червоного Хреста [5].

Окремо ЄСПЛ визначив стандарти кримінальних розслідувань у справах щодо заподіяння смерті внаслідок збройного конфлікту, зокрема: розслідування повинно бути розпочате за

ініціативою державних органів; під час розслідування обов'язково повинно бути встановлено причину смерті, відповідальних осіб за заподіяння смерті, ступінь виправданості застосування сили за даних обставин; розслідування повинно бути здійснене невідкладно і з розумною сумлінністю; розслідування повинно бути доступним для рідних загиблої особи; громадськість повинна мати засоби належного контролю за перебігом розслідування [5].

Обов'язковість дотримання вказаних процесуальних вимог в діяльності органів державної безпеки зумовлена приписами ч. 5 ст. 9 Кримінально-процесуального кодексу України, згідно з якими кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ [7]. Виконання матеріальних гарантій прав людини, визначених Конвенцією та ЄСПЛ впливає із приписів Базового закону [1], зокрема щодо здійснення діяльності Служби безпеки України на основі дотримання прав і свобод людини, поваги до гідності та гуманного ставлення до людини.

Література

1. Про Службу безпеки України : Закон України 25 березня 1992 року № 2229-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.
2. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n300.
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 08.06.1977. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (Протокол I).
5. Довідник із застосування статті 2 Європейської конвенції з прав людини. Право на життя. URL : https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_UKR.pdf.
6. Довідник із застосування статті 2 Європейської конвенції з прав людини. Право на життя. URL : https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_UKR.pdf.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n455>.

Шилін М. О.
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
Національна академія СБ України

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОМІРНОСТІ ТИМЧАСОВОГО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОД ГРОМАДЯН У ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У ході проведення контррозвідувальної діяльності з метою забезпечення державної безпеки в деяких випадках оперативні підрозділи СБ України змушені певним чином, за наявності підстав і при дотриманні відповідних вимог, обмежувати права і свободи окремих громадян, що передбачено чинним законодавством. Це стосується, зокрема, таємниці їх листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, недоторканості житла тощо.

Під обмеженням прав і свобод, на думку П.М. Рабіновича І.М. Панкевича, яку ми поділяємо, слід розуміти звуження їх змісту та скорочення обсягу [1, с. 19].

Права і свободи громадян у правовій державі є найвищою цінністю. Це визначається Конституцією України, де у статті 3 основного Закону держави наголошується : «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», а згідно статті 21 «Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [2].

За своїм змістом вони визначають простір, який забезпечує їм умови самореалізації, сферу їх особистої автономії. Вони окреслюють межі держави, обумовлюють направленість державної політики у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Водночас, зовсім без обмежень прав і свободи людини при цьому обійтися не можливо. Пріоритет прав людини в правовій державі аж ніяк не означає для особистості безмежну свободу й уседозволеність. Безмежних прав не існує. Це обумовлено соціальною взаємопов'язаністю суб'єктивних прав, необхідністю уникнення напруженості та конфліктів у суспільстві. Саме верховенство права в такій державі визначає розумну необхідність і можливість обмеження прав людини, у тому числі й основних. Як не може бути абсолютною свобода держави, так і не може

бути безмежною свобода кожного: необмежена свобода приводить до необмеженої деспотії.

У наукових колах існує позиція, яку ми підтримуємо, що обмеження слід розглядати не як ущемлення прав особи, а, навпаки, їх направленість на відвернення можливих несприятливих наслідків як для правокористувачів, так і для інших осіб, як спосіб утворення умов для задоволення інтересів суспільних інтересів. Як слушно відмічає в цьому контексті В.М. Кудрявцев, вимагати ліквідації всіляких обмежень людської поведінки означає, по-суті, виправдовувати протиправну і злочинну діяльність (поведінку), допускати обмеження прав та інтересів інших осіб і суспільства в цілому [3, с. 72].

За словами професора Гарвардського університету Р. Дворкіна: «громадяни мають особисті права на державний захист, а також особисті права на те, щоб бути вільними від втручання з боку держави, тож уряд може постати перед необхідністю зробити вибір між цими двома видами прав а коли це відбувається, уряд має визначити якому з них віддати перевагу. Якщо уряд робить правильний вибір і захищає важливіше право за рахунок менш суттєвого, тоді він не послабляє поняття права і не зменшує його цінності; навпаки, він зробив би так, якби не спромігся захистити важливіше з двох прав. Отже, ми маємо визнати, що уряд має причини обмежити те чи інше право коли він небезпідставно вважає конкуруюче право важливішим» [4, с. 227].

Обмеження прав не слід вважати суто негативним явищем, яке слід пов'язувати з диктатурою та придушенням демократії. Обмеження прав громадян передбачається в законодавстві будь-якої держави, оскільки в процесі функціонування та розвитку суспільства виникають ситуації, що вимагають від неї звуження можливості реалізації громадянами своїх прав з огляду на певні обставини і є обумовленими та необхідними. Водночас, вони повинні переслідувати мету забезпечення справедливого балансу приватних та публічних інтересів. Відтак, вказані заходи є цілком допустимими та виступають цивілізованим способом регулювання міри свободи індивіда у суспільстві. Проблема полягає лише в тому, щоб подібні обмеження не виходили за встановлені в законі рамки й були обумовлені певною необхідністю. Як правило, така необхідність може виникнути у випадку появи особливих умов за наявності яких держава має право вдатися до обмеження прав людини.

Разом з тим для держави є неприпустимим свавільне поводження з правами особи. Відповідно до приписів міжнародно-правових актів, зокрема п. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших осіб та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [5, с. 23-24]. У статті 4 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року передбачено, що держава може встановлювати тільки такі обмеження прав, які визначаються законом і лише остільки, оскільки це є сумісним з природою зазначених прав виключно з метою сприяння загальному добробуту в демократичному суспільстві [6, с. 26]. Згідно до статті 8 Конвенції про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 року втручання державних органів у здійснення прав та повагу особистого і сімейного життя, недоторканість житла, таємниці кореспонденції є допустимим лише як «необхідне в демократичному суспільстві» і тільки у відповідних цілях. Будь-які відступи від дотримання прав повинні бути переконливо мотивовані, поєднані із формальностями, обмеженнями або санкціями, які встановлені законом, відповідати обмежувальним обґрунтуванням Конвенції. При цьому недопустиме перевищення меж введення обмежень в користуванні правами і на незаконне зловживання ними [7].

Тому в затверджених Постановою Верховної Ради України «Засадах державної політики в галузі прав людини» говориться про визнання обмеження свободи держави, її органів і посадових осіб відповідно до принципу, згідно з яким дозволено лише те, що прямо передбачається законом [8]. Отже, правообмежувальна діяльність держави також не є безмежною.

У Законі України «Про контррозвідувальну діяльність» акцентується увага на дотриманні законності при проведенні контррозвідувальної діяльності. Так, зокрема, у статті 7 Закону зазначається, що співробітники органів та підрозділів, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, не можуть використовувати надані їм права у протиправних цілях, а в разі невиконання цих вимог вони несуть відповідальність, встановлену законом. А у статті 11 Закону наголошується: «Держава гарантує

дотримання конституційних прав та свобод людини і громадянина при здійсненні контррозвідувальної діяльності. Не допускається обмеження прав та свобод людини і громадянина, крім випадків, передбачених законом. Діяльність органів та підрозділів Служби безпеки України, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, не може бути використана для вирішення не передбачених цим Законом завдань. Посадові особи та співробітники органів і підрозділів Служби безпеки України, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, несуть дисциплінарну, адміністративну, матеріальну або кримінальну відповідальність згідно із законом. Громадяни мають право у встановленому законом порядку отримувати письмові пояснення з приводу обмеження в ході здійснення контррозвідувальної діяльності їх прав і свобод та оскаржувати ці дії» [9].

Обов'язкові для законодавця умови обмежень прав людини встановлюються і Конституцією України. У ній (ч. 1 ст. 64) проголошено, що конституційні права і свободи людини не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Основним законом України. А відповідно до статті 30 Конституції «Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку». А згідно статті 31 «Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо» [2].

Таким чином законодавство України регламентує випадки, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини у процесі оперативно-розшукової (ОРД) і контррозвідувальної діяльності (КРД). Водночас, у статті 64 Конституції України наголошується, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися також інші окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. Ці обмеження є необхідними умовами виконання органами і підрозділами СБ Украї-

ни своїх завдань у певних ситуаціях. Саме це і стосується сьогодні. В умовах збройної агресії Російської Федерації проти нашої держави з метою адекватної протидії існуючим загрозам національній безпеці, підвищення ефективності КРД, особливо щодо виявлення, попередження і припинення розвідувальних акцій, диверсійної і терористичної діяльності спецслужб РФ, є нагальною потреба у встановленні іншого порядку проведення контррозвідувальних заходів, пов'язаних з тимчасовим обмеженням окремих прав і свобод громадян. Насамперед, це стосується використання оперативно-технічних заходів при проведенні контррозвідувального пошуку ознак і фактів загроз національній безпеці України, який здійснюється безвідносно конкретних осіб.

Разом з тим, в процесі реформування потрібно завжди пам'ятати про необхідність строгого і неухильного дотримання законності у сфері контррозвідувальної діяльності, забезпечення охорони прав і свобод громадянина та інтересів суспільства. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (Стаття 32 Конституції).

Важливо, щоб право обмеження були правомірними, тобто відповідали б ряду конкретних вимог. Зокрема, повноваження державних органів та посадових осіб, які наділені правом застосування обмежувальних заходів мають бути чітко визначені.

Обмеження прав повинні мати винятковий характер, їх застосування допустиме лише у випадках, чітко обумовлених в законі, за наявності законодавчо визнаних підстав та умов.

На підставі викладеного можна стверджувати, що обмеження прав є явищем правомірним, оскільки здійснюється лише у виняткових випадках, визначених чинним законодавством. За своєю суттю здійснення таких правообмежень є подібним до стану крайньої необхідності, оскільки пов'язується зі спричиненням шкоди, але об'єктивно обумовлюється потребою захисту рівнозначних чи більш значимих цінностей. Обмеження прав громадян при проведенні контррозвідувальних заходів обов'язково повинно мати правову основу, їх застосування регулюватися законодавчими приписами та положеннями відомих нормативно-правових актів. При цьому підзаконні нормативно-правові акти, включаючи відомчі, що носять закритий характер, не тільки не повинні встановлювати будь-які обме-

ження прав і свобод, а навіть регулювати підстави і приводи їх застосування, умови, межі, строки та інші суттєві ознаки таких обмежень. В окремих випадках, з метою забезпечення ефективності проведення контррозвідувальних заходів, можливе регламентування самої процедури реалізації окремих обмежень прав і свобод у закритих підзаконних нормативно-правових актах.

Таким чином правомірне обмеження права може відбуватися лише за наявності законних підстав і після дотримання необхідної юридичної процедури. У разі не врегулювання на законодавчому рівні кола прав і обов'язків, а також методів роботи оперативних підрозділів СБ України, зокрема контррозвідки, виникає ймовірність зловживань у цій сфері. Враховуючи, що такі види діяльності як ОРД і КРД, пов'язані з можливістю обмежень прав громадян, а тим більше, основних прав і свобод людини, визначення таких основоположних питань як мета, підстави, проведення зазначених різновидів спеціальної державної діяльності та їх суб'єкти і їх повноваження при застосуванні цих обмежень, повинні чітко вирішуватись саме на законодавчому рівні. З метою уникнення можливості у ході ОРД і КРД порушень прав і свобод громадян при застосуванні відповідних обмежень у законі також мають бути максимально чітко визначені не лише допустима мета та підстави але й умови їх здійснення.

Література

1. Рабінович П.М., Панкевич І.М. Здійснення прав людини: проблеми обмеження (загальнотеоретичні аспекти). – Серія 1. Дослідження та реферати. Випуск 3. Львів : Астрон, 2001. – 108 с.
2. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 <https://zakon.rada.gov.ua/>).
3. Кудрявцев В.Н. Закон, вчинок, відповідальність. – М.: 1986. – 448 с.
4. Дворкін Р. Серйозний погляд на права: Пер. з англ. – К.: Основи, 2001.
5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. – К. : Наук. думка, 1992. – С. 18-24.
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. – К. : Наук. думка, 1992. – С. 24-36.
7. Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 270.

8. Постанова Верховної Ради України « Про засади державної політики України в галузі прав людини» від 17 червня 1999 р. № 757-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 35. – Ст. 303.

9. Закон України Про контррозвідувальну діяльність // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 12, ст. 89.

Шиян І. О.

Національна академія СБ України

ОСОБЛИВОСТІ ЗІДЬСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ДОПОМОГОЮ ІР-КАМЕР У БОРОТЬБИ ПРОТИ АГРЕСОРА

У 2022 році практично неможливо обійтися без камер відеоспостереження, особливо набрали популярності ІР-камери [1]. Вони призначені для запобігання крадіжкам майна в магазинах, будинках, бізнес-закладах. Але іноді камери служать помічником для стеження або крадіжки.

Саме тому важливо дослідити вразливості ІР-камер, до яких належать всі проблеми, пов'язані з реалізацією функціональності ІР-камер. Головна з них полягає в тому, що вартість апаратної частини камер значно менша, ніж витрати на розробку прошивки. Результатом прагнення компаній заощадити стають найдивніші рішення, наприклад:

- не оновлювані прошивки або прошивки без автоматичного оновлення;

- можливість отримати доступ до веб-інтерфейсу камери шляхом багаторазових спроб ввести неправильний пароль або натискання кнопки «Скасувати»;

- відкритий доступ до всіх камер із сайту виробника;

- заводський сервісний обліковий запис зі стандартним паролем або без нього, що не відключається (таку вразливість використовувала в 2016 році хакерська група Lizard Squad для створення DDoS-ботнета з потужністю атак до 400 ГБ/с з камер відеоспостереження);

- можливість несанкціонованої зміни налаштувань навіть при включеній авторизації та забороні анонічного доступу;

- відсутність шифрування відеопотоку та/або передача облікових даних у відкритому вигляді;

- використання вразливого веб-сервера GoAhead;

– тиражування вразливих прошивок (поширене серед китайських виробників пристроїв);

– вразливості пристроїв для зберігання відео - наприклад, зовсім недавно була опублікована інформація про проникнення на мережні накопичувачі Synology і Lenovo Iomega шкідливих файлів, що видаляють або шифрують і вимагають викуп;

Нещодавно було опубліковано подробиці про вразливість безпеки у стандартній реалізації Dahua Open Network Video Interface Forum (ONVIF), використання якої може призвести до захоплення контролю над IP-камерами. Відслідковану як CVE-2022-30563 (оцінка CVSS: 7,4), «зловмисники можуть використовувати цю вразливість для компрометації мережевих камер шляхом перехоплення попередньої незашифрованої взаємодії ONVIF і повторного відтворення облікових даних у новому запиті до камери» [2].

Проблема, усунена у виправленні, випущеному 28 червня 2022 р., зачіпає такі продукти:

Dahua ASI7XXX: Версії до v1.000.0000009.0.R.220620

Dahua IPC-HDBW2XXX: Версії до v2.820.0000000.48.R.220614

Dahua IPC-HX2XXX: Версії до v2.820.0000000.48.R.220614

CVE - (Common Vulnerabilities and Exposures) - база даних загальновідомих уразливостей інформаційної безпеки. Кожній вразливості надається ідентифікаційний номер виду CVE-рік-номер, опис та ряд загальнодоступних посилань з описом [3].

Навіть якщо виробники камер виправлять усі помилки та випустять ідеальні з точки зору безпеки камери, це не врятує ситуацію, оскільки нікуди не подінуться рукотворні вразливості [4], причина яких у людях, які обслуговують обладнання, наприклад:

– використання паролів за замовчуванням, якщо є можливість змінити їх;

– відключення шифрування або VPN, якщо камера дозволяє його використовувати (заради справедливості скажемо, що далеко не всі камери мають достатню продуктивність для такого режиму роботи, перетворюючи цей спосіб захисту на чисту воду декларацію);

– відключення автоматичного оновлення прошивки камери;

– забудькуватість або недбалість адміністратора, що не оновлює прошивку пристрою, який не вміє робити це автоматично.

За допомогою зламаних ІР-камер відеоспостереження на території країни-агресора або окупованих територіях особливо цінуються камери з виходом на дорогу та підозрілі будівлі. Завдяки цим даним можна стежити за рухом окупантів і коригувати артилерію на техніку і бази навіть не доїхавши до території України. Дані зі зламаних камер передаються в Службу безпеки України для того, щоб зібрати повну картину на окупованих територіях.

Література

1. Що таке ІР-камера: основні відмінності від аналогових та цифрових камер відеоспостереження, URL: <https://smartel.ua/articles/chto-takoe-ip-kamera-osnovnye-otlichiya-ot-analogovykh-i-tsifrovyykh-kamer-videonablyudeniya/>.
2. Вразливість безпеки у стандартній реалізації Dahua Open Network Video Interface Forum. URL: <https://www.onvif.org/>.
3. Курс Cisco Networking Academy: IT Essentials.
4. Довгий С.О., Воробієнко П.П., Гуляєв К.Д. Сучасні інформаційні: Мережі, технології, безпека, економіка, регулювання. – Видання друге (доповнене) / за заг. ред. Довгого С.О. – К.: «Азимут-Україна». – 2013. – 608 с.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

круглого столу

«Актуальні проблеми забезпечення прав і свобод людини в діяльності Служби безпеки України»

Учасники круглого столу, обговоривши актуальні проблеми забезпечення прав і свобод людини в діяльності Служби безпеки України, зазначають, що в умовах дії в державі правового режиму воєнного стану, введеного у відповідності до чинного законодавства, зменшився, у визначених законами межах, обсяг прав і свобод людини й громадянина.

Учасники конференції **констатують**, що у зазначених умовах існує нормативно-правове забезпечення діяльності СБ України та організація його застосування при виконанні завдань, покладених на цей державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України, ґрунтується на конституційних засадах, законах України та імplementованих до вітчизняного законодавства нормах міжнародного права і рішеннях Європейського Суду з прав людини. Водночас зазначають, що існують як окремі недоліки нормативно-правового регулювання діяльності спецслужби в умовах воєнного стану, так і недостатньо ефективна організаційна робота з реалізації нормативних вимог.

За результатами круглого столу учасники **рекомендують** із метою оптимізації забезпечення прав і свобод людини в діяльності СБ України відправними стратегічними завданнями в умовах сьогодення вважати:

- оборону, відновлення територіальної цілісності та одержання реальних міжнародно-правових гарантій безпеки України;
- повоєнне відновлення і подальший розвиток країни на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу;
- реалізацію комплексу правових, організаційних та інших заходів для набуття членства України в Європейському Союзі.

До пріоритетних поточних напрямів діяльності СБ України віднести:

- виявлення, документування та розслідування скоєних керівництвом РФ, її представниками та збройними формуваннями воєнних злочинів, злочинів геноциду та злочинів проти людяності, які безпосередньо стосуються життя і здоров'я громадян України;

- протидію інформаційній агресії та негативним інформаційним впливам на людину і суспільство;
- захист безпеки громадян та їх персональних даних у кіберпросторі в контексті вимог законодавства ЄС.

При реалізації перерахованих завдань за окресленими та іншими визначеними законодавством напрямками взяти до уваги висловлені зауваження і пропозиції учасників форуму щодо доцільності удосконалення встановленим порядком:

1. Окремих норм базових законодавчих актів, включаючи кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство, шляхом як прийняття нових норм, так і скасування тих, що виявилися недоречними, а також усунення існуючих колізій.

2. Організаційних заходів щодо:

- максимально точного дотримання усіма виконавцями чинних нормативних вимог та норм моралі, що необхідно впроваджувати в навчальних програмах вузівської, позавузівської освіти, а також під час самостійного всебічного розвитку;

- підвищення ефективності виявлення, попередження, припинення під час оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності та розслідування воєнних злочинів й інших правопорушень, віднесених до компетенції органів СБ України та підслідності її слідчих; взяти до уваги запропонований алгоритм роботи слідчого з кваліфікації воєнних злочинів;

- покращення на запропонованих засадах усіх форм взаємодії з вітчизняними суб'єктами сектору безпеки і оборони, міжнародними інституціями за відповідними напрямками та розгляд питання про розширення переліку суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом; з метою якнайшвидшого встановлення правопорядку у зоні бойових дій при плануванні та реалізації бойових операцій слід продумати застосування принципу Mission Command із залученням спеціальних правоохоронних формувань та правоохоронних органів на найнижчому тактичному рівні;

- продовження адаптації до роботи в умовах воєнного стану норм права у сфері цивільного нагляду за діяльністю суб'єктів сектору безпеки і оборони;

- подальшої реалізації принципу гендерної рівності в секторі безпеки і оборони, у тому числі в СБ України;

– впровадження в оперативну, слідчу, іншу службову діяльність сучасних технічних засобів та технологій (контактних пунктів, місій, баз даних тощо).

Надіслати матеріали круглого столу до органів, підрозділів, закладів та установ Служби безпеки України для можливого врахування та використання в практичній діяльності.

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО	
Т.В.О. ГОЛОВИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	3
ВІТАЛЬНЕ СЛОВО РЕКТОРА	4
<i>Бантишев О. Ф.</i> Рф – ДЕРЖАВА-ТЕРОРИСТ, ПОРУШИЛА ПРАВО УКРАЇНЦІВ НА ЖИТТЯ	6
<i>Барчук В. Б.</i> СПІВПРАЦЯ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ З СБ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ.....	7
<i>Бубон В. С.</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	11
<i>Геселев О. В.</i> ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПІДСЛІДНИХ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	14
<i>Гребенюк А. В.</i> СУЧАСНІ МОДЕЛІ НАВЧАННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ У США ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ	18
<i>Гриненко С. О., Членов М. В.</i> АЛГОРИТМ ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ УЧАСНИКІВ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	22
<i>Денисенко В. В.</i> ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВІДНЕСЕНИХ ДО ПІДСЛІДНОСТІ СЛІДЧИХ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ..	26
<i>Денисенко Г. В.</i> ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ТАЄМНИЦІ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ДЖЕРЕЛ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ СЛІДЧИМИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	31

Денисенко М. М. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	35
Качинський В. А. МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ СТОСУНКИ МІЖ УЧАСНИКАМИ КОНФІДЕНЦІЙНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН: ЇХ ОСОБЛИВОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	39
Коваленко Є. В., Плетньов О. В. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОЇ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ.....	42
Козенко О. О. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ В СТРУКТУРУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	46
Козенко О. О., Поляк У. Ю. ДОЦІЛЬНІСТЬ ОНОВЛЕННЯ ПЕРЕЛІКУ БЕЗПОСЕРЕДНІХ СУБ'ЄКТІВ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ	50
Колесник В. Т., Блистів Т. І. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ОБМЕЖЕНЬ ТА ЗАБОРОН У СФЕРІ ГРОМАДЯНСТВА В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ ТА ВОЄННОГО СТАНУ. ПРАВОВИЙ ТА БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТИ.....	53
Колонюк В. В. УЧАСТЬ СБ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	58
Косілова О. І. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ГІДНІСТЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	62
Кравченко Л. В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ОСОБОЮ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	67
Кудрявцева Н. О., Прозоров А. Ю. ГРОМАДСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	70

Луценко Я. Л. ЩОДО ПРАВОМІРНОСТІ ТИМЧАСОВОГО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ОСОБИ, ГАРАНТОВАНИХ СТ. 34 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ, ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	74
Мельник Д. С. ПЕРЕХОПЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ КОМУНІКАЦІЙ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ	78
Метелев О. П. СТАНДАРТИ ТА УМОВИ ПРАВОМІРНОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	83
Мікуліна М. М. ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	87
Назаренко О. Л. ПРАВО ОСОБИ, ЯКА НАДАЄ ДОБРОВІЛЬНУ ДОПОМОГУ ПРАВООХОРОННИМ ОРГАНАМ, НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ	92
Омельченко О. А. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	95
Падалка А. М., Боднарчук В. В. ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИМОГИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	98
Пилипчук В. Г. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ СБ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ТА БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	101
Погорецький М. А., Сергєєва Д. В. НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ТА ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЇХ ПРОВАДЖЕННЯ	110
Погорецький М. М. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ТА КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ГАРАНТІЙ....	116

Полевий В. І. ДІЄВІСТЬ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ...	122
Романюк І. О. ПРОБЛЕМА ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ ОСОБИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	124
Савченко А. В., Дашевська Т. Д. ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ: ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ.....	126
Серватюк Л. В. ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	130
Стрельбицький М. П. МІЖНАРОДНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗАКОНИ ТА ЗВИЧАЇ ВІЙНИ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД.....	134
Тихомиров О. О. МОРАЛЬНІ, СВІТОГЛЯДНІ, КУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК БАЗИС УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СБ УКРАЇНИ	139
Тищенко Є. Ф. ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ОСІБ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	141
Тронц В. М. РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ТА ПРАКТИКИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ	147
Уфимцева О. С. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СБ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	151
Форноляк В. М. ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	155
Чечіль Ю. О., Біла В. Р. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	159

Шилін М. О. ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ
ПРАВОМІРНОСТІ ТИМЧАСОВОГО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ
І СВОД ГРОМАДЯН У ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ
КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 163

Шиян І. О. ОСОБЛИВОСТІ ЗІДЬСНЕННЯ КОНТРОЛЮ
ЗА ДОПОМОГОЮ ІР-КАМЕР У БОРОТЬБИ
ПРОТИ АГРЕСОРА..... 169

Рекомендації

круглого столу «Актуальні проблеми забезпечення прав
і свобод людини в діяльності Служби безпеки України» 172

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
В ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

*Збірник матеріалів круглого столу
(м. Київ, 5 жовтня 2022 року)*

Друкується в авторській редакції

Технічне редагування, макетування *Т. О. Коркач*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк.10,46.
Обл.-вид. арк. 9,21. Тираж 10 прим. Наряд №

Реєстр. № 29/20-152/ві від 9 січня 2023 р.

Видавець і виготовлювач
Національна академія Служби безпеки України,
03066, м. Київ, вул. Михайла Максимовича, буд. 22
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6844 від 17.07.2019.